

Tommi Pajala

**SAATANA JA ELETTY USKO
AHVENANMAAN 1666–1678
NOITAOIKEUDENKÄYNNNEISSÄ**

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Pro Gradu -tutkielma
Helmikuu 2024

TIIVISTELMÄ

Tommi Pajala: Saatana ja eletty usko Ahvenanmaan 1666–1678 noitaoikeudenkäynneissä
Pro Gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Historian maisteriohjelma
Helmikuu 2024

Tutkimuksessa tarkastelen uuden ajan alun ahvenanmaalaisten arkista uskonnon harjoittamista. Tarkastelun linssinä toimii Ahvenanmaan 1666–1678 noitaoikeudenkäynnit ja niistä syntyneet asiakirjat. Oikeudenkäyntien kautta pyrin tarkastelemaan noitasyytettyjen kertomuksia Saatanasta, ja sen kohtaamisesta, sekä noituudesta, taikomisesta ja noitasapateista. Näiden kautta muodostamaan kuvaa ihmisten arkisesta uskonnonharjoittamisesta. Tutkimusmateriaalinani käyttämiä renovoituja tuomiokirjoja tarkastelen diskurssianalyysin kautta, keskittyen juuri ihmisten käyttämään kieleen ja puheenvuoroihin. Noitasyytettyjen puheenvuoroja tutkin vastavuoroisuusperiaatteen kautta, jolloin pyrin tekemään ymmärrettäväksi ihmisten välisten palvelusten merkityksen myös Saatanan kohdalla. Kokonaisuudessaan tutkin noituutta ja noitaoikeudenkäyntejä eletyn uskon kautta, jolloin uskonto ei ole jotain ylhäältä annettua, vaan muodostuu ihmisten jokapäiväisen toiminnan kautta ja omaa ihmisille läheisiä jokapäiväisiä merkityksiä.

Muulle Euroopalle poikkeuksellisesti Ahvenanmaan noitakertomuksissa esiintyy juuri Saatanan hahmo. Tämä tavataan hyvin arkisissa tilanteissa töitten keskellä, jossa tämä tulee lupaamaan ihmiselle palvelusta, yleensä taloudellisen hyödyn muodossa, josta vastineeksi tämä haluaa ihmisen muodostavan liiton tämän kanssa. Näin saatana ja ihmisen välilläkin toteutuu eräänlainen vastavuoroisuuden periaate, joka heijastuu ympäröivästä yhteiskunnasta. Ulkomuodoltaan Saatana kuvattiin joko ihmismäiseksi tummaksi ja suureksi hahmoksi tai eläimeksi, kissaksi tai erityisesti tummaksi suureksi koiraksi. Noitasyytettyjen tunnustuksissa kokonaisuudessaan motivaationa nousee keskeiseksi taloudellisen hyödyn tavoittelu: noituus voitiin kieltää kiistämällä saavutettu hyöty tai hyödyn saamatta jäämisen kautta kuvata noitasyytetty Saatanan huijaamaksi tulleen. Kokonaisuudessaan noitakertomuksista selvisi, että ihmiset kykenivät ja yhdistivät arkista kokemusta ja uskontoa keskenään. Saatanaa kuvataan arkisissa tilanteissa, mutta raamatullisen kuvaston kautta. Tumma demoninen hahmo yhdistää mustan pahuuden symbolina, että arkiyhteisön auktoriteettien värinä. Noitien kokoontumispaikassa Blåkullassa kuvataan olevan myös suuri ja työnkiireinen kartano, joka muistuttaa yhtä lailla arkielämän virkamiesten asumusta. Ihmiset selkeästi yhdistivät ja tekivät ymmärrettäväksi uskontoa oman arkikokemuksensa kautta ja muuttivat sitä omaan arkikokemukseensa sopivaksi, joka näkyy mm. lievempänä suhtautumisena taikuuteen kuin kirkon auktoriteetit.

Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynnit ovat mielenkiintoinen tutkimuskohde, koska ne eivät vastaa täysin mantereella nyky-suomen tai Ruotsin alueella tapahtuneita noitaoikeudenkäyntejä. Noitakertomuksissa esiintyvät demoniset hahmot ja niiden teot ovat myös jääneet aikaisemmin vähäisemmälle huomiolle. Noitaoikeudenkäynneissä esiintyneitä kertomuksia ei myöskään ole vielä paljoa tutkittu eletyn uskon näkökulmasta.

Avainsanat: uuden ajan alku, 1600-luku, eletty usko, Saatana, Ahvenanmaa, noitaoikeudenkäynnit, Blåkulla

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1. Johdanto	1
Tutkimusaihe.....	1
Noituus ja uskonto	2
Mistä noitasyytökset sikisivät?	4
Tutkimusaineisto	5
Menetelmät.....	6
Terminologia.....	8
Aikaisempi tutkimus	9
Eettinen pohdinta	11
Työn rakenne.....	12
2. Taustoitusta	14
Noitavainojen synty	14
Noitaoikeudenkäynnit Ruotsissa.....	16
Ruotsin oikeuslaitos 1600-luvulla.....	19
Noitaoikeudenkäyntien eteneminen.....	21
3. Ahvenanmaan oikeudenkäyntien kulku	23
Lemland 1662: noitaoikeudenkäyntien ennakkotapaus	23
Tuomari Nils Psilander	24
Marraskuu 1665: Blåkulla-oikeudenkäyntien alku	25
Noitaoikeudenkäynti laajenee	27
Noitaoikeudenkäyntien rauhoittuminen.....	31
4. Saatanan kohtaaminen.....	35
Saatanan hahmon kuvaus	35
Saatanan kanssa tehdyt sopimukset ja liitot.....	40
Saatanan hyväksikäyttö.....	46
5. Taikominen osana paholauskäsitystä	53
Ennustaminen ja tiedonhankinta	53
Karjataiat.....	55
Suora vahingoittaminen	56
Taikominen Ahvenanmaalla ja muualla Suomessa	56
6. Tarinoita Blåkullasta	61
Noitasapatissa tapahtuu.....	61
Blåkullaan matkustaminen.....	65
Ahvenanmaan sapatien vertailu muuhun Eurooppaan.....	68

7. Noitadoktriinin vaikutus paikalliseen noituuskäsitykseen	74
8. Loppupäätelmät ja tulokset	79
Kirjallisuus	83

1. Johdanto

1500-luvun lopussa kristillinen oppinut eliitti uskoi noitien olemassaoloon. Noidat pystyivät käyttämään vaarallista vahingoittavaa taikuutta vaikuttaen ympäröivään maailmaansa. Noitien väitettiin tuhoavan satoja, kaappaavan ja syöden lapsia, sekä uskottiin kykenemään levittämään sairauksia noitumalla. Kaikista pahinta kuitenkin oli, että nämä noidat olivat muodostaneet liiton Saatanan kanssa, hyläten kristillisen uskonsa. 1600-luvun lopussa oli vakiintunut käsitys siitä, että noidat kokoontuivat muitten noitien kanssa ajoittain palvontamenoihin, joissa he suorittivat rituaaleja Saatanan kunniaksi.¹ Nämä kaksi elementtiä, Saatanan kanssa muodostettu liitto ja ns. noitasapattiin kokoontuminen olivat kaksi keskeisintä elementtiä, joiden pohjalta Ahvenanmaalla vuosina 1666–1678 tuomittiin useampi nainen kuolemaan. Keskeisinä syyteinä ja todisteina oikeudenkäynnissä olivat olleet juuri noitasapatissa vierailu ja paholaisen kanssa muodostettu liitto.

Tutkimusaihe

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella uuden ajan alun Ahvenanmaalaisten suhtautumista demoniseen, sekä uskonnon ja jokapäiväisen elämän väliseen yhteyteen. Tarkastelun linssinä toimii Ahvenanmaan vuosina 1666–1678 tapahtuneet noitaoikeudenkäynnit ja niistä säilyneet asiakirjat. Oikeudenkäyntiasiakirjoista löytyvien syytettyjen puheenvuorojen kautta pyrin tarkastelemaan eliitin ulkopuolisten ihmisten suhtautumista uskonnollisiin elementteihin. Oikeudenkäyntien aikana noitasyytetyt kertoivat kohtaamisistaan Saatanan kanssa. Tutkin, miten syytetyt kertoivat paholaisesta ja miten he kuvailivat ja suhtautuivat tähän merkittävään kristilliseen hahmoon kertomuksissaan. Näin pyrin selvittämään, miten noituus ja uskonto yhdistyvät osaksi ihmisten arkista elämää. Koska Saatanan on noitaoikeudenkäynnin kautta kietoutunut vahvasti osaksi noituutta, tarkastelenkin ihmisten saatanakäsitystä noituuden kautta: Millaisena hahmona Saatanan näyttöytyi ihmisten tarinoissa. Miten Saatanan kohdattiin ja miten sen kanssa oltiin vuorovaikutuksessa. Koska uuden ajan alun oppineet katsoivat kaiken taikuuden olleen lähtöisin Saatanasta,² tarkoittaa tämä pitkälti eri taikuuden keinojen ja tekojen tarkastelua. Katson myös siis, miten ja millaista taikuutta syytetyt harjoittivat, sekä miten he kuvasivat noitien kokoontumisia, eli noitasapattia.

Vaikka toivonkin pystyväni hahmottamaan jonkinlaista yleisempää käsitystä uuden ajan alun ihmisten suhtautumisesta uskontoon, tutkimuksesta tuskin saadaan kovin tarkkoja yleistettäviä

---

¹ Leveck 2006, 30.

² Toivo 2016, 9.

tuloksia johtuen noituuskäsitysten paikallisesta laajasta eroavaisuudesta. Näin siten tarkastelu rajoittuu pitkälti Ahvenanmaan saaristoon, keskittyen manner-Ahvenanmaalle.

Tätä työtä kirjoittaessani lähdän perusoletuksesta, että noituutta ja noitua ei ole ollut olemassa ihmisten kuvaamalla tavalla: kukaan ei ole todella lentänyt noitasapattiin Blåkullaan tai solminut liittoa Saatanan kanssa. Monelle ajan ihmiselle noituus kokemuksena oli kuitenkin todellinen, ja he uskoivat näin todella tapahtuneen, vaikuttaen heidän ajatuksiinsa ja toimiinsa. Näin siten voimme oikeuspöytäkirjojen kanssa tarkastella, miten Ahvenanmaalla ihmiset ymmärsivät noituuden sisältävän ja pyrkivät selittämään sitä.

Ahvenanmaan vuosien 1666–1678 noitaoikeudenkäyntejä on tutkittu aikaisemmin varsin laajasti. Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntejä ovat tutkineet mm. Antero Heikkinen teoksessa *Paholaisen liittolaiset: Noita- ja magiakäsityksiä ja oikeudenkäyntejä Suomessa 1600-luvun jälkipuoliskolla (n. 1640–1712)* (Suomen Historiallinen Seura, 1969) ja Leena Virtanen kattavasti teoksessaan *Noitanaisen älä anna elää* (WSOY, 2013). Sen sijaan, että kävisin läpi oikeudenkäyntien sarjan tarkasti ja kokonaisuudessaan, kuten aikaisemmissa tutkimuksissa on tehty, pyrin tässä tutkimuksessa tarkastelemaan oikeudenkäyntien kautta ihmisten suhtautumista uskontoon, Saatanan ja noituuteen. Tarkasteluni keskiössä ovat siten tekstistä läpi tulevat ihmisten äänet, joka paljastaa heidän suhtautumistaan Saatanan ja noituuteen.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntien kautta ihmisten jokapäiväistä uskonnon harjoittamista noitakertomusten kautta. Erityisesti kiinnitän huomiota Saatanan hahmoon; demonisen hahmon esittäminen suoraan Saatanana on poikkeuksellista, kun tyypillisempää on esittää esiintynyt hahmo muuna demonina. Näin Saatanana merkittävänä kristillisenä elementtinä sijoittuu ihmisten arkisiin kohtaamisiin ja jokapäiväiseen uskonnonharjoittamiseen. Ahvenanmaasta tekee mielenkiintoisen sen sijainti, sekä se, etteivät Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntien tapahtumat vastaa sellaisenaan manner-Ruotsia tai -Suomea. Tutkimuksessa pyrin myös tarkempaan demonisten hahmojen ja kohtaamisen kartoittamiseen, joka on aikaisemmassa tutkimuksessa jäänyt varsin vähäiselle huomiolle. Englanninkielisen tutkimuksen suuri ongelma on, ettei siellä tehdä eroa Saatanan ja muitten demonien välille. Pyrin siten muodostamaan tarkempaa kuvaa demonisista hahmoista ja niiden kuvaamisesta ihmisten toimesta.

Noituus ja uskonto

Mikä liittää uskonnon ja noituuden toisiinsa? Miten on mahdollista tarkastella ihmisten uskontoa noituuden kautta? Ihmiset ymmärsivät maailmassa olevan hyvä ja paha voima, Jumala ja Saatanana, jotka olivat toistensa vastakohtia. Maailman tapahtumiin ja järjestykseen ajateltiin pystyvän

vaikuttamaan näiden hyvän ja pahan voiman kautta. Hyvä voima oli usko ja sen paha vastakohta oli taikuus. Taikuus ja uskonto olivat siten linkittyneet toisiinsa.³ Perinteisesti näiden kahden erona on nähty uskonnon passiivinen pyyntö korkeammalle voimalle asioitten muuttamisesta, kun taikuudessa pyritään aktiivisesti muuttamaan asioita omien tekojen ja taikakeinojen avulla.⁴ Tarkkaa eroa taikuuden ja uskon välille oli vaikea muodostaa ja monesti oli tulkinnan alaista, oliko kyseessä harmillista taikuuden harjoittamista vai harmitonta uskomista.⁵ Taikuuden ja uskonnon voidaan siten katsoa muodostavan binäärisen jaon sijaan laajemman spektrin, jonka eri pisteissä rituaali muistutti enemmän tai vähemmän taikuutta ja uskontoa. Kirkon taikuudeksi tai harhaopiksi ymmärtämissä rituaaleissa saatettiin myös yhdistää monia kristillisiä elementtejä, kuten pyhää vettä,⁶ tai tekemällä ristinmerkki.⁷ Taikuus ja uskonto olivat siten hyvin samankaltaisia ilmiöitä ja liittyivät toisiinsa sekä aktina, että kirkon opin kautta.

Samoin kuin taikuudessa, on vaikea määritellä mikä tekee henkilöstä noidan. Kaikista laajimmillaan noidan voi katsoa olleen henkilö, joka käytti taikuutta muitten vahingoittamiseen.⁸ Tuskin kuitenkaan kaikki taikuutta käyttäneet joutuivat oikeuden eteen, eikä kaikkia oikeuden eteen joutuneitakaan tuomittu kuolemaan, vaan moni selvisi esim. sakoilla tai karkotusrangaistuksella.⁹ Jos noita on vahingoittavan taikuuden käyttäjä, yhdistää noidan uskontoon taikuus, jonka ajateltiin olevan lähtöisin paholaisesta ja uskon vaarallinen ja paha vastakohta. Tosin voisi sanoa, että taikuuden ollessa näin linkittynyt uskontoon, sen käyttäminen itsessään ilmentää jokapäiväistä uskonnon harjoittamista.

Noituuden ja uskonnon välinen yhteys näkyy myös itsessään Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynneissä esitetyssä argumentaatiossa. Oikeudenkäynnin aikana tuomioistuimien ja tuomarien pyrkivät muodostamaan yhteyttä noitasyytetyn ja Saatanan välillä. Syytetyille esitettiin kysymyksiä, joissa vahvasti ohjailtiin heitä tunnustamaan tiettyjä elementtejä, kuten noitasapatissa vierailu ja Saatanan kanssa muodostettu liitto.¹⁰ Oikeudessa esiintyneet puheenvuorot ovat myös eri uskonnollisten elementtien läpäisemiä, sisältäen kuvauksia ihmisten epäonnisuudesta ja paholaisen hahmon kuvaaminen kristillisen kuvaston kautta. Noitasapatin käsittelyssä nousevat esiin helvetin ja kuoleman teemat. Noitasyytetyt sijoittavat omissa puheenvuoroissaan eri uskonnollisia elementtejä

---

³ Toivo 2016, 24.

⁴ Toivo 2016, 14.

⁵ Toivo 2016, 24.

⁶ Waite 2003, 16–17.

⁷ Duni 2020, 89.

⁸ Bever 2020, 247.

⁹ Ks. esim. Virtanen 2013, 240–242.

¹⁰ Esim. Hausen 1894, 258.

luontevasti osaksi arkikokemustaan. Käsittelem näitä elementtejä tarkemmin niiden omissa kappaleissa. Koska uskonto läpäisee noita-oikeudenkäyntiä ja siten noituutta näin selkeästi, olisi hiukan nurinkurista pyrkiä kiistämään noituuden uskonnollinen ulottuvuus. Vaikka noituuden takaa löytyy varmasti myös paljon muita tekijöitä, olen tässä tutkimuksessa kiinnostunut juuri noituuden uskonnollisesta puolesta.

Mistä noitasyytökset sikisivät?

On esitetty neljä eri lähtökohtaa, mistä ihmisten noituussyytökset ovat nousseet: Sosiaali-psykologinen tulkinta katsoo populaarin noituuden syntyneen selityksenä muuten selittämättömille ilmiöille. Aikaisemman pelkän taikauskon ja diabolismin yhdistelmän sijaan ihmisten katsotaan pyrkineen selittämään epäonneaan heijastamalla heitä häirinneitä tai hävettäneitä tapahtumia näitä negatiivisia tunteita herättäneeseen henkilöön. Negatiivisia tunteita herättäneet tekijät voivat myös olla olleet tiedostamattomia, kuten vanhojen naisten ymmärtäminen hedelmättömyyden ja rappeutumisen symbolina tai ”lasten katkeruus vanhempiaan, jotka eivät pystyneet täyttämään tämän toiveita, kohtaan.”¹¹

Toinen ajateltu selitystapa on rakenteellis-funktionalistinen kehys, jossa sosiaalis-psykologisia tekijöitä yhdistetään muihin yhteisön sisäisiin jännitteisiin, jotka yhdessä yhdistyivät noitasyytöksiksi. Tulkintalinjauksen kehittäneet Alan Macfarlane ja Keith Thomas ovat katsoneet erityisesti perinteisten kyläyhteisöjen hajoamisen ja muodostuneiden ihmissuhteiden verkostojen korvautumisen individualistisella kapitalismilla olleen syynä noitasyytösten kasvamiseen. Esimerkkinä tästä he esittävät, kuinka kyläläinen syytti vanhaa naista noituudesta, kun tämä oli kieltäytynyt tarjoamasta vanhalle naiselle ”hyväntekeväisyyttä”, jonka seurauksena vanha nainen poistui paikalta mutisten ja auttamasta kieltäytyneen kyläläisen joutuessa onnettomuuteen, johti tämä nopeasti noitasyytöksiin.¹²

Kolmas selitysmalli on kulttuuris-lingvistinen, jossa populaari noitauskko pyritään sijoittamaan osaksi laajempaa uskomusten verkostoa. Suuntauksen sisällä on kaksi erilaista metodologista lähestymistapaa: ensimmäinen näistä ei ota kantaa noituustapahtumien ja taikuuden todennukaisuuteen, vaan katsoo, että populaareista kertomuksista voidaan tarkastella vain ihmisten uskomuksia taikuuteen ja noituuteen liittyen. Toinen lähestymistapa taas katsoo, että noitatarinoitten ja niistä kertovien dokumenttien takana ei ole erillistä ”menneisyyden totuutta”, joten se pyrkii kausaalisuhteiden sijaan tarkastelemaan merkityksiä aineistoista tarkastelemalla tekstejä itseään ja niistä nousevia merkityksiä, sekä uskomuksia ja toimintoja, joita aineistot kuvaavat, ”as expressions

---

¹¹ Bever 2013, 64.

¹² Bever 2013, 64–65.

of beliefs, values, and fantasies [...] ideological and cultural' resources, and symbols and metaphors.” Aineistoja ei tarkastella siten ”ikkunoina menneisyyteen”, vaan paikkoina, joissa ihmisten käsitys noituudesta muodostui noudattaen oikeudenkäyntien prosessien odottamia tarinankerronnan tyylejä. Noituuden katsotaan siten olevan diskurssi, joka mahdollistaa kokemusten järjestelyn ja niistä keskustelun ihmisten kesken. Noituus kuvataan siten eurooppalaisen kulttuurin siihenastisena kehityksenä, jolle laaja noituuskirjallisuus antoi merkityksiä ja kertomusten merkittävyys nousi niiden kyvystä selittää ihmisiä vaivanneita asioita.¹³

Neljäs traditionaalinen, realismin malli katsoo noitadokumenttien kautta pystyttävän saamaan silmäys objektiiviseen menneisyyteen ja pitää keskeisenä tarkastella, kuinka paljon syntyneet noitadokumentit vastaavat ihmisten todellista käsitystä noituudesta. Ihmisten käytännön toiminnan tarkastelun kautta on saatu selville, kuinka noitakertomusten takana on todellisia käytäntöjä, tekoja ja uskomuksia.¹⁴

Tässä tutkimuksessa käsittelen noituutta kulttuuris-lingvistisen mallin kautta. Tarkoitukseni on juuri tarkastella ihmisten uskomuksia liittyen noituuteen ja sen kautta käsityksiä uskonnosta. Tärkeämpää kuin noitasyytettyjen tunnustusten tapahtumien todellinen tapahtuminen on, miten noituus ilmiönä näkyi heidän ajattelussaan ja toiminnassaan. Oikeuspöytäkirjoissa esiintyneistä todistajanlausunnoista voidaan havaita, miten ihmiset ymmärsivät noituutta ja sen kautta uskontoa. Vaikka kukaan ei todella olisi tavannut Saatana metsässä paimentaessaan karjaa, kertoo tarina itsessään ihmisten uskoneen kohtaamisen mahdollisuuteen ja siten se on vaikuttanut heidän toimintaansa.

Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistona olen käyttänyt Ahvenanmaan kihlakunnanoikeuden renovoituihin tuomiokirjoihin perustuvaa Reinhold Hausenin kokoamaa teosta *Bidrag till Finlads historia. Andra delen (1894–1898)*. Kihlakunnanoikeus on koonnut ja editoinut alkuperäiset oikeuden pöytäkirjat ja lähettänyt ne tarkastusta varten Turun hovioikeudelle. Näin hovioikeus on tarkastanut kihlakunnanoikeuden antamien tuomioiden lainmukaisuuden. Tyypillistä oli, että hovioikeus lievensi kihlakunnanoikeuden antamia tuomioita. Renovoitujen tuomiokirjojen tarkoituksena on ollut pystyä valvomaan alempien oikeusasteiden oikeudenmukaisuutta ja viranomaistoimintaa. Samalla ne välittävät lukijalle oikeuden eteen päätyneiden ihmisten mielipiteitä.¹⁵ Renovoidut tuomiokirjat

---

¹³ Bever 2013, 65.

¹⁴ Bever 2013, 65–66.

¹⁵ Toivo 2016, 16–20.

tarjoavat erinomaisen tavan tarkastella muuten näkymättömiin jäävien ihmisten, kuten noitasyytettyjen, tapaa ymmärtää noituutta ja sen kautta elettyä uskoa.

Tutkimusaineisto pohjautuu Reinhold Hausenin kokoamaan arkistoteokseen *Bidrag till Finlands historia. Andra delen (1894–1898)*.¹⁶ Reinhold Theodor Hausen (1850–1942) on tullut tunnetuksi Valtionarkiston (nyk. Kansallisarkisto) pääjohtajana 1880–1916. Ennen pääjohtajan virkaan asettumista ahvenanmaalainen Hausen oli erityisen kiinnostunut suomen keskiajasta ja katolisen kirkon vaikutuksesta Suomessa. Hänen erityisiä kiinnostuksen kohteitaan olivat Kasterholman linna ja Naantalin luostari. Hausenin merkittävä saavutus oli 1877–1878 amenuenssin sijaisena toimiessaan työskentely Ruotsin arkistoissa ja jäljensi sieltä löytämäänsä Suomea koskevaa historiallista materiaalia. Vastaavaa työtä hän teki myös Tanskassa, Vatikaanin arkistossa, Baltian maissa, Puolassa ja Venäjällä.¹⁷ Koska Ahvenanmaan kihlakunnoikeuksien renovoidut pöytäkirjat tuhoutuivat Turun palossa 1827, on *Lisiä Suomen historiaan* -teoksen sisältö muodostunut Tukholmasta löytyneestä arkistomateriaalista, jonka Hausen on kirjoittanut puhtaaksi. Teos on julkaistu 1890-luvulla.

Menetelmät

Pyrin tarkastelemaan noituutta Ulla Koskisen määrittelemän vastavuoroisuusperiaatteen kautta. Vastavuoroisuus perustuu alun perin Marcel Maussin lahjateoriaan, jonka mukaan ”näennäisesti vapaaehtoinen lahja sisältää velvoitteita vastavuoroisuuteen ja sitoo vastaanottajan kiitollisuudenvelkaan ja korvausvaatimukseen.”¹⁸ Katson, että noituuteen kuuluneet monet lupaus- ja palvelussuhteet, kuten Saatanan kanssa muodostettu liitto, voidaan tulkita vastavuoroisuusperiaatteen kautta paremmin ymmärrettäviksi ja loogisiksi. Vastavuoroisuus tekee muuten hyvin erikoisista tilanteista paremmin ymmärrettäviä meille ja avaa miksi liiton muodostamisessa on ollut järkeä aikalaisten näkökulmasta. Jos liitosta ei olisi mitään hyötyä sen solmijalle, miksi muuten kukaan olisi valmis suostumaan liittoon Saatanan kanssa, jota kuvataan kristinuskon suurimpana haitallisena voimana. Vaikka liittoa on tuskin todellisuudessa solmittu, tarjoaa vastavuoroisuus tavan ymmärtää ja selittää, mistä syistä liitto olisi solmittu, jos se olisi ollut mahdollista.

Kokonaisuudessaan tutkimusaineistoa tarkastellaan osana elettyä uskoa. Suomen Akatemian kokemuksen historian huippuyksikkö määrittelee eletyn uskon käsitteen seuraavanlaisesti:

Lived religion is understood as a performance of faith and religion, which may include the subconscious and the unintentional. It enables an analysis of one of the

---

¹⁶ suom. *Lisiä Suomen historiaan*.

¹⁷ Nuorteva & Happonen 2016, 53–55.

¹⁸ Koskinen 2021, 26.

mechanisms that connect individuals to society and personal experiences to structures of social reality. Empirically, lived religion provides the cases with which we study the experience(s) which make people's lives. Methodologically the study of religion as lived gives us access to this process through people's action, agency and material or corporeal communication, such as rituals, dance, light or smell, as well as textual evidence. When religion is conceptualized as experience and participation, it creates a space for action where people construct their social position, manifest their identity, and create communal cohesion. As these experiences are shared through rituals and communication, they form the structures of society and social universe.¹⁹

Tätä määritelmää vastaavasti tarkastelen siis Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynneissä esiintyneitä uskonnollisia elementtejä eletyn uskon käsityksen kautta. Tarkastelen oikeuspöytäkirjoissa esiintyviä uskonnollisia elementtejä yhteisen uskonnollisen sosiaalisen todellisuuden rakentamisena; yksilöt eivät vain toista heille annettuja uskonnollisia elementtejä, vaan ne nousevat heidän jokapäiväisestä uskonnollisesta arkikokemuksestaan. Uskonto ei ole ihmisille vain jotain ylhäältä päin annettua, vaan he rakentavat sitä yksilöinä ja yhteisönä oman arkikokemuksensa kautta. Näin tarkasteltuna oikeuspöytäkirjoissa esiintyneet ihmisten puheenvuorot heijastavat demonologista noituuskäsitystä ja arkista uskonnon harjoittamisen kokemusta.

Tutkimusaineisto on ensin skannattu fyysisestä digitaalikuviiksi, jotka on siten kirjoitettu puhtaaksi, manuaalisesti, digitaaliseen muotoon Word-tiedostoksi. Tästä tekstistä on siten etsitty paholaista tai demonia tarkoittavia sanoja. Pääasiallisena hakusanana on käytetty termiä *Sathan*, joka esiintyy 114 sivuisessa puhtaaksikirjoitetussa tekstissä 53 kertaa. Sana *Fan* esiintyy vain muutaman kerran. *Ond* ja *Puke* eivät tuottaneet yhtään kiinnostavaa hakutulosta. Koska *Sathan* termi esiintyy näin paljon muita Saatanaa tai demonia tarkoittavia termejä yleisemmin, keskityin sen tarkastelemiseen tarkemmin. Nämä mielenkiintoisiksi todetut kohdat on käännetty alkuperäiskieli ruotsista suomeksi. Näin kuitenkin kohdat jäisivät varsin irrallisiksi, joten laajemman kontekstin ymmärtämiseksi termihaulla löydettyjen kohtia ympäröivä teksti on myös käännetty siten, että hakusanoilla löydetyn kohdan laajempi konteksti ja asiayhteys paljastuu.

Seuraavana käsittelin käännetty aineistonkohdat diskurssianalyysia hyväksi käyttäen. Tarkastelin oikeuspöytäkirja-aineistoa ja siinä esiintyneitä eri puheenvuoroja diskursseina, eli sosiaalisen todellisuuden tuottamisena keskustelun kautta.²⁰ Oikeuspöytäkirja-aineiston puheenvuorot eivät siten vain kerro ihmisten käsityksiä noituudesta, vaan aktiivisesti rakentavat tätä yleistä demonologista

---

¹⁹ ks. <https://research.tuni.fi/hex/lived-religion/> (luettu 16.5.2023).

²⁰ Suoninen, Diskurssianalyysi. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>>. [Viitattu 16.5.2023.]

käsitystä. Tämä on erityisen hyödyllinen lähestymistapa tarkastellessa noitaoikeudenkäyntien asiakirjoja, joita usein hyödynnettiin jo aikalaisten keskuudessa laajemman noituuskäsityksen muodostumiseen ja olemassaolon perusteluun eri demonologisissa oppaissa.²¹ Yhteys demonologisen käsityksen muodostumisen noitaoikeudenkäyntien aikana esitettyjen puheenvuorojen kautta on siten erityisen vahva.

Terminologia

Tässä luvussa avaan kaksi tutkimuksen kannalta keskeistä käsitettä ja termiä. Aloitan käsittelemällä *Sathan*-termiä ja sen monitulkintaisuutta. Tämän jälkeen tarkastelen demonologian käsitettä ja miten käytän sitä tässä tutkimuksessa.

Sathan

Tutkimuksessa käytetyssä aineistossa esiintyy useasti termi *Sathan*, jolla kuvataan tummaa, suurta ja mahdollisesti rakkulaista hahmoa, joka ilmestyy ihmisille kesken arjen rutiinien, ja jonka he tapaavat lennettyään noitasapattiin Blåkulla-vuorelle. Ruotsin Akatemian ylläpitämän historiallisen sanakirjan *Svensk Akademiens ordbok* (SAOB) kautta haettuna *Sathan* antaa kuusi hakutulosta,²² joista vain yksi muoto, *Satan*, liittyy tutkimusaiheeseen, jolloin muut voidaan sulkea pois tarkastelusta. *Satan* sanana sisältää sanakirjassa kolme eri tulkintaa:²³

1. Paholaisen nimi, usein kirjoitettu isolla kirjaimella; vrt. BELSEBUB, FAN, HIN, LUCIFER, OND, PUKE
2. Paha henki, demoni, paholainen; vrt. FAN, PUKE, SATE
3. Piru

Termin monitulkintaisuus muodostaa tutkimuksen kannalta ongelman, sillä samalla sanalla on voitu tarkoittaa sekä Saatanaa, että muuta demonia, jolloin tulkitseni aineistoa en voi olla täysin varma, tarkoittivatko ihmiset käyttäessään termiä *Sathan* kristillistä Saatanaa, vai jotakin muuta demonia. Ongelma koskee laajemmin myös demonologiaa ja noituutta tarkastelevaa englanninkielistä tutkimusta, jossa hyvin harvoin tehdään eroa Saatanan ja muitten demonien välille.²⁴ Tulkintaa ei siten helpota se, että Ahvenanmaalla *Sathan* tekee ja toimii pitkälti samankaltaisesti kuin muualla Euroopassa esiintyneet demonit.²⁵ Olen siten tietoinen sanan monitulkintaisuudesta. Kuitenkin tässä tutkimuksessa tulkitsen *Sathan* tarkoittavan erityisesti Saatanaa, perustuen siihen, että tumman

---

²¹ Voltmer 2020, 23.

²² <https://svenska.se/tre/?sok=Sathan&pz=1> (luettu 17.5.2023)

²³ <https://svenska.se/saob/?sok=Satan&pz=6> (luettu 17.5.2023)

²⁴ Englanninkielisessä tutkimuksessa usein käytetty *The Devil*, ilmaisuna tarkoittaa sekä Saatanaa, että muuta demonia. ks. esim. Sharpe 2020.

²⁵ ks. esim. Sharpe 2020, 132; Johansen 2020, 234; Kallestrup 2020, 254; Willumsen 2020, 261–263.

demonisen hahmon kuvauksessa on erityisesti päädytty käyttämään isolla kirjoitettua *Sathan*-muistuttavaa kirjoitusasua, eikä muita ruotsin kielen demonia tarkoittavia kirjoitusasuja, kuten *fan*, *djävul* tai *sate*. *Sathan*-hahmon toimien samankaltaisuus muualla Euroopassa esiintyneihin demoneihin ja näiden noituuteen liittyvään toimintaan viittaa enemmänkin Saatanan rooliin Ahvenanmaan demonologisen ymmärryksen erityispiirteenä. Demonologia ei koskaan muodostanut kiinteää, yhtenäistä oppia, vaan joukon paikallisia ymmärryksiä, jolloin Saatanan tulkitseminen erityispiirteenä ja siten poikkeaminen yleisestä tulkinnasta taikuudesta demonien toimintana ei muodosta ongelmaa laajemman demonologisen ymmärryksen kannalta.²⁶

Demonologia

Kaikista laajimmillaan demonologian voi katsoa käsittelevän uuden ajan alun ihmisten tapaa ymmärtää ja hahmottaa ympäröivää maailmaansa. Demonologia on muodostunut käsitys Saatanan, demonien ja noitien voimasta ja mahdollisesta olemassaolosta. Se käsittää mm. taikuutta ja harhaoppia, paikallista ja ylijärjallistä. Keskeistä oli usein myös noitien tunnistaminen ja vangitseminen. Demonologia ei ole kiinteä doktriini, vaan liukuva käsitys, joka on jatkuvassa muutoksessa ja saattaa saada eri merkityksiä eri puolilla. Demonologia muodostuu monilla eri käsittelytavoilla, joiden kautta noituutta käsitellään: teksteissä, kuvissa, mutta myös ihmisten puheissa. Oppineet käsitelivät demonologiaa eri kirjallisissa muodoissa.²⁷ On kuitenkin väärin ajatella, että demonologia olisi ollut pelkästään eliitin erityisoikeus, vaan myös muut ihmiset pystyivät perehtymään sen ajatuksiin puheitten ja visuaalisen materiaalin kautta. Erityisesti noitaoikeudenkäynnit auttoivat ajattelun leviämisessä.²⁸ Tässä tutkimuksessa demonologialla tarkoitetaan juuri oppia Saatanasta, demoneista ja noidista ja näiden voimista ja kyvyistä.

Aikaisempi tutkimus

1900-luvun noitatutkimuksessa on paljastunut ongelmia. Tutkijat uskoivat aikaisempien 1800-luvun tutkijoiden kirjoituksia ja lähdetyötä kyseenalaistamatta. Noitien kuviteltiin olevan stereotyyppisesti sapattiin lentelevä ja Saatanaa palvova nainen.²⁹ Uudempi tutkimus on kuitenkin paljastanut, että monen aikaisemman oletukset ongelmalliseksi, sillä ne sisältävät noituudesta oletuksia, jotka sopivat heikosti tai eivät ollenkaan syytettyihin. Esimerkkinä voidaan nostaa yksinomainen naisnoitien etsiminen, kun alkuperäisissä noitateoreettisissa teksteissä, kuten *Malleus Maleficarum*issa käsiteltiin sekä mies- että naisnoitia. Moni tutkija ei ollut ollenkaan perehtynyt teoksen alkuperäiseen

---

²⁶ Willumsen 2020, 271.

²⁷ Voltmer & Willumsen 2020, 3; Voltmer 2020, 19.

²⁸ ks. esim. Johansen 2020; Voltmer 2020, 36–37.

²⁹ Nenonen 2014, 30–31.

kirjoitusasuun. Tästä huolimatta naiskeskeinen ja stereotyyppeihin, kuten köyhyyteen, keskittynyt noitatutkimuksen suuntaus oli vallitseva melkein 150 vuoden ajan.³⁰

Marko Nenonen on nostanut esiin Länsi-Eurooppalaisen noitatutkimuksen ongelmia; ensimmäinen noituuden stereotypia oli toisen maailmansodan jälkeen tutkimuksessa vakiintunut käsitys siitä, että noitia yhdistävä erityispiirre oli köyhyys. 1970- ja 1980-luvulla kirjoittaneet tutkijat, kuten Keith Thomas, Erik Midelfort ja William Monter ovat kuvanneet noitien keskeisiksi piirteiksi sukupuolen naisena ja sosiaalisen aseman köyhänä. Aihetta käsitelleet tutkimukset kuitenkin ovat kärsineet metodologisista ongelmista, kuten aineiston riittämätön analysointi tai liian laaja köyhyyden määritelmä. Kuitenkin uudempi tutkimus esimerkiksi Suomesta on paljastanut, että noitasyytetyjen sosiaalinen tausta ei eronnut syyttäjistä tai erityisesti koko väestöstä. Kuka tahansa pystyi harjoittamaan noituutta ja saattoi tulla siitä syytetyksi, joten noitasyytetyjen sosiaalisen taustan merkitystä ei tule ylikorostaa.³¹

Toinen vakiintunut käsitys noitatutkimuksessa on niin sanottu syntipukkiteoria, jonka mukaan noitasyytetyissä itsessään oli jotain, joka teki heistä todennäköisemmän tulla syytetyksi, tarjoten siten selityksen muuten selittämättömälle. Taustalla on katsottu olevan joko syytetyjen köyhyys tai jokin muu ominaisuus elintavoissa. Tätä selitystä ovat käyttäneet mm. Wolfgang Behringer, joka on katsonut noitavainojen kiihtyneen erityisesti huonon sadon jälkeen, joka siten on lisännyt ihmisten välisiä konflikteja ja kiistoja lisäten noitasyytöksiä. Kuitenkin tutkimus taloudellisten tekijöitten vaikutuksesta noituuteen on vielä tekemättä, joten Behringerin teoria eivät ole kovin vakaalla pohjalla. Jos toimeentulo olisi keskeinen tekijä, tulisi sen näkyä selkeämmin eri puolilla Eurooppaa.³²

Merkittävä muutos noitatutkimuksen saralla on siten Nenosen kutsumien ”länsimaisten paradigmojen” merkityksen väheneminen tutkimuksessa; enää kidutuksen ei katsota olevan niin keskeinen osa oikeudenkäyntejä, noidat eivät yksinomaan olleet vian naisia ja huomio on siirtynyt pois pelkistä sapattitarinoista ja suurista massaoikeudenkäynneistä. Myös suurin osa noitasyytöksistä ei ikinä päätnyt tuomioistuimen eteen ja vainojen mittakaava on laskenut aikaisemmista miljoonista satoihin tuhansiin noituudesta tuomittuihin.³³ Olen kuitenkin itse päätnyt tarkastelemaan tutkimuksessani jälleen Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntien pöytäkirjoja. Teen tämän niiden aikaisemmasta liian suuresta painotuksesta huolimatta, koska tarkoitukseni ei ole tarkastella Nenosen kritisoimaa noituutta sinänsä, vaan mitä ne paljastavat meille uskonnon harjoittamisesta

---

³⁰ Nenonen 2014, 19.

³¹ Nenonen 2014, 19–23.

³² Nenonen 2014, 26–27.

³³ Nenonen 2014, 31–33.

Ahvenanmaalla 1600-luvun puolella välissä eletyn uskon kautta tarkasteltuna. Keskityn siis tarkastelussani uskontoon, enkä noituuteen muuten kuin miten ihmisten uskontokäsitys ilmenee uskonnon kautta.

Eettinen pohdinta

Tutkimusaineistonani käyttämät noitaoikeudenkäyntipöytäkirjat käsittelevät tapahtumia, jotka ovat johtaneet Ahvenanmaalla ihmisten kuolemaan. Koko Euroopassa vainot ovat johtaneet kymmenien tuhansien ihmisten kuolemaan. Oikeuspöytäkirjoissa käsitellään todellisten ihmisten elämää ja tekoja, joita pitää käsitellä niiden ansaitsemalla arvostuksella.

Noituus myös ilmiönä on hyvin kiistelty. Osa ihmisistä suhtautui skeptisesti sen olemassaoloon jo 1400- ja 1600-luvuilla,³⁴ eikä ilmiön kiistanalaisuus ole vähentynyt vielä nykypäivänäkään. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole vastata tähän kysymykseen noituuden olemassaolosta. En ota kantaa siihen, oliko noitia tai noituutta sellaisena kuin esimodernin ajan ihmiset sen ymmärsivät, olemassa. Tämä ei ole tutkimusaiheeni kannalta olennaista, sillä tarkoitukseni on tarkastella noituutta osana eletyn uskon ilmentymistä, eli millaisia selityksiä ihmiset kehittivät noituudelle ja sen kautta uskonnolle, jolloin kuvattujen tapahtumien todenperäisyydellä ei ole väliä tutkimustulosten kannalta. Katsonkin siten aineistossa esiintyviä syytettyjen nimessä esitettyjä kommentteja tarinoina ja kertomuksina noituudesta ja siten eletystä uskonnosta.

Koska en näin halua ottaa kantaa noituuden ilmiönä olemassaoloon, joudun miettimään käyttämiäni sanavalintoja tarkasti. Oikeudenkäyntipöytäkirjoissa tulee esille, että useampi henkilö noitaoikeudenkäyntisarjan aikana tuomittiin kuolemaan syyllisenä noituudesta. Näin siten aineistossa useaan kertaan syytettyjä naisia kutsutaan noidiksi sekä suoraan oikeuden, että epäsuoraan kansasyytettyjen kertomuksissa. Koska en ota kantaa tässä noituuden olemassaolosta, enkä myöskään halua syyttää ketään henkilöä postuumisti noidaksi, kutsun tässä tutkimuksessa oikeudenkäyntipöytäkirjoissa esiintyneitä henkilöitä noitasyytetyiksi tai syytetyiksi. Jos kuitenkin jossakin kohtaa tätä olen erehtynyt kutsumaan noituudesta syytettyjä henkilöitä noidiksi, en tällä kantaa noituuden ilmiön olemassaoloon tai siihen, olivatko vai eivätkö nämä ihmiset olleet noitia.

En myöskään ota tässä tutkimuksessa kantaa siihen, kokivatko jotkin oikeudenkäyntipöytäkirjoissa esiintyneet ihmiset itsensä noidiksi. Historiantutkijalla ei ole pääsyä varmaan tietoon siitä, mitä menneisyyden ihmiset ajattelivat ja kokivat, joten en voi varmaksi sanoa, pitikö joku oikeudenkäynnissä syytettyinä olevista ihmisistä itseään todella noitana vai ei. Koska en kuitenkaan

---

³⁴ Heikkinen 1969, 64–67; Levack 2006, 61–65.

halua toistaa menneisyyden ihmisiin kohdistuneita syytöksiä, kutsun kaikkia henkilöitä vain noitasyytetyiksi edellä mainitsemallani tavalla.

Tutkimusaineistoni raja tutkimuksen koskemaan vain Ahvenanmaan saaristoa ja Manner-Ahvenanmaata. Vertailen kuitenkin tutkimuksen aikana Ahvenanmaata muihin Nyky-Suomen ja -Ruotsin alueisiin, jolloin viitataan näihin kollektiivisesti näiden nykyisten valtiollisten rajojen mukaan. Kuitenkin on huomattavaa, että 1600-luvulla nämä alueet olivat kaikki osa samaa valtiota, Ruotsia. En pyri siten muodostamaan minkäänlaista kuvaa erillisestä, itsenäisestä Suomesta jo 1600-luvulla, kuin jotkin historian tutkijat ovat aikaisemmin tehneet eikä kirjoituksiani tule tulkita tästä perspektiivistä.

Työn rakenne

Aloitan tutkimuksen taustoittamalla noituutta ja noitavainoja Euroopassa ja Ruotsissa, jotta voin niiden kautta avata noituutta ilmiönä laajemmin ja sijoitettua Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntien tapahtuvat laajempaan kontekstiinsa. Taustoituksen jälkeen siirryn tarkastelemaan Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntien kulkua kuvaten, miten oikeudenkäyntien tapahtumaketju eteni, tuoden esille miksi noitasyytetyt oli tuotu oikeuden eteen syytettäviksi ja miten oikeuden käsittely eteni, sekä mihin lopputulokseen oikeudessa päädyttiin. Tarkastelen myös oikeudenkäynnin kulun kannalta keskeistä henkilöä, eli kihlakunnantuomari Nils Psilanderia, jonka vaikutus on aikaisemman tutkimuksen ja omien havaintojeni valossa osoittautunut merkittäväksi.

Kolmannessa osassa analysoin hakusanahaun kautta aineistosta nousseita havaintoja. Aineisto on jaettu viiteen kategoriaan, joissa keskitytään Saatanan kuvaamiseen ja vaikutukseen osana noituutta. Aloitan tarkastelemalla eri tapoja, joilla noitasyytetyt kuvasivat kohdanneensa Saatanan, katsoen millaisessa kontekstissa kohtaamiset tapahtuvat. Jatkan tästä tarkastelemaan yhtä oikeudenkäyntien keskeistä demonologista elementtiä, eli Saatanan kanssa muodostettuja sopimuksia ja liittoja: mitä Saataka lupasi ihmisille ja mitä tämä halusi vastineeksi palveluksestaan. Kolmannessa kappaleessa tarkastelen, kuinka ihmiset käyttivät hyväksikäytön teemaa puolustuksena, sekä oikeutuksena omille teoilleen. Neljännessä kappaleessa perehdytään konkreettisemmin erilaisiin taikakeinoihin, oppeihin ja konsteihin, joista syytettyjä epäiltiin ja syytettiin. Viidennessä kappaleessa keskityn noitasapattitarinoiniin Blåkullasta pohtien, millaisena tapahtumapaikkana sapatti näyttäytyy ihmisten kertomuksissa ja mitä noitien kokoontumisessa tapahtui. Kuudennessa kappaleessa palautan tarkastelun yleisemmälle tasolle ja pohdin Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynnistä tehtyjen havaintojen kautta miltä Ahvenanmaan populaari demonologia näyttäytyy aineistosta tehtyjen

havaintojen valossa tarkasteltuna, sekä pohdin mitä eroja siinä on niin sanottuun ”yleiseen demonologiaan”. Lopetan tutkimukseni tekemäni havainnot yhteen kokoavaan loppulukuun.

2. Taustoitusta

Noituus ja noitaoikeudenkäynnit olivat yleiseurooppalainen, valtakunnanrajat ylittävä ilmiö. Näin Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntien tapahtumia ei voida tarkastella tyhjiössä, vaan niiden ymmärtämiseksi meidän tulee tunnistaa ilmiöön muualta tulleet vaikutukset. Tarkastelen siis noitavainojen syntyhistoriaa sekä erityisesti Ruotsalaista oikeusjärjestelmää liittyen noituuteen, sekä Ruotsissa tapahtuneita suuria noitaoikeudenkäyntien sarjoja.

Noitavainojen synty

Kristinuskon ja kirkon suhtautuminen noituuteen muuttui vahvasti keskiajalta uudenajan alkuun siirryttäessä. Vielä 1100-luvulla katolinen kirkko oli kieltänyt noituuden kokonaan kuvitelmana, mutta 1400-luvulle ja keskiajan loppuun tultaessa kirkko oli muuttanut kantaansa täysin. Samalla ajan kirjalliset auktoriteetit olivat luoneet erityiset ohjeet noitien tunnistamista, sekä tuomitsemista varten. Näin muodostui oppi noitien tunnistamisesta ja tuomitsemisesta, eli noitadoktriini.³⁵

1400-luvun lopussa noitavainojen alkuun vaikutti kahden eri dokumentin synty: ensin Dominikaani-inkvisiittorit kirjoittivat oppaan noitien etsimiseen, kuuluisan *Malleus Maleficarumin*. Tämän lisäksi kirkko julkaisi dokumentin, *Summis Desiderantes Affectibus*, jossa Paavi Innocent VIII antoi tuen dominikaani-inkvisiittoreiden noitien etsinnälle. Noitavainot laajenivat alueellisesta ja paikallisesta toiminnasta koko läntisen kristikunnan alueelle. Aikaisemmasta noituuden kieltämisestä päästiin ympäri kuvaamalla tätä 1400-luvun lopun ja 1500-luvun noituutta ”uudeksi noituudeksi”.³⁶

Ensimmäiset noitavainot käynnistyivät Alppien ja Pyreneitten vuoristojen ympäristössä, etäisissä vuoristoyhteisöissä. Näiden alueiden kulttuurilliset ja uskonnolliset tavat erosivat valtaväestöstä. Reuna-alueitten yhteisöjen eroavat tavat ja kansanusko, johon kuului myös taikuus, näyttivät epäilyttäviltä ulkopuolisten silmissä. Noitavainojen taustalla oli siten keskeisesti reuna-alueitten yhteisöjen paikalliskulttuurilliset erot ja valtaväestön pelko näitä eroavaisuuksia vastaan.³⁷ Noitavainot alkoivat alatasen toimijoiden, kuten kiertävien dominikaanisaarnaajien ja paikallisväestön toimesta, jotka antoivat noitavainoille hyväksyntänsä ja ottivat siihen osaa.³⁸ Noitaoikeudenkäynnit hiipuivat Euroopassa 1500-luvun myötä. Esimerkiksi Saksassa asetettiin lakeja, jotka kielsivät noitien tuomitsemisen muulloin kuin jos taikuus oli aiheuttanut suoraa vahinkoa toiselle. Pelkkä noitana oleminen ei riittänyt noitana tuomitsemiseen.³⁹

---

³⁵ Trevor-Roper 1978, 11-14.

³⁶ Trevor-Roper 1978, 24–26.

³⁷ Trevor-Roper 1978, 26–32.

³⁸ Trevor-Roper 1978, 37–38.

³⁹ Trevor-Roper 1978, 63.

Noitavainot syttyivät uudelleen 1600-luvulla. Yksi tekijä tämän uuden vainojen aallon takana oli reformaatio. Kun protestanttisen uskon saarnaajat levisivät ympäri pohjois- ja keski-Eurooppaa, levittivät he noitadoktriinia mennessään aikaisemmin vainoilta välttyneille alueille. Samaan aikaan jesuiitat ja dominikaanit pyrkivät levittämään katolista uskoa. Kirkkokuntien välinen konflikti sytytti epäluulon erilaisuutta kohtaan ja olikin tyypillistä syyttää toisen kirkkokunnan edustajia noituudesta. Noituuteen skeptisesti suhtautuneet lait korvattiin nyt sen vahvasti tuomitsevilla ja ankarilla rangaistuksilla.⁴⁰ Kun kamppailu kirkkokuntien välillä hiljeni 1500-luvun lopussa, väheni myös noitavainojen määrä. Noitavainojen määrä lisääntyi ja nousi yleisen epävakauden ja konfliktien myötä.⁴¹ Toisaalta ulkopuolinen valloittaja saattoi myös häiritä noitavainojen toteutumista, sillä noitavainoissa oli kyse paikallisyhteisön sisäisestä toiminnasta, joka ei onnistunut ulkoisten valloittajien sekaantuessa paikallisyhteisön asioihin. Noitavainot kuitenkin jatkuivat entiseen malliin ulkoisten valloittajien poistuttua. Pahimmat noitavainot päättyivät läntisessä Euroopassa 1620-luvun lopussa, jonka jälkeen noitavainojen alkoi laskemaan.⁴²

Noitadoktriini säilyi pääpiirteiltään samanlaisena keskiajan lopusta 1600-luvun loppuun saakka. Vaikka oppi oli saanut osakseen jo kritiikkiä, niin kukaan ei todellisuudessa ollut onnistunut kumoamaan noitaoppia skeptisismistä huolimatta.⁴³ Sekä noitadoktriinin kirjoittajat, että sen kriitikot, olivat aikansa suurimpia ajattelijoita ja tieteen edistäjiä, sekä noitavainoja eniten tukeneet hallitsijat olivat yleensä parhaiten ajan tieteisiin perehtyneitä.⁴⁴

Euroopassa vallinnut tapa ymmärtää ympäröivää maailmaa muuttui vähitellen 1600-luvulla. Noitadoktriinin muotoilleet kirjoittajat, jotka olivat tiedemiehiä ja ajattelijoita, eivät olleet itsessään kiinnostuneita noituudesta tai demoneista, vaan heille noituus, taikuus ja demonit olivat osa maailmanjärjestystä, jota he pyrkivät ymmärtämään paremmin. Noituuden kumoaminen oli osa uudella ajalla tapahtunutta suurempaa luonnontieteellisen ajattelun muutosta, eikä noituuden ja muun liittyvän kumoaminen ollut edes heidän päämääränsä, vaan ainoastaan sivutuote osana uudenlaista ajattelua.⁴⁵ Näin noituudelta hävisi sen ideologinen ja tieteellinen pohja. Vaikka ajatuksellinen muutos ei välittömästi muuttanut ihmisten ajattelutapoja ja noitavainoja paikallisesti, niin vei se argumentaation ja tuen noitavainojen toteuttamiselle massaliikkeenä, ollen siten keskeinen osa suurten noitavainojen päättymistä Euroopassa.

---

⁴⁰ Trevor-Roper 1978, 64–69.

⁴¹ Trevor-Roper 1978, 82–83.

⁴² Trevor-Roper 1978, 87–89.

⁴³ Trevor-Roper 1978, 88.

⁴⁴ Trevor-Roper 1978, 79–81.

⁴⁵ Trevor-Roper 1978, 97–109.

Noitaoikeudenkäynnit Ruotsissa

Ruotsin noitavainot ja niitä seuranneet noitaoikeudenkäynnit eroavat edellä esitetystä noitaoikeudenkäyntien kulusta, sillä ne tapahtuivat 1660-luvulla, vasta sen jälkeen, kun keski- ja länsi-Euroopan suuret noitavainot olivat päättyneet. Noitaoikeudenkäyntejä oli tapahtunut eri puolilla Ruotsin valtakuntaa jo ennen 1660-luvun suurten noitavainojen alkua. Nykyisen Viron alueella noitaoikeudenkäyntejä ja vainoja 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa. Noitaoikeudenkäynnit jatkuivat alueella aina 1700-luvun alkuun asti.⁴⁶ Samoin Suomessa noitaoikeudenkäynnit alkoivat yleistymään 1550- ja 1580-luvuilla, saavuttaen huippukohtansa 1670 samoihin aikoihin kuin Ruotsin suuret noitaprosessit.⁴⁷

Noitaoikeudenkäynnit mannerruotsissakaan eivät alkaneet tyhjästä 1600-luvun puolessa välissä. Vanhin todistettu noitaoikeudenkäynti tapahtui Ruotsissa 1471 Arbogassa.⁴⁸ Noitien kokoontumisia käsitteleviä noitaoikeudenkäyntejä käytiin Ruotsissa jo 1500-luvun lopussa. Noituus ja noitasapatit näkyi myös laissa: Västernorrlandin kirkkolaissa mainitaan noitien ratsastaminen kokoontumiseen Blåkullaan. Yksittäisiä noitaoikeudenkäyntejä käsiteltiin Svean hovioikeudessa myös 1630-luvulla. Jo 1538 Kustaa Vaasan antamassa määräyksessä kiellettiin oikeudessa todistaminen noituuden (trolldom) ja taikuuden (widskepelse) harjoittajilta, sekä ”niiltä, jotka kävivät kauppaa paholaisen kanssa”.⁴⁹ Noitaoikeudenkäyntejä oli siten käyty Ruotsissa jo aikaisemmin 1500- ja 1600-luvulla, mutta 1660 ne laajenivat yksittäistapauksista varsinaisiksi noitavainoiksi ja noitaoikeudenkäyntien sarjaksi.

Ruotsin niin sanottujen suurten noitavainojen, jotka sijoittuivat vuosille 1668–1676, keskeinen erityispiirre oli 5–15-vuotiaitten lasten suuri määrä todistajina, joiden tunnustukset olivat keskeinen osa noitaoikeudenkäyntien prosessia. Lapset kertoivat tarinoita siitä, kuinka noidat olivat öisin vieneet heitä mukanaan Blåkullaan, jossa oli suuri väkijoukko juhlimassa tanssien ja syöden. Lapset kuin kastettiin siellä uudelleen ja heille annettiin uudet nimet, jotka kirjattiin ylös verellä mustaan kirjaan ja heidät avioitiin sekä toisilleen, että muille juhliin osallistuneille. Osa Blåkullaan viedyistä tytöistä kertoo myös synnyttäneen siellä lapsen, joka oli viety heiltä pois ja joka oli muistuttanut puoliksi eläintä.⁵⁰ 1667 Taalainmaalla 11-vuotiaan Gertrud Svendsdotterin kerrottiin pelastaneen kutut⁵¹ hukkumasta. Tapahtuma oli kuitenkin muuttunut ihmisten tarinoissa kertomukseksi siitä,

---

⁴⁶ Heikkinen 1969, 42.

⁴⁷ Nenonen 1992, 37.

⁴⁸ Sörlin 2019, 164.

⁴⁹ Heikkinen 1969, 51.

⁵⁰ Eilola 2009, 27–28.

⁵¹ Naaraspuolinen vuohi.

kuinka Gertrud oli kävellyt veden päällä kuin Raamatussa. Tämän lisäksi 15-vuotias Erich Erichsson kertoi nähneensä ”ilmestyksen”, jossa Gertrud oli vienyt muita lapsia mukanaan Blåkullaan. Yksittäisen henkilön sijaan tapahtumat alkoivat koskemaan laajempaa joukkoa ihmisiä. Ruotsin noitavainot lähtivät siten vähitellen liikkeelle ja levisivät ympäri maata.⁵²

Noitavainot käynnistyivät Ruotsissa kuten muualla Euroopassa alhaalta päin, kansan keskuudesta. Keskiössä eivät olleet kuitenkaan naapuririidat, joissa naapurit syyttivät toisiaan taikuudella aiheutetusta haitasta, vaan lasten vieminen Blåkullaan noitien kokoontumiseen. Ensimmäiset tapaukset käsiteltiin tavan mukaisesti käräjillä,⁵³ mutta myöhemmin perustettiin erityisiä noitakomissioita oikeustapausten käsittelyä varten. Älvdalenissa, Taalainmaalla, noitaoikeudenkäyntien sarjan ensimmäisessä oikeudenkäynnissä, syytettyjä oli 29, joista kaksitoista tuomittiin kuolemaan. Käräjät olivat kuitenkin haluttomia nöyrytymään paikallisten lynkkausmielialan alaisiin vaatimuksiin vieläkin ankarammista tuomioista, sillä Hovioikeus halusi noudattaa käytäntöjä ja tuomita vain tunnustaneet. Kuitenkin kaikki syytetyt vietiin teloituspaikalle, jossa tunnustamattomiltakin oli tarkoitus saada säilyttämällä tunnustus. Kyse ei siis ollut syyllisyydestä tai syyttömyydestä, vaan vain tunnustuksen saamisesta.⁵⁴ Tilanne ei kuitenkaan Älvdalenissa rauhoittunut, vaan päinvastoin kiihtyi, jonka seurauksena Västeråsin Piispa ja Moran kirkkoherra pyysivät erityisen komission lähettämistä paikalle noituustilanteen selvittämiseksi.⁵⁵

Jari Eilola on katsonut yhdeksi Ruotsin noitaoikeudenkäyntien tärkeäksi taustatekijäksi ei niinkään uskonnollisen konfliktin, vaan yleisen epävakauden 1600-luvun Euroopassa, jossa sodat olivat yleisiä ja pienen jääkauden aikana satokadot tyypillisiä. Tämän Eilola on siten katsonut johtavan erityisesti huoleen naisista ja lapsista, jotka edustavat suvullista jatkuvuutta ja jotka olivat erityisesti uhattuna tänä epävana ajanjaksona. Noituus oli siten vain yksi tätä jatkumon takaamista uhkaava tekijä.⁵⁶ Samaan aikaan Ruotsi oli laajentunut suurimmilleen pohjolan suurvallaksi ja valtakunnassa panostettiin tieteisiin. Ruotsin suurvalta-asema oli kuitenkin heikko vastustajien saartaessa sitä joka puolella. Kuningaskunnan talous oli myös retuperällä aatelin suurten läänitysten ja kalliitten sotien seurauksena. Kaiken tämän lisäksi 1600-luvun lopussa Ruotsin kuninkaaksi oli noussut nuori Kaarle XI ja hovin sisällä kamppailtiin kuninkaan suosioista.⁵⁷ Tänä vaikeuksien aikakautena ihmiset etsivät

---

⁵² Virtanen 2013, 246–248.

⁵³ Lappalainen 2018, 46.

⁵⁴ Lappalainen 2018, 44, 46–48.

⁵⁵ Lappalainen 2018, 50.

⁵⁶ Eilola 2009, 28–29.

⁵⁷ Lappalainen 2018, 28.

syypäätä kärsimykselleen.⁵⁸ Samalla Ruotsin valtakunnassa elettiin puhdasoppisuuden aikaa, jolloin kirkko ja valtio yhteistyössä valvoivat kansalaisten moraalialia ja kirkon opin noudattamista tarkasti. Ruotsin suurvalta-aseman saavuttaminen katsottiin olleen Jumalan osoittaman suosion osoitus ja tämän suosion menettäminen oli jatkuva pelko, jonka välttäminen edellytti koko kansan moraalista ja oikeaoppista käytöstä.⁵⁹

Noituus oli hyvin alhaiselta paikallistasolta alkanut ilmiö. Yleisesti syytetyn vieminen oikeuden eteen noitana on edellyttänytkin yhteistä paikallista käsitystä siitä, että kyseinen henkilö oli noita. Ruotsissa noitien muodostava uhka saattoi kasvaa paikallisten silmissä niin merkittäväksi, että viranomaisten ollessa haluttomia puuttumaan asiaan, paikalliset ottivat asian omiin käsiinsä ja hyökkäsivät noitaepäiltyjen kimppuun. Noitasyytetyt lähtivätkin siten oikeudenkäyntiin hyvin alakynnessä olevasta asemasta.⁶⁰

Ruotsin tapauksessa noitavainoissa oli kyse joukkopaniikista, jossa vanhemmat pelkäsivät lastensa turvallisuuden puolesta ja vaativat kruunulta toimia tämän uhan poistamiseksi. Oikeudenkäyntiprosessi alkoi ja erityisiä noitakomissioita perustettiin paikallistason vaatimusten seurauksena.⁶¹ Mielenkiintoinen piirre Ruotsissa oli myös noituuskäsityksen ja paikallisen taikauskon sekoittuminen. Vaikka kristinusko oli levinnyt Ruotsiin jo satoja vuosia sitten, ei se onnistunut täysin syrjäyttämään paikallista taikauskoa, vaan nämä kaksi oppia elivät rinnakkain, osittain sekoittuen keskenään.⁶² Tämä näkyi Ruotsissa lasten tunnustuksissa, jossa he sekoittivat eri uskomuksia, kristillistä ja paikallista, vapaasti keskenään, jolloin lapsen kuvaus enkelistä karvaisena ja kaviollisena saattoikin muistuttaa enemmän demonin kuvausta. Samoin lasten uskottiin pystyvän havaitsemaan teloitettujen noitien sielut ja tulkitsemaan, oliko sielu joutumassa taivaaseen vai helvettiin perustuen sitä saattamaan tulleeeseen olentoon, kuten enkeliin tai korppiin. Yhdessä tapauksessa väitettiin suuren kotkan vieneen teloitettavan noidan mukanaan ennen tuomion käytäntöön panoa. Tarina muistuttaa noitaopin mukaisia kertomuksia, joissa Saatana pelastaa kätyrinsä tuholta. Kuitenkin ruotsalaisessa kansanperinteessä kotkalle on annettu positiivisia merkityksiä.⁶³ Näin siis kaksi eri symbolista merkitystä olivat osana samassa tarinassa.

---

⁵⁸ Lappalainen 2018, 21.

⁵⁹ Lappalainen 2018, 30–31.

⁶⁰ Eilola 2009, 28–29.

⁶¹ Eilola 2009, 29, 33.

⁶² Heikkinen 1969, 50.

⁶³ Einola 2009, 35–36.

Vainot päättyvät Ruotsissa vuonna 1676, kun 15-vuotias Annika Thomsdotter tunnusti aikaisemmat todistuksensa lasten viemisestä Blåkullaan valheeksi, josta muodostui ennakkotapaus todeten tämänkaltaisilla lasten todistuksilla ollut noituuteen liittyen mitään todistusvoimaa.⁶⁴

Kokonaisuudessaan Euroopan noitaoikeudenkäynneissä on katsottu olleen syytettynä noin 200 000 henkeä, joista alle neljännes sai kuolemantuomion. Kahdenkymmenen vuoden aikana 1660–1680 manner-Ruotsissa tuomittiin kuolemaan noin 400 henkilöä noituudesta. Suomessa syytettyjä oli kokonaisuudessaan 1500 henkilöä, joista 100 tuomittiin kuolemaan 1526–1689. Tähän verrattuna Ahvenanmaalla tuomittiin kuolemaan 1666–1671 seitsemän henkilöä 16 syytetystä, kuolemaantuomittujen määrä oli siten erityisen korkea, melkein puolet syytetyistä.⁶⁵

Ruotsin oikeuslaitos 1600-luvulla

Noitaoikeudenkäynnit eivät edustaneet 1600-luvun Ruotsin oikeusjärjestelmän kaikkia peruspiirteitä. Oikeuslaitos oli Ruotsin valtakunnassa vallankäytön väline, jonka kautta valtiollinen valta ulottui tavallisten alamaisten elämään. Näin oli myös valtion etu, että oikeuslaitos tuomitsi ihmisiä oikeudenmukaisesti. Turha ihmisten vangitseminen haittasi myös valtiota, sillä se joutui maksamaan vankien ylläpidon, eivätkä ihmiset pystyneet maksamaan veroja vankilassa. Oikeuslaitoksella ajateltiin olevan ”jumalallinen velvollisuus” tuomita oikein, sillä väärän tuomion katsottiin ajavan valtakunnan epäsuosioon. Näin oikeusasteet pyrkivätkin siten varmistamaan oikeanlaisen tuomion antamisen, jolloin tuomitseminen tapahtui yleensä vain vahvojen perustein.⁶⁶

Alimmat oikeusasteet Ruotsissa 1600-luvulla olivat maaseudun kihlakunnankäräjät ja kaupunkien raastuvanoikeudet. Seuraava oikeuden aste oli hovioikeus, joita sijaitsi Sveassa, Götassa, Turussa ja Tartossa. Näiden tehtävä oli valvoa alempien oikeusasteiden toimintaa tarkastamalla niiden antamat päätökset, sekä käsittelemällä uudelleen vaikeat oikeustapaukset. Oikeudessa oli tapana soveltaa lain pykäläiä kirjaimellisesti; tämä oli kuitenkin varsin ongelmallista, kun Ruotsin laki perustui edelleen keskiaikaiseen Kristofferin maanlakiin ja tämän rinnalle vuonna 1608 tuotuun raamatulliseen Mooseksen lakiin⁶⁷. Näin siten käräjä- ja raastuvanoikeudet antoivat verraten ankaria tuomioita, jotka kuitenkin usein lieventyivät hovioikeuden tarkastuksen kautta.⁶⁸

Käräjät olivat muinainen instituutio, jolla oli selvitetty talonpokien välejä ja tehty koko valtakuntaa koskevia päätöksiä. Tämä aikaisempi rooli näkyi vielä tuomioistuimen rakenteessa ja uuden ajan alun

---

⁶⁴ Virtanen 2013, 246–248.

⁶⁵ Nenonen 1992, 376–377.

⁶⁶ Lappalainen 2018, 33–34, 37.

⁶⁷ Kuningas Kaarle IX tekemä uudistus, halusi korostua erityisesti uskonnon puolesta taistelevana kuninkaana. (Lappalainen 2018, 36).

⁶⁸ Lappalainen 2018, 36.

noitaoikeudenkäynneissä. Ensimmäinen piirre oli lautamiesten rooli syytetyn maineen ja paikallisen tiedon takaajana. Toinen oli myötävannojat: 12 vannonjaa saattoi vapauttaa syytetyn syytteistä takaamalla tämän maineen. Käräjät kokoontuivat pääasiallisesti kahdesti vuodessa, mutta myös tarpeen tullen vakavien rikosten myötä. Tyypillisesti käräjillä käsiteltiin talonpoikien arkea koskevia asioita, kuten toimeentuloon, perimiseen, rikoksiin ja velkoihin liittyviä riita-asioita.⁶⁹

Paikallisyhteisön merkitys oli käräjillä suuri. Paikallinen kylän väestö toimi syytteen esittäjänä tai oikeusasian käsittelyyn tuojana, puolustajina, todistajina, sekä yleisönä. Paikalliset muodostivat myös kaksitoistahenkisen lautamiehistön, joka koostui paikallisista tilanomistajista. Vastakkaisesti siten kruunun edustajina käräjillä tuomari ja kirjuri, sekä mahdollisesti kruununvouti ja kirkkoherra, jonka läsnäolo näkyi erityisesti uskontoa käsittelevissä noitaoikeudenkäynneissä.⁷⁰

Oikeudenkäynnin saattoi aloittaa joko syyttävä tai puolustautuva osapuoli. Asian esille tuominen katsottiin yleensä esittäjän eduksi, sillä se antoi kuvan aktiivisesta yhteisön jäsenestä. Vain harvoin asian toi esille kruunun viranomainen, vaikkakin viranomaisten rooli nousi uuden ajan edetessä, mutta ei korvannut koskaan täysin yksilöitten roolia oikeusasioitten esiin tuomisessa.⁷¹

Järjestelmä oli vielä uuden ajan alussa akkusatorinen,⁷² eli oikeusasian esiin tuominen, syyttäminen ja todisteiden hankinta kuuluivat tuomioistuimen ulkopuoliselle henkilölle.⁷³ Syytteitä esittäessä tuli olla vakuuttunut niiden paikkansapitävyydestä, sillä ns. *talio*-periaatteen mukaan virheellisestä syytteestä kohdistui syyttäjälle sama rangaistus mikä oli tuomioista kohdistunut syytetyille, joka mahdollisesti hillitsi syytösten määrää. Käytännössä kuitenkin näin kävi harvoin ja sen sijaan yleisempää oli paikkaansa pitämättömässä tapauksessa, että aikaisempi syytetty nosti vastaavasti syytteen kunnianloukkauksesta.⁷⁴

Akkusatorinen oikeusjärjestelmä siten hillitsi ihmisten innokkuutta käydä ratkaisemassa epäselviä tapauksia käräjillä. Toisaalta tämä myös tarkoittaa sitä, että syytteen esille nostanut henkilö on pitänyt olla varsin vakuuttunut siitä, että hänen syytteensä pitävät paikkaansa. Tämä koskee myös noitaoikeudenkäynntejä: syytteen esille nostaneiden on pitänyt olla varsin vakuuttuneita siitä, että kyseessä on todella taikuuden käyttäminen tai noituuden harjoittaminen. Noituudesta tai taikuudesta ei myöskään tuomittu mitenkään kevyin perustein, vaan tuomioistuimet pystyivät erottamaan

---

⁶⁹ Lappalainen 2018, 36–38.

⁷⁰ Toivo 2008, 90–91.

⁷¹ Toivo 2008, 91.

⁷² Toivo 2008, 91.

⁷³ Tieteen termipankki 9.12.2023: Oikeustiede:akkusatorinen menetelmä. (Tarkka osoite: https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:akkusatorinen_menetelmä.)

⁷⁴ Toivo 2008, 91–92.

kiertelevät huhut vakavista syytöksistä. Tämän lisäksi ensimmäisellä kerralla myös taikuudesta saattoi päästä varsin kevyellä tuomiolla.⁷⁵

Keskeistä käräjillä oli todistajien rooli. Todisteiden hankinta oli 1600-luvun menetelmin usein hankalaa, jolloin tyypillisesti turvaututtiin oikeustapauksissa todistajanlausuntoihin. Langettavaan tuomioon tarvittiin joko syytetyn tunnustus tai kaksi toisistaan riippumatonta todistajanlausuntoa. Kuitenkin todistajien lausunnot olivat parhaimmillaankin usein epäluotettavia, jolloin keskeiseksi todisteeksi muodostui syytetyn tunnustaminen, joka siten johti syytetyn säilyttelemiseen ja kovakouraiseen kohteluun. Kuitenkin varsinaista kidutusta ei pidetty luotettavana todisteena tavallisissa oikeustapauksissa ja sen käyttö oli siten noitaoikeudenkäyntien ulkopuolella, kuten niiden aikana, harvinaista. Modernista näkökulmasta kyseinen järjestelmä ei vaikuta varsin luotettavalta, mutta ihmiset kuitenkin katsoivat tulevansa kohdelluksi oikeudenmukaisesti.⁷⁶

Noitaoikeudenkäyntien eteneminen

Noitaoikeudenkäynnit Ruotsissa alkoivat tyypillisesti naapurien kiistan seurauksena. Asia vietiin oikeuden eteen, jota seurasi molempien osapuolien kuuleminen. Kuulemista seurasi tyypillisesti sakko- tai kirkkorangaistus, eli häpeäpenkkiin tai jalkapuuhan sitominen ja anteeksipyyntö koko seurakunnalta, sekä papille kumartaminen, jota pidettiin aikanaan jo merkittävänä häpeärangaistuksena. Tyypillisesti kirkon edustajat ja maallinen tuomioistuin olivat tiiviissä yhteistyössä keskenään oikeustapauksissa. Kun aikaisemmin yleisen järjestyksen pito oli kuulunut kirkon tuomiovallallisen alle, joka siirtyi vähitellen uudella ajalla valtiolle ja maalliselle oikeudelle. Ahvenanmaalla voitiin nähdä paljon näitä samoja piirteitä, kuten tapausten alkaminen naapurien välisenä kiistana. Muissa piirteissä Ahvenanmaan oikeudenkäynnit erosivat aikaisemmasta esimerkistä merkittävästi. Kidutuksen käyttäminen osana noitaoikeudenkäyntejä oli hyvin harvinaista muualla Suomessa.⁷⁷ Kidutuksen käyttäminen oikeudenkäynnissä oli lain mukaan kielletty, mutta sitä on kuitenkin käytetty oikeudenkäynneissä erityisesti poikkeusaikoina. Epäselvää on, saattoivatko alemmat tuomioistuimet käyttää kidutusta oma-aloitteisesti, vai edellyttikö se korkeamman oikeusasteen luvan saamista. Vaikka kidutusta esiintyi, oli se hyvin poikkeuksellista.⁷⁸ Myös tuomiot perustuen täysin noitadoktriiniin olivat Suomen puolella Ruotsin valtakuntaa ennenkuulumattomia.⁷⁹ Ruotsin noitaoikeudenkäynneissä oli ollut tapana muodostaa oikeudenkäyntiä varten erityinen noitakomissio noitaoikeudenkäyntiä varten, jota ei kuitenkaan tehty Ahvenanmaalla, vaan

---

⁷⁵ Toivo 2008, 92–93.

⁷⁶ Lappalainen 2018, 38–41.

⁷⁷ Virtanen 2013, 242–244.

⁷⁸ Nenonen 1992, 136–138.

⁷⁹ Virtanen 2013, 242–244.

tuomitseminen jäi pitkälti yhden henkilön, Kihlakunnantuomari Psilanderin varaan.⁸⁰ Erona oli myös muuhun Suomeen verrattuna tuomittujen ja epäiltyjen miesten puute, joka oli n noitaoikeudenkäyntien erityispiirre muualla Suomessa.⁸¹ Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynnissä oli myös erityispiirteitä seksuaalisten syytösten puute, jotka olivat tyypillinen osa noitakertomuksia Euroopassa.⁸²

Noitaoikeudenkäynnit muodostavat siten erikoistapauksen Ruotsalaisen oikeudenkäytön historiassa. Noitaoikeustapauksien jäädessä käräjille, kuten Ahvenanmaalla, noudatettiin niissä käräjille tyypillisiä oikeudenkäynnin piirteitä, kuten oikeusistuimien toimimista syyttäjänä ja todistajien keskeinen rooli, sekä syytetyn oman tunnustuksen saaminen. Kuitenkin samalla Ahvenanmaalla unohdettiin kokonaan todistajien riippumattomuus, kun toisten noitien tunnustuksia alettiin käyttämään todisteena noituudesta. Tällainen ketjusyyttäminen oli kuitenkin yleinen käytäntö koko Euroopassa noitaoikeudenkäyntien kohdalla. Ahvenanmaalla mentiin myös äärimmäisyyksiin tunnustuksen hankkimiseksi ja oikeuden yleinen periaate kidutuksen todistusvoimattomuudesta ei enää pätenyt noituuden kohdalla.

---

⁸⁰ Virtanen 2013, 248–249.

⁸¹ Toivo 2013, 91–92.

⁸² Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 209.

3. Ahvenanmaan oikeudenkäyntien kulku

Ahvenanmaalla vuonna 1666 alkoi oikeudenkäyntien sarja, joka kesti aina vuoteen 1678 asti. Tämän oikeudenkäyntien sarjan aikana seitsemän alueen naista tuomittiin kuolemaan syytettynä noituuden harjoittamisena sen eri muodoissa. Kyseinen oikeudenkäyntien sarja ei kuitenkaan ollut uniikki tapahtuma Ahvenanmaalla, sillä vuosina 1646–1665 oli pidetty jo yhdeksän muuta oikeudenkäyntiä, joissa syytettyjä syytettiin noituuden harjoittamisesta. Syiksi syytöksille on annettu mm. lisääntynyt ruokatarvoitten tuotanto, sairauksien ja tautien selittäminen epämääräisesti, sekä erilaisten taikojen harjoittaminen. Samat syyt toistuivat vielä myöhemminkin vuonna 1666 alkaneessa oikeudenkäynnissä. Nämä syyt eivät myöskään olleet mitenkään poikkeuksellisia syitä oikeudenkäyntiprosessin aloittamiselle. Tapahtumien kulku alkoi molempina ajanjaksoina paikallisen papiston aloittama tarkastuksena, jota seurasi laajemman oikeudenkäyntiprosessin alkaminen.⁸³ Mikä erotti nämä ennen vuotta 1666 tapahtuneet noitaoikeudenkäynnit tässä tarkemmin käsittelemästani oikeudenkäyntien sarjasta, oli noitasapattisyytösten puuttuminen. Kyse oli ns. perinteisestä tai vanhantyyppisestä taikuudesta, jossa huomion käsittelyn keskiössä oli erilaisten taikakeinojen käyttäminen. 1666 jälkeisissä oikeudenkäynneissä sen sijaan huomion keskipisteenä ei ollut yksinään erilaisten taikakeinojen käyttäminen, vaan oikeudenkäynneissä pyrittiin luomaan yhteys noitasyytettyjen ja noitasapatin välille. Sapattisyytökset olivat siis 1666 alkaneen oikeudenkäyntien sarjan keskiössä.

Tässä luvussa käsittelem Ahvenanmaan varsinaisen noitaoikeudenkäyntien sarjan alusta loppuun, aina vuodesta 1666 vuoteen 1678. Aloitan tarkastelun kuitenkin katsomalla 1662 Lemlandissa tapahtunutta Olof Hanssonin ja Kirstin Hansdotterin oikeudenkäyntiä, Antero Heikkisen kirjoitusten pohjalta, jossa voidaan havaita monia myöhemmissä oikeudenkäynneissä havaittavia piirteitä. Näin sen voidaan katsoa olleen kuin Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntien ennakkotapaus. Tämän jälkeen otan tarkasteluun oikeudenkäyntien keskeisen toimijan, kihlakunnantuomari Nils Psilanderin, joka tuomarina oli keskeisessä roolissa yhdistämässä paikallisia noituussyytöksiä osaksi sapattikertomuksia. Näiden kahden tapauksen jälkeen kuvaan kronologisesti noitaoikeudenkäyntien kulkua.

Lemland 1662: noitaoikeudenkäyntien ennakkotapaus

Antero Heikkinen on esittänyt, että vuonna 1662 Lemlandissa, Ahvenanmaalla käyty noitaoikeudenkäynti toimisi piirteidensä perusteella ennakkotapauksena muutama vuosi myöhemmin alkaneelle laajalle noitaoikeudenkäyntien sarjalle. Syytettynä harjoittamisesta olivat Olof Hansson

---

⁸³ Heikkinen 1969, 204–205.

ja tämän anoppi Kirstin Hansdotter, joiden väitettiin sairastuttaneen naapurinsa lehmän ja parantaneen tämän taikuuden avulla. Samalla Kirstinin väitettiin kerskuneen, ettei oikeus saisi tehtyä hänelle mitään asian suhteen. Vaikka lopulta oikeus ei uskonut taikomista tapahtuneen ja päätti 1600-luvun käytäntöjen mukaan ankarasti karkottaa Olof Hanssonin ja Kirstin Hansdotterin Ahvenanmaalta. Turun hovioikeus ei kuitenkaan hyväksynyt tätä päätöstä ja syytettyjen kuulustelut jatkuivat vuoden 1664 keväällä, jolloin lautakunta ei taaskaan uskonut taikuutta tapahtuneen, vaan katsoi kyseessä olleen enemminkin pilailua. Lopulta molemmille päädyttiin antamaan 40 markan sakkorangaistus, sekä pyytämään anteeksi paikalliselta seurakunnalta.⁸⁴

Mikä teki tästä noitaoikeudenkäynnistä ennakkotapauksen suhteessa myöhempiin noitaoikeudenkäynteihin, oli demonologian keskeinen rooli syytettyjen syylliseksi toteamisessa maanlain sijaan. Noitadoktriinin mukaisesti syytetyn syyllisyyteen riitti osoitus syytettyjen liitosta paholaisen kanssa, kun maanlaki sen sijaan edellytti noidaksi tuomitsemiseen, että taikuus oli johtanut murhaan. Noitadoktriinin keskeinen osuus oikeudenkäynnissä osoittaa meille, että laajemmat yleiseurooppalaiset noitaoikeudenkäyntien konventiot olivat tuttuja myös pohjoisessa Ahvenanmaalla ja oikeus oli valmis noudattamaan sen käytäntöjä noituudesta syytettyjen tuomitsemiseksi.⁸⁵

Tuomari Nils Psilander

Vuosien 1666–1678 Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynneissä keskeinen rooli katsotaan olleen Tuomari Nils Psilanderilla. Hän oli ruotsalainen, syntynyt 1620-luvulla ja aloitti opinnot 1637 Tarton yliopistossa. Psilanderista on löytynyt maininta vuodelta 1653, jonka mukaan hän on ollut tällöin Ruotsin kruununperillisen Kaarle X Kustaan mukaan Borgholmissa sihteerinä ainakin vuoteen 1655 asti, jolloin Psilander sai kuninkaalta viran Ahvenanmaan kihlakunnantuomarina. Poikkeuksellisesti Psilander toimi itse virassa, sen sijaan, että olisi palkannut lainlukijan hoitamaan sitä puolestaan, kuin tuolloin oli tapana, jolloin Psilander olisi itse ottanut myös toisen viran hoitaakseen.⁸⁶ Tämä viittaa vahvasti siihen, että Psilander olisi itse hyvin kiinnostunut viran hoitamisesta.

Noitadoktriiniin Psilander on ollut kosketuksissa jo opiskeluaikanaan. Tarton yliopistossa 1650-luvun puolivälissä on painotettu vahvasti saksalais-roomalainen oikeusperinne, jossa noitadoktriini oli vahvasti esillä.⁸⁷ Noitadoktriini näkyi myös Psilanderin oikeudenkäyntityössä pöytäkirjojen muodossa, jossa hänen kerrotaan vedonneen eri kirjallisiin auktoriteetteihin liittyen noituuteen.

---

⁸⁴ Heikkinen 1969, 204–207.

⁸⁵ Heikkinen 1969, 207–208.

⁸⁶ Heikkinen 1969, 208–210.

⁸⁷ Heikkinen 1969, 209–210.

Vaikka tätä ei tapahtunut useasti, niin viittaisi se kuitenkin Psilanderin tunteneen aikakauden noituuteen liittyvän kirjallisuuden varsin hyvin. Erinomainen ajan noituutta käsittelevän kirjallisuuden tunteminen korostuu, kun huomioidaan, että hänellä ei välttämättä ollut pääsyä kyseiseen kirjallisuuteen oikeudenkäynnin aikana, vaan joutui luottamaan niiden kohdalla joko muistiinsa tai yliopistovuosiensa muistiinpanoihin.⁸⁸ Kun huomioidaan sekä Psilanderin halu suorittaa Ahvenanmaan kihlakunnantuomarin virkaa itse, että hänen olleen hyvin tutustunut noituudesta tuomitsemisen periaatteisiin ja oikeudenkäyntiprosessiin, on hän pystynyt vaikuttamaan hyvinkin vahvasti 1666-1678 noitaoikeudenkäyntien kulkuun ja niissä esiintyneeseen noitadoktriinin oppien laajaan hyödyntämiseen.

Marraskuu 1665: Blåkulla-oikeudenkäyntien alku

Marraskuussa 1665 Jomalassa, Ahvenanmaalla kihlakunnantuomari Nils Psilanderin luokse tuli joukko ihmisiä naapurikylältä Ingebystä, kertoen, että Mats Pålssonilta oli varastettu yhdeksän ruislyhdettä. Henrik Olssonin vaimon Marian sanottiin syyttävän rikoksesta Hans Anderssonin poikaa, Johania, jonka isä kuitenkin oli vaatinut asian viemistä tuomarin käsiteltäväksi. Kyläläiset ajattelivat Marian joko nähneen pojan itse teossa tai muuten oli hän saanut tietonsa ”viisaammalta taholta, viitaten noituuteen. Maria itse kertoi kuitenkin kuulleen asiasta Karin Persdotterilta, joka oli Emkarbyssä, Finströmissä asuva itsellinen⁸⁹ vaimo, jonka kerrottiin aikaisemminkin pystyneen kertomaan paikallisille kadonneitten tavaroitten olinpaikkoja.⁹⁰

Asian käsittelyä jatkettiin Finnströmin talvikäräjillä vuoden 1666 keväällä. Karin Persdotter tunnusti antaneensa tietoja Ingebyläisille, jonka tuomari Psilander katsoi merkinneen Karinin käyttäneen ennustustaikuutta, *magia divinatoria*, joka oli vahva merkki avoimesta liitosta Saatanan kanssa. Karin itse selitti ennustamiskykyään vaikealla sairaudella ja Saatanan kiusauksella. Karin kertoi, kuinka hänen jalkoihinsa oli tullut joukko kissanpoikia, joka lähtivät pois vasta kun Karin oli lueteltuaan paikallisten nimiä sanonut Johanin nimen. Tämän lisäksi Karin kertoi Saatanan tulleen varkaustapauksen aikaan hänen luokseen suuren mustan koiran muodossa aina torstaisin uudenkuun aikana; kun paikalliset olivat siten tulleet kysymään häneltä hävinneitten tavaroitten kohtaloa, oli Karin käskenyt heidän luetella paikallisten nimiä, kunnes musta koira antaisi hänelle merkin ”näyttäytyen ratsastavan kepillä suuren pojan kokoisena”. Oikeus halusi kuulla lisää Karinilta ja tälle uskoteltiin oikeuden uskovan hänen olevan sairas. Karin kertoi siten käyneensä suurella vuorella,

---

⁸⁸ Heikkinen 1969, 211–215.

⁸⁹ Maaseudulla tilapäisansioilla, ilman vakinaista tointa tai omaa maanviljelystä elänyt varaton henkilö. Kielitoimiston sanakirja, <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/itsellinen?searchMode=all>. luettu 28.1.2024.

⁹⁰ Heikkinen 1969, 219.

jossa ihmisiä tappeli ja teki ruokaa, sekä muita töitä sunnuntaina ja lauantaina. Karin sanoi myös tavanneensa kuolleen tätinsä vuorella. Kuitenkin hän kiisti saaneensa mitään hyötyä näiltä matkoilta. Oikeudenkäyntiä päätettiin jatkaa myöhemmin uusilla käräjillä.⁹¹

Antero Heikkinen katsoo Karinin kertomuksen muistuttavan vahvasti Ruotsalaista Blåkulla-perinnettä, joka oli kansanperinteen trullien asuinpaikkaa. Kertomuksessa ovat sekoittuneet Raamatun ja Kirkon helvettikuvaelmat ja mahdollisesti tuomari Psilanderin ohjailun kautta noituudesta kertovan kirjallisuuden noitasapattiin.⁹²

Kuulustelujen jatkuessa Karin kertoi uuden version tarinasta; nyt hänet oli suostutellut noitasapattiin toinen nainen, joka oli kuitenkin kuollut sapatissa. Tämän tuomari Psilander katsoi olevan tunnustus sille, että Karin oli käynyt noitasapatissa. Tämän lisäksi Karin kertoi vielä toisen tarinan, jossa hänen luokseen oli tullut suuri musta mies, joka kertoi Karinia odottavan ikuinen köyhyys ja onnettomuus, ellei tämä suostunut miehen palvelukseen.⁹³ Suuri tumma mies vaati Karinilta kolmea lammasta ja että Karinin tulisi palvella häntä, tai Karinilla tulisi olemaan tulevaisuudessa huonoa onnea.⁹⁴ Karin suostui miehen ehdotukseen, jonka jälkeen mies vei Karinin jälleen noitasapattiin, jossa mies oli purrut Karinia molempiin rintoihin, josta jäi ruskeita pilkkuja ja arpia. Karin kertoi siten tunteneensa olonsa ”murtuneeksi ja veriseksi” ja hän oli viety tapahtuneen jälkeen Anders Nilssonin luo toipumaan haavoistaan. Kolmen vuoden jälkeen sama tumma mies ilmestyi Karinille uudelleen, kun Karin oli palaamassa kotiinsa. Karin oli saanut Saatanalta kuivatun hauen ja lihanpalan. Nämä hän heitti Rbackan tilalle ja sen lähellä olevaan järveen,⁹⁵ jonka seurauksena hävisivät sieltä kaikki kalat, ja lihanpalan jälkeen ei pellolla kasvanut mitään.⁹⁶

Oikeus katsoi nyt saaneensa riittävät todisteet Karinin tuomitsemiseksi. Hän oli ensin myöntänyt vierailleensa noitasapatissa, sekä käyttäneensä ennustustaikuutta ja taikaesineitä. Tämän lisäksi Karin oli saanut paholaiselta noitamarkin, joka osoitti hänen olevan liitossa Saatanan kanssa. Oikeus siten tuomitsi Karinin kuolemaan teloittamalla, ja häneltä neuvoa hakeneet naapurit maksamaan 40 markan sakon ja kirkkorangaistuksen. Hans Anderssonin poika Johan myös vapautettiin kaikista syyteistä, sillä noidan todistukseen ei voitu luottaa. Karin mestattiin 8. päivä elokuuta 1666.⁹⁷

---

⁹¹ Hausen 1894, 257–260, 264; Heikkinen 1969, 220–221.

⁹² Heikkinen 1969, 221.

⁹³ Heikkinen 1969, 222.

⁹⁴ Hausen 1894, 261–262.

⁹⁵ *ibid.*

⁹⁶ Heikkinen 1969, 222.

⁹⁷ Heikkinen 1969, 222–224.

Antero Heikkinen on analysoinut oikeudenkäyntiä ja todennut oikeuden ohjanneen vahvasti Karinin antamia tunnustuksia. On kuitenkin vaikea sanoa, miksi Karin antoi ohjailta itseään ja tunnustuksiaan, kun häntä ei kidutettu eikä hän ollut tiedetysti sairaskohtauksen alaisena. Heikkinen epäileekin, että Karin on alun perin hakenut oikeudenkäynnin kautta itselleen huomiota ja kunnioitusta kyläyhteisön sisällä. Karinin saama väitetty noitamerkkikin voitaisiin selittää sairaskohtauksella, joita Karin itsekin alun perin välitti saavansa; vastaavanlaisia tapauksia oli ollut muualla Ruotsissa, kuten Pohjanmaalla. Kuitenkin, kun Karinin kertomus oli mennyt niin pitkälle, että kuolemantuomio oli jo varma, ei hänellä ollut enää mitään syytä yrittää hillitä tarinoitaan.⁹⁸ Heikkinen siis katsoo Karinin hakeneen kertomuksellaan noitasapatista sosiaalista hyötyä, kuitenkin ajautuen puheittensa perusteella seinää vasten, eikä hänellä kuolemantuomion julistamisen jälkeen ollut mahdollisuutta, saati syytä pyörtää puheitaan.

Noitaoikeudenkäynti laajenee

Ennen mestaamistansa elokuussa 1666 Karin ilmiantoi 13 muuta paikallista naista, joista vain yhden hän sanoi nähneensä Blåkullassa, noituuden harjoittamisesta. Heikkinen katsoo tämän olleen vahingoittavaa seudun hengelliselle ilmapiirille, joka on voinut kiihdyttää noitavainoja alueella. Tämän lisäksi Karin oli ollut tavattavissa vapaasti Kastelholman linnassa, joka on mahdollistanut noitatarinoitten leviämisen laajalle. Karinin kertomuksia alettiin myös ottamaan vakavammin, kun hän oli onnistunut tunnistamaan Jomalan kirkkoherran Olof Beckiuksen syylliseksi huoruuteen, joka johti Beckiuksen erottamiseen myöhemmin virastaan.⁹⁹ Kun aikaisemmin Karinin tunnustuksiin ei voitu luottaa, niin nyt ne olivatkin jo riittävän painavia todisteita oikeusprosessin aloittamiseksi: yhdeksän Karinin tunnistamista naisista oli syytettynä vain tämän ennustamiskykyjen perusteella ja 3 muuta kohti oli jo aikaisempia noituusepäilyjä.¹⁰⁰

Oikeudenkäynnit jatkuivat ensin kolmen naisen kuulustelulla yhdessä Karinin kanssa, joka ei kuitenkaan johtanut tuloksiin. Naisista kaksi, Maria Nilsdotter ja Kirstin Hansdotter vangittiin kuitenkin aikaisempien epäilyjen seurauksena, kun taas Gertrud Henriksdotter jäi vapaaksi ilman riittäviä todisteita.¹⁰¹ Maria Nilsdotteria epäiltiin Karin Persdotterin tavoin ennustamistaikeuden käyttämisestä. Näin hänen väitettiin saaneensa selville, mikä oli johtanut Grelsbyn kuninkaallisella tilalla lapsen sairastumiseen. Maria kertoi aluksi tiedon perustuneen vain arvaukseen, mutta kun oikeus uhkasi häntä käsirautoilla, niin Maria kertoi, kuinka hän oli kysynyt asiaa sairastuneelta

---

⁹⁸ Heikkinen 1969, 223–224.

⁹⁹ Heikkinen 1969, 224–225.

¹⁰⁰ Heikkinen 1969, 224.

¹⁰¹ Heikkinen 1969, 226.

pohjalta itseltään. Maria oli kysynyt, mistä poika oli ottanut sairastumiseen johtaneen kylpyvetensä, jonka jälkeen poika oli alkanut tärisemään kuin kylmissään. Enää oikeus ei epäillyt Mariaa niinkään ennustamisesta, vaan ajatusten lukemisesta taikakeinoin, josta pojan värinä oli merkinä.¹⁰²

Maria myös tunnusti käyneensä Blåkullassa. Hänen äitinsä oli vienyt hänet ensimmäistä kertaa mukanaan Blåkullaan ja pitänyt hänet siellä, vaikka sen muut asukkaat olisivat halunneet häätää hänet pois hänen ”koskemattomuutensa” vuoksi. Samoin Maria kertoi, kuinka hänen äitinsä oli vuotta myöhemmin vakuutellut Marian muodostaneen liiton Saatanan kanssa. Saatana oli luvannut liitosta hänelle karja- ja kalaonnea, runsaasti ravintoa, sekä ”kykyä puhua ihmisille”. Tästä vastineeksi Marian tuli luovuttaa Saatanalle verta ja yhden lehmän. Liiton muodostamisen seurauksena Mariaa oli isketty selkään, josta siihen oli jäänyt noitamerkki.¹⁰³

Finströmin seurakunnan kirkkoherra painosti Mariaa ja kertoi oikeudelle, että Maria ei ollut käynyt kirkossa suurimpina juhlapyhinä ja rukouspäivinä ennen kuin viime keväänä, jolloin noituushuhut olivat alkaneet, jonka myös naapurit tunnustivat.¹⁰⁴ Näin perustein Marian katsottiin luopuneensa kasteesta Jumalan kanssa solmimastaan liitosta ja luoneen liiton Saatanaan ja vahvistanut tämän verellä ja saavuttanut muuta maallista hyötyä, johtaen tuomioon noituudesta.¹⁰⁵ Lopuksi vaadittu syytetyn oma tunnustus saatiin Maria Nilsdotterilta kiduttamalla peukaloruuvien avulla.¹⁰⁶

Kolmen aikaisemman naisen lisäksi kuulusteltiin Per Skarpin vaimoa Lisbetaa, jonka Karin Persdotter oli väittänyt harjoittaneen monenlaista taikuutta. Erityisesti epäilyjä noituudesta herätti eräänlaisen puuron valmistus, jonka Lisbeta sanoi oppineensa Tallinnasta tulleelta vieraalta, joka kertoi valmistaa puuroa rukiista ja merenvaahdosta hammassäryn hoitoon. Tämän lisäksi talon piika oli todistanut Lisbetalla olevan arpia, jotka märkivät aina pääsiäisen aikaan. Todisteet eivät kuitenkaan riittäneet yksin tuomitsemiseen, mutta tuomari Psilander katsoi niiden olevan tarpeeksi raskaita vangitsemista varten. Koska todisteiden ei vielä katsottu olevan riittävät kidutuksen aloittamiseksi, lähetettiin viesti Turun hovioikeuteen, jossa kysyttiin sen lupaa voimakeinojen käyttämiseen tunnustuksen saamiseksi. Tämä johti Lisbetan kuulustelujen lykkääntymiseen.¹⁰⁷

Sundin kirkkoherra oli tästä huolimatta jatkanut Lisbetan kuulusteluja päivittäin. Jo aikaisemmin Lisbeta oli tunnustanut, että oli saanut hyötyä useamman naapurinsa karjasta; tumma koira oli

---

¹⁰² Hausen 1894, 276.

¹⁰³ Hausen 1894, 277–278.

¹⁰⁴ Hausen 1894, 279.

¹⁰⁵ *ibid.*

¹⁰⁶ Heikkinen 1969, 226.

¹⁰⁷ *ibid.*

ilmestynyt hänelle unessa, joka lupasi tälle hyötyä yhdeksän muun karjasta ja vaati vastineeksi leiviskän voita. Tämä herätti käräjien epäilyt siitä, että Lisbeta oli muodostanut liiton Saatanan kanssa.¹⁰⁸ Aikaisempaa kertomustaan Lisbeta pyrki selittämään sillä, että oli aina halunnut oppia lisää karjanhoidosta. Hän kertoi tavanneensa talvella saamelaismiehen, joka kehotti Lisbetaa upottamaan lehmänkellot kiirastorstaina juoksevaan puroon, joka tuottaisi karjaonnea. Lisbeta tapasi miehen myöhemmin uudelleen, joka oli kertonut olevansa matkalla naapuritilalle tappamaan lehmän ja vasikan, jonka jälkeen Lisbeta lopetti noudattamasta miehen neuvoja.¹⁰⁹ Näin Lisbeta pyrki puolustamaan itseään, väittäen joutuneensa Saatanan huijaamaksi.¹¹⁰

Loppuvuodesta 1666 Maria Nilsson kuitenkin tunnusti nähneensä Lisbetan Blåkullassa, mutta Lisbeta itse ei suostunut tunnustamaan painostuksesta huolimatta. Nyt oikeus oli ollut valmis käyttämään myös peukaloruuvia, mikä ei kuitenkaan onnistunut laitteen ollessa epäkunnossa. Lisbetaa kuulusteltiin uudelleen saman vuoden joulukuussa, jolloin peukaloruuvi oli saatu kuntoon ja kidutuksen avulla hänet saatiin tunnustamaan seuraavana päivänä. Lisbeta omien sanojensa mukaan valehteli ennemmin kuin antoi kiusata itseään enempää. Tuomari Psilander oli kuulustellut Lisbetaa vielä vankilassa useamman päivän ajan ja väitti löytäneensä uuden todisteen, *noitasalvan*, jonka Lisbeta oli saanut aikaisemmin tapaamaltaan saamelaismieheltä ja josta Lisbetan väitettiin voidelleen itselleen eläimen, jonka avulla hän oli siten ratsastanut Blåkullaan. Lisbeta siten tuomittiin noitana kuolemaan.¹¹¹

Lisbeta ilmiantoi seuraavaksi Ebba-nimisen lesken Finbystä, jonka väitti olleensa kanssaan Blåkullassa ja jonka myös Karin Persdotter oli aikaisemmin ilmiantanut. Ebbaa vastaan oli todisteina tulen lainaus kolmena pyhäamuna, mutta ei koskaan arkiamuina. Ebban kehosta löydettiin myös arpi, jonka väitettiin muistuttavan noitamerkkiä. Lopulta kidutuksen kautta Ebba saatiin tunnustamaan käyntinsä Blåkullassa ja hän vuorostaan ilmiantoi edelleen kaksi muuta naista, jotka oli nähnyt siellä ollessaan. Myöhemmin vankilassa myös Ebban hallusta löydettiin noitasalvaa.¹¹²

Heikkinen katsoo, että Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynnit olisivat saavuttaneet huippupisteensä Ebban tuomitsemisen myötä. Oikeudenkäynnin lautakunta oli todistanut oikeudenkäynnin aikana, että Ebba oli yksi kylän hyvämaineisimmista naisista ennen noituudesta tulleita syytöksiä. Tämä aikaisempi maine ei kuitenkaan ollut vaikuttanut tuomion antamiseen millään tavalla, kun

---

¹⁰⁸ Hausen 1894, 277–278.

¹⁰⁹ Hausen 1894, 290–291.

¹¹⁰ Hausen 1894, 292.

¹¹¹ Heikkinen 1969, 227–229.

¹¹² Heikkinen 1969, 229–230.

perinteisesti aikaisempi hyvä maine oli lieventävä tekijä. Tuomiosta tekee vielä epäilyttävämmän sen, että todisteet Ebbaa vastaan olivat miltei täysin noitateoreettisia.¹¹³

Heti joulupyhien jälkeen toinen Ebban tunnistamista naisista, Anna Bengtsdotter, otettiin oikeuden eteen kuulusteltavaksi. Annaan kohdistunut oikeudenkäynti alkoi, kun hänen naapurinsa Clemet Larsson ja hänen miehensä laitumelta oli varastettu kiulu, joka myöhemmin löytyi Annan perheen luota. Anna saatiin tunnustamaan aikaisempien epäilyjen syytteisiin hänen näkemisestään Blåkullassa peukaloruuvilla kiduttamalla: Anna kertoi, kuinka Saatana oli ilmestynyt hänen luokseen Annan ollessa laiduntamassa lampaitaan metsässä. Paholainen oli tällöin ilmestynyt hänen luokseen ja ehdottanut Annalle sopimuksen muodostamista. Annalle luvattiin menestystä vointuotannossa ja viljelyssä, josta vastineeksi Saatana oli halunnut voita ja vasikan vuosittain. Lisäksi Saatana vaati Annaa ottamaan merkin kehoonsa vakuudeksi sopimuksen muodostamisesta.¹¹⁴ Anna kuitenkin kumosi tunnustuksensa kidutuslaitteen poistamisen jälkeen, jonka oikeus katsoi olevan merkki Saatanan avunannosta.¹¹⁵

Koko noitaoikeudenkäyntiprosessi kuitenkin joutui Annan kuulustelujen jälkeen ongelmiin, kun oli saatu selville, että noituudesta epäillyt naiset olivat saaneet keskustella vapaasti keskenään Kastelholman linnan vankilassa ja pystyneet täten sopimaan keskenään tarinoista, johtaen aikaisemmin annettujen tunnustusten epäluotettavuuteen.¹¹⁶ Se, että noitasyytetyt pääsivät kommunikoidaan keskenään ollessaan vangittuina, ei ollut lopulta mitenkään poikkeuksellista laajemmin Eurooppalaisissa noitaoikeudenkäynneissä. 1618 Würzburgiin perustetussa erityisessä noitavankilassa syytetyt pääsivät jakamaan tarinoitansa keskenään. Ulkopuoliset saattoivat päästä kulkemaan vankilassa vapaasti. Myös vanginvartija itse saattoi toimia välikätenä eri kertomusten levittämisessä syytettyjen välillä.¹¹⁷ Vaikka muualla Euroopassa vankien välistä tiedonvaihtoa ei pidetty välttämättä ongelmana, katsottiin sen olevan haitallista ja noitien kertomukset kyseenalaiseksi asetettavaa toimintaa. Ongelmia ei kuitenkaan ollut vain vankien välisen tiedonvaihdon osalta, sillä todisteena käytetty, väitetysti Saatanalta saatu noitasalva osoittautui lopulta vahtimestarin kenkärasvaksi, jonka vankina ollut Lisbeta oli antanut Ebballe. Rasva menetti siten merkityksensä todistusaineena noituudelle. Tämä ei kuitenkaan pelastanut Anna Bengtsdotteria, sillä hänet saatiin tunnustamaan kidutuksen avulla ja tuomittiin kuolemaan. Anna oli kuitenkin viimeinen nainen, jonka oikeusprosessi eteni vuoden 1666 oikeudenkäyntien mallin mukaisesti. Noitasapatissa käyminen ollut

---

¹¹³ Heikkinen 1969, 229–230.

¹¹⁴ Hausen 1894, 299.

¹¹⁵ Heikkinen 1969, 230.

¹¹⁶ Heikkinen 1969, 230–231.

¹¹⁷ Roper 2004, 49.

keskeinen todiste liitosta Saatanan kanssa ja muitten noitina pidettyjen tunnustuksille oli annettu suuri painoarvo. Näitä todisteita yleensä seurasi noitamerkin etsintä, joka sitten oli riittävä todiste kidutuksen aloittamiselle, jota käyttäen syytetty saatiin tunnustamaan. Tämä prosessi seurasi siten tarkasti noitadoktriinia. Vähitellen kuitenkin ajatus noitasapatissa vierailusta todisteena hävisi, jonka Heikkinen on katsonut vahvasti vaikuttaneen kuolemantuomioiden vähenemiseen.¹¹⁸

Noitaoikeudenkäyntien rauhoittuminen

Maaliskuussa 1668 jatkuivat noitaoikeudenkäynnit Ingeborg Olsdotterin kuulusteluilla Jomalassa. Häntä syytettiin loitsimisesta ja ennustamisesta. Ingeborgiin kohdistuvia epäilyjä lisäsi erityisesti hänen taustansa ulkopaikkakuntalaisena. Taikuuden harjoittamisesta ei kuitenkaan ollut löytynyt mitään todisteita, joten oikeus päättyi jälleen etsimään syytetyn kehosta noitamerkkiä, jonka se myös löysi. Löytö ei kuitenkaan nyt johtanut kidutuksen aloittamiseen, vaan päätettiin edetä pistokokeella, jossa epäiltyä merkin kohtaa pistettiin neulalla kahdesti, mutta vain jälkimmäinen pisto aiheutti reaktion. Tämän katsottiin jälleen olevan riittävä todiste kidutuksen aloittamiseen, mutta Ingeborg väitti saaneensa sairaskohtauksen, joka esti kidutuksen käyttämisen. Ingeborg päätettiin siten esittää päästettävän vapaasti, jolloin häntä päästäisiin kuulustelemaan privaattisti. Tässä keskustelussa hänen kerrotaan kertoneen käyttäneensä saksia ja neulaa ennustamiseen, joka katsottiin riittäväksi todisteeksi noituuden harjoittamisesta. Ingeborg tuomittiin lopulta kuolemaan noituuden harjoittamisesta. Erona kuitenkin aikaisempiin kuulusteluihin oli maltillisempi etenemistapa, sekä tuomari Psilanderin ja lautamiehistön mielipiteiden eroaminen tuomioin ankaruudesta, sillä lautamiehet vaativat kevyempää tuomiota.¹¹⁹ Tämä olisi merkki siten siitä, että alkujärkytys noitaepäilyjen ympärillä olisi laantunut eikä alueella ole enää samanlaista noitahysteriaa kuten vuoden 1666 aikana.

Noitaoikeudenkäyntien ja yleisen mielialan rauhoittumisesta kertoo myös se, että seuraavat oikeudenkäynnit järjestettiin vasta vuonna 1670. Tällöin syytettynä oli Margreta Mårtinsdotter, jonka majuri Johan Berg syytti mananneen tämän vaimon sairaaksi. Lautakunta myös sanoi paikallisten uskovan, että ”...kaikki paha, jota Margreta toivoi, tapahtui.” Margretan itsensä kerrotaan väittäneen kyseessä olevan Jumalan rangaistus, jota sekä majuri Berg, että tuomari Psilander katsoivat uhkaukseksi.¹²⁰ Margretan väitettiin olevan Agnes-nimisen köyhän naisen verenvuototaudin takana, josta oli todisteena naisten välinen riita.¹²¹ Margreta oli jo niin vanha, ettei tunnustuksen saamiseen häneltä voitu käyttää kidutusta. Tämän seurauksena käräjät pyysivät yhteisöltä lisää todisteita

---

¹¹⁸ Heikkinen 1969, 230–231.

¹¹⁹ Heikkinen 1969, 231–234.

¹²⁰ Heikkinen 1969, 235–236.

¹²¹ Hausen 1894, 326–328.

Margretan noituudesta. Tähän vastasi Matz Nilsson Hellenstropista kertoen Margretan veljestä nimeltä Måns, josta hän kertoi Margretan kerskailleen ja joka oli hänen isänsä palkollinen. Månsin kerrottiin olevan hyvämaineinen, Raamattua noudattava mies, mutta jolla oli kuitenkin tapana kuullessaan renkien seurustelevan piikojen kanssa, yritti viedä ”piian sydämen rengiltä itselleen”. Tämän seurauksena Måns oli joutunut tappeluun Henrich Eskillsonin, Hellestorpista olevan rengin kanssa. Muuten terve Henrich oli kuitenkin kuollut äkkinäisesti tappelun jälkeen, jonka seurauksena Måns Mårtinssonin uskottiin noituneen hänet.¹²²

Margretan muista perheenjäsenistä liikkui epäilyttäviä huhuja: Margretan toinen veli, Martin Jsack Buscherus, joka oli ollut Lemlandin kirkkoherra, väitettiin virassa ollessaan eläneen paheellista elämää. Kirkkoherran pahoja tapoja alettiin lopulta käsittelemään oikeudessa ja kirkkoherra Buscherus oli uhkaillut, että häntä vastustaneet lautamiehet tulisivat kokemaan onnettomuuden, joita sitten oli tapahtunut. Kirkkoherrasta liikkui myös toinen tarina. Matz Persson kertoi oikeudelle, kuinka Hellestorpin asukkaat olivat pyytäneet kirkkoherra Jsackzilta, lupaa vetää nuottaa pappilan vesillä ja siunausta Jumalalta kalan saamiseksi. Pyyntö oli kuitenkin suututtanut kirkkoherran, eivätkä kyläläiset olleet löytäneet paikalta yhtään kalaa ja seuraavana päivänä kirkkoherra Jsack kielsi saarnassa nuottapaikalla kalastamisen. Tämän jälkeen kyläläiset eivät olleet saaneet kalaa pappilan vesiltä tai paikasta, jossa he olivat kalastaneet kymmenen vuoden ajan. Margretan ja Jsackin veli, Måns, oli kysynyt heiltä, mikseivät he saa kalaa, jolloin tuuli oli puhaltanut veneen köliin ja säikyttänyt kalat pois.¹²³

Myös muut paikalliset kertoivat epäilyttäviä tarinoita kirkkoherra Jsackista: Erik Erikson Clementzbystä kertoi, kuinka hänen vaimonsa oli kerran myöhään illalla käynyt navetassa, mutta seuraavana aamuna aamiaisen aikaan oli vaimon majapaikka tyhjä, eikä vaimo tiennyt missä hän oli ollut. Vaimo myös käyttäytyi etäisesti ja hölmösti. Erik oli pyytänyt, että kirkkoherra tulisi kertomaan hänen vaimolleen Jumalan sanaa, jota tämä ei kuitenkaan tehnyt, vaan vakuutteli vaimon palaavan itsestään normaaliksi: "*Pass inthet på, Erik, hon skall fullan få sin hatt igen*". Lautakunnalle kerrottiin myös, että Pappilassa oli vietetty sopimatonta elämää vielä Margretan äidin ollessa terveenä ja kirkkoherran vaimoa epäiltiin huoruudesta. Lautakunta aikoi kuitenkin vapauttaa vaimon näistä syytteistä, mihin kaksi sen ei suostunut, johonka siten herra Mårtin, Margretan isä, oli käskenyt näiden kahden miehen painua helvettiin.¹²⁴ Noitaepäilyjä ja rikostaustaa siten riitti Margretan koko perheelle.

---

¹²² Hausen 1894, 328.

¹²³ Hausen 1894, 329–330.

¹²⁴ *ibid.*

Näiden tarinoiden katsottiin olevan riittävä todiste siitä, että Margreta oli oppinut taikuutta jo kotona. Vaikka käräjillä mahdollisesti tuotiin esille, että Margreta voisi olla vain olosuhteittensa uhri, perhepiirissä ollessa noin paljon huonoja vaikutteita, mutta tuomioistuimien lopulta katsoi tämän riittämättömiksi perusteiksi, sillä Margretan taikuusepäilyjä tapahtui sekä hänen asuessaan kotonaan, että hänen muutettuaan toisaalle,¹²⁵ ja hänet tuomittiin noitana kuolemaan. Todisteiden puute kuitenkin huolestutti oikeutta, joten lisätodisteita päätettiin kerätä ennen tuomion vahvistamista Turun hovioikeudessa. Margretalta yritettiin saada tunnustusta liitosta paholaisen kanssa. Tähän hän ei suostunut, vaikka tunnustikin ansaitsevansa kuoleman manausten myötä. Margreta ei antanut tunnustusta edes mestauspaikalla, vaikka pappi sanoi kieltäytyvänsä antamasta tälle ehtoollista ennen teloittamista.¹²⁶

Seuraavaksi oikeuden eteen kuulusteltavaksi tuotiin Lars Hanssonin vaimo Margreta Bienströmistä, jonka epäiltiin oppineen taikuutta Karin Persdotterilta. Tämän lisäksi Margretan sanottiin olevan erityisesti kipuja juhlapyhinä, jonka seurauksena etsittiin ja löydettiin tämän kehosta noitamerkki. Lautakunta kuitenkin katsoi, että asia tulisi jättää kirkkoviranomaisten vastuulle ja tuomari Psilander suostui lopulta vapauttamaan Margretan sakkojen ja kirkkorangaistuksen myötä, vaikka huomautti Margretan tekojen voineen johtaa myös kovempaan rangaistukseen. Mahdollisesti myös se, että Margretalla oli pieniä lapsia, lievensi tuomiota. Turun hovioikeus oli kuitenkin tuomari Psilanderin kanssa samalla kannalla ja Margreta kutsuttiin uudelleen kuulusteltavaksi. Oikeuden huomio kiinnittyi uudelleen epäiltyyn noitamerkkiin, joka ei vuotanut verta. Kidutusta ei kuitenkaan voitu käyttää samalla tavalla kuin aikaisemmin Turun hovioikeuden erityisesti kiellettyä sen käytön tunnustuksen saamiseksi. Riittävien todisteiden puuttuessa Margretan kuulustelut päätettiin lopettaa. Tämä ei kuitenkaan riittänyt tuomari Psilanderille, joka pyrki rationalisoimaan noitamerkin puutetta Saatanan pyrkimykseksi hämätä oikeutta.¹²⁷

Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynnit johtivat lopulta seitsemän syytetyn kuudestatoista kuolemaan.¹²⁸ Syytetyt myös lähtivät oikeudenkäyntiin kuin altavastajaan asemasta, kun heidän syyllisyytensä oli usein todettu jo ennen oikeudenkäyntiä muitten noitasyytettyjen todisteiden perusteella. Kuitenkin moni noita ei suoraan lähtenyt kiistämään omaa syyllisyyttään ja kiistämään noituuden tapahtumista, tai tällaista materiaalia ei ole oikeudenkäyntipöytäkirjoihin säilynyt. Noitien tunnustuksia noitaoikeudenkäynneissä tutkinut Rita Voltmer on katsonut noitaoikeudenkäyntien noudattavan varhaiskristillisen marttyyriyden kaavaa, jossa syytetty palasi kristillisen yhteisön

---

¹²⁵ *ibid.*

¹²⁶ Heikkinen 1969, 235–236.

¹²⁷ Heikkinen 1969, 236–238.

¹²⁸ Virtanen 2013, 240–241.

jäseneksi kuoleman kautta. Syytetyt olivat tässä mukana ja esittivät ”syntistä parkaa”, joka katui tekojaan ja kuolivat ”rukous huulillaan”, mikä osoitti todellista katumista ja Saatanan epäonnistumista.¹²⁹ Näin siten oikeudenkäynneissä syytettyjen tarkoitus ei ollut edes välttämättä osoittaa syyttömyyttään, vain syvää katumista, joka olisi anteeksiannettavaa.

---

¹²⁹ Voltmer 2020, 30.

4. Saatanan kohtaaminen

Tässä luvussa tarkastellaan, kuinka Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntien syytetyt kuvasivat kohtaamisiaan Saatanana kuvatun hahmon kanssa. Ensin käyn läpi, millaisena hahmona Saatanaa kuvattiin noitasyytettyjen tunnustuksissa ulkomuodoltaan ja millaisena hahmona Saatanana näyttäytyy tämän kautta. Tämän jälkeen tarkastelen Saatanan ja noitasyytettyjen vuorovaikutusta liittojen muodostamisen kautta: millaisissa tilanteissa Saatanan kohtaaminen tapahtuu, miten liitto muodostetaan ja mitä palveluksia ja vastapalveluksia liiton muodostamisesta luvataan. Kokonaisuudessaan tarkastelen Saatanan kohtaamisesta esitettyjä kertomuksia sen kautta, mitä ne kertovat noitasyytettyjen uskonnon harjoittamisen ja arkisen kokemuksen yhdistämisestä, eli eletystä uskosta.

Saatanan hahmon kuvaus

Kristillisessä demoniajattelussa tapahtui muutos 1000-luvun vaihteessa: Paholainen alettiin näkemään vahvempana vastustajana, joka pyrki ajamaan hurskaat kristityt kiusaukseen. Jumalan pyhän hengen vastakohtana alettiin ymmärtämään olevan vastaava paha henki, joka saattoi jopa joskus ottaa näkyvän muodon demonin hahmossa. Demonien pelko ihmisten keskuudessa kasvoi ja ne alettiin näkemään todellisena fyysisenä uhkana.¹³⁰ Demoni tai Saatanana ei ollut siten vain jokin abstrakti henkimaailman hahmo ihmisille, vaan fyysisen ulottuvuuden omaava hahmo, joka kiusasi hartaintakin kristittyä.

Paholaisen uskottiin pystyvän ottamaan melkein minkä tahansa muodon. Tyypillisesti demoni kuitenkin esiintyi tummana hahmona, värin symboloiden pimeyden voimaa. Tyypillistä oli myös joko jättiläismäinen koko tai pitkä, mutta luiseva ja kalpea olomuoto. Tavallista oli myös erilaisina eläinhahmoina, kuten koirana¹³¹, pukkina¹³², korppina tai rupisammakkona esiintyminen. Myös ihmiselle tutun henkilön olomuodon ottaminen oli tyypillistä. Demoni saattoi jopa ottaa jo kuolleen henkilön hahmon. Paholaiselle jäi kuitenkin aina jokin merkki sen demonisesta luonteesta, josta tarkkaavainen kristitty pystyi tunnustamaan sen todellisen luonteen. Oli kuitenkin myös olomuotoja, joita paholaisen katsottiin olevan kykenemätön ottamaan, kuten karitsa, sen kristillisen merkityksen vuoksi.¹³³

Suuri tumma rakkulahahmo

---

¹³⁰ Nenonen 1992, 96.

¹³¹ Erityisesti länsieuroopassa, idässä taisteli ihmisten puolella demoneja vastaan (Valk 2022, 96).

¹³² Yhdistyi antiikin mytologian Paniin, jota pidettiin himokkaana eläimenä (Valk 2022, 96).

¹³³ Valk 2022, 93–99; Nenonen 1992, 88.

Ensimmäisenä syytettynä ollut Karin Emkarbystä kertoi, kuinka hänen kotiovellensa oli ilmestynyt suuri tumma mies, joka oli moittinut tätä köyhyydestä ja Karinin huonosta onnesta karjan kanssa.¹³⁴ Karin oli tullut sairaaksi tämän tapaamisen jälkeen. Saatana oli ilmestynyt myös myöhemmin hänen luokseen, jälleen suuren tumman miehen hahmossa.¹³⁵ Karinin ensimmäinen kohtaaminen Saatanan kanssa oli kuitenkin jo pienenä lapsena. Oikeudessa Karinilta kysyttiin, milloin ja missä hän oli kohdannut Saatanan. Tähän hän kertoi perineensä saman sairauden, joka oli ollut jo hänen sedällään, joka väitetysti oli myös ollut vuorovaikutuksessa Saatanan kanssa.¹³⁶

Noitasyytetty Maria Nilsdotter kertoi kohdanneensa Saatanan ennen oikeudenkäyntiä: Maria kertoi, kuinka hän oli ollut paimentamassa lampaita metsässä, kun hänelle oli ilmestynyt merimieheksi pukeutunut ja rakkuloitten peittämä tumma hahmo.¹³⁷ Tämän lisäksi Maria kertoi tavanneensa Saatanan matkustettuaan Blåkullaan ensimmäistä kertaa äitinsä kanssa, jolloin tämä oli ollut myös erilaisten rakkuloitten peittämänä.¹³⁸

Myös Lisbeta Persnäsistä kertoi tavanneensa Saatanan tumman hahmon muodossa, vaikka tämän aluksi kiistikin; pöytäkirjoissa hänen kerrotaan kohdanneen yhdeksän tai kymmen vuotta sitten talvella suomalaismiehen, joka todennäköisemmin on viitannut saamelaistaustaiseen henkilöön,¹³⁹ joka kertoi Lisbetalle kuinka saada hänen karjastaan enemmän hyötyä. Kun Lisbeta oli siten noudattanut tämän miehen neuvoja, oli hänen luokseen ilmestynyt suuri tumma mies, oli tyytyväinen Lisbetan tekoihin ja lupasi opettaa hänelle lisää taitoja. Lisbeta kertoo myös saman tumman hahmon pureen häntä myöhemmin vierailulla Blåkullassa.¹⁴⁰

Saatanan tai demonin ilmestyminen Ahvenanmaalla kuvattuna tummana hahmona vastaa pitkälti eri puolilla Eurooppaa esitettyjä syytettyjen noitien kertomuksia paholaisten kohtaamisesta. 1589 Essexissä, Englannissa Joan Cunny kertoi, kuinka hän oli muodostanut liiton kahden familiarin kanssa, joita hän kuvasi tumman värisiksi sammakoiksi.¹⁴¹ Samoin pohjois-Ruotsissa noitavainoissa avaintodistajina toimineiden lasten kuulusteluissa esiintyy usein Saatana juuri tummana mieshahmona, joskus muistuttaen pappia ja kantaen suurta mustaa kirjaa, jossa on mustat sivut ja punaista kirjoitusta.¹⁴² Samoin tummahahmoinen paholainen esiintyi nykyisen Saksan alueen

---

¹³⁴ Hausen 1894, 261–262.

¹³⁵ Hausen 1894, 264–265.

¹³⁶ Hausen 1984, 259.

¹³⁷ Hausen 1894, 276.

¹³⁸ Hausen 1894, 277–278.

¹³⁹ Hausen 1894, 290–291.

¹⁴⁰ Hausen 1894, 290–291.

¹⁴¹ Sharpe 2020, 131.

¹⁴² Eilola 2020, 338.

noitakertomuksissa: Gertrauta Conrad kertoi 1959 Wittighausenissa kuinka oli tavannut paholaisen, joka oli pukeutunut mustiin vaatteisiin.¹⁴³ Ranskalainen tuomari ja demonologinen ajattelija Nicholas Rémy kirjoitti, kuinka paholaisten tumma vaatetus olisi peräisin noitia oikeudessa kuulustelleilta viranomaisilta, joilla oli tapana pukeutua tummiin väreihin.¹⁴⁴ Tummaan pukeutuminen siten osoitti paholaisen valta-asemaa. Se, että noidat asettivat tumman värin kuvaamaan paholaista voi myös rinnastaa kristillisen pahan ja oikeusviranomaiset noitasyytettyjen henkilökohtaisina kiusaajina ja demoneina.

Miksi siten Saatana kuvataan juuri tummana hahmona? Tummuudella on todennäköisesti pyritty korostamaan Saatanan pahuutta. Musta oli jo varhaiskristillisellä ajalla väri, joka symboloi pimeyden voimia, joten sen symbolinen merkitys on välittynyt Ahvenanmaallekin todennäköisesti kirkon kautta. Myös Saatanan ilmestyminen erilaisissa ihmishahmoissa, kuten matkalaisena tai pappina oli yleisempi demonien ilmestymismuoto. Demonien kuvaaminen luisevana, pitkänä, tummana tai kalpeana hahmona oli yksi tyypillinen kuvaustapa.¹⁴⁵ Eri ihmisenkaltaisiin hahmoihin muuttumisen voidaan katsoa olevan vain osa laajempaa käsitystä demonien, Saatanan ja noitien muodonmuutoskyvyistä, mutta erityisesti ihmishahmoilla on voitu korostaa erityisesti Ahvenanmaalla Saatanan kieroutta ja oveluutta, joka on yksi osa syytetyn paholaisen huijaamaksi tulemisen narratiivin luomista.

Ahvenanmaan noitasyytettyjen tunnustukset jäävät pitkälti visuaalisiksi havainnoiksi, kun muualla Euroopassa paholaisille annettiin myös fyysisiä, aistimiseen perustuvia elementtejä, kuten kylmä iho ja kovat, sorkkamaiset jalat.¹⁴⁶ Näin Ahvenanmaalla Saatana jää etäiseksi hahmoksi, kun muualla demoneja kuvataan paljon läheisemmin.

Saatana eläimenä

Suuri tumma ihmisenkaltainen ja rakkuloitten peittämä hahmo ei ollut ainoa muoto, jollaisena kohtaamiset Saatanan kanssa kuvattiin. Eläinhahmoinen Saatana esiintyi Karinin Emkarbystä oikeudessa esittämässä noitakertomuksessa: joukko vikiseviä kissanpentuja ilmestyi hänen jalkoihinsa, pakottaen hänet istumaan, eivätkä nämä kissanpennut suostuneet poistumaan, ennen kuin Karin luetteli heille ruislyhdevarkaan nimen.¹⁴⁷ Kissatarina on monitulkintaisuudessaan mielenkiintoinen: tapahtuma voitaisiin tulkita demonien joukon tai noidan familiaarien ilmestymiseksi, jotka auttavat Karinia saamaan haluamansa tiedon, tai kissanpentuja voidaan pitää

---

¹⁴³ Roper 2004, 44.

¹⁴⁴ Roper 2004, 54.

¹⁴⁵ Valk 1997, 90–94.

¹⁴⁶ Roper 2004, 82.

¹⁴⁷ Hausen 1894, 257.

kuin apuvälineenä, taikuutena itsessään. Oikeus on kuitenkin tulkinnut tapahtuneen jälkimmäiseksi eikä ole pohtinut yllättäen ilmestyneiden kissanpentujen merkitystä pidemmälle. Tämä voisi siten viitata siihen, että Ahvenanmaalla demonit taikka noitien familiaarit eivät olleet osa paikallista demonologista ymmärrystä, eikä tuomari Psilander itsekään paremmin demonologiseen kirjallisuuteen perehtyneenä pohdi asiaa pidemmälle. Mahdollisesti siten tuomari Psilanderinkaan tietämys demonologiasta ei ollut sen kaikessa laajuudessaan täydellinen.

Myöhemmin Karin kertoi, kuinka häneltä oli kysytty kappelaverkon sijaintia. Tällöin oli hänen luokseen ilmestynyt suuri musta koira, joka johdatti hänet kadonneen verkon luo.¹⁴⁸ Samoin Lisbeta, Per Skarpin vaimo Persnääsistä kertoi myös unessansa koiran, joka oli purrut tätä ja lupasi tälle hyötyä muitten paikallisten karjasta. Hän myös kiisti puhuneensa Saatanan kanssa valveilla ollessaan. Oikeudessa kuitenkin koira pidettiin Saatanan ilmestymismuotona.¹⁴⁹ Jatkokuulusteluissa kuitenkin paljastui, että Lisbeta oli kohdannut Saatanan myös suuren tumman miehen hahmossa.¹⁵⁰

Demonien kuvaaminen eläinhahmoina oli tyypillinen osa noitakertomuksia Euroopassa: Jens Chr. V. Johansen on tutkinut populaarin demonologian leviämistä Tanskassa ja löytänyt erilaisia noitakertomusten runkoja. Tarinoissa noitien initiaatoriiteistä tanskalaisnoidat ensin kokoontuivat jonkin noidista talolle, josta jatkoivat siten ryhmässä kirkkoon, jossa heitä oli odottamassa komea poika, uuden ryhmään liittyvän noidan tuleva henkilökohtainen demoninen apuri, familiaari. Kuitenkin initiaation päätteeksi komea poika muuttuikin mustaksi ja kaljuksi koiraksi. Samoin Tanskassa 1618 Maren ”Allerønds” kertoi noitakuulusteluissa, kuinka noidat pystyivät muuttumaan myös kissoiksi.¹⁵¹ Näin erilaisiksi arkisiksi eläinhahmoiksi muuttumisen voidaan katsoa olleen osa tanskalaista arkista noituuskäsitystä. Koira oli varsinkin länsi-Euroopassa yleinen demonien ilmestymismuoto, kun taas Itä-Euroopassa koira esiintyi noitatarinoissa ihmisen ystävänä, joka taisteli demoneja vastaan.¹⁵² Ei ole siten myöskään vaikea kuvitella, että joissain ihmisten tarinoissa koira vaihtuisi välillä muihin tavallisiin kotieläimiin. Samoin Joan Cunnyn tarina Englannissa tumman sammakon muodon ottaneista demoneista on yksi erilainen tavallisille ihmisille tutun eläimen muoto, joka demoneille annettiin.¹⁵³ Finnmarkin 1600-luvun noitavainoja tutkinut Liv Helene Willumsen on havainnut oikeudenkäynneissä mainittavan paljon eri eläinhahmoiksi

---

¹⁴⁸ Hausen 1894, 258.

¹⁴⁹ Hausen 1894, 287–288.

¹⁵⁰ Hausen 1894, 290–291

¹⁵¹ Johansen 2020, 234, 236.

¹⁵² Valk 1997, 96.

¹⁵³ Sharpe 2020, 131.

muuttuneita noitia aina koirista ja kissoista vuohiin ja susiin.¹⁵⁴ Samoin Pohjanlahden alueella noitien uskottiin pystyvän omaksumaan kissan tai koiran hahmo. Erityisesti jonkinlaisen linnun hahmon omaksuminen oli yleistä. Shamanistisen perinteen mukaan ihmisen sielu otti linnun hahmon. Myös kristinuskossa kansanperinteen mukaan Juudas Iskariotin suusta oli tämän hirttäytymisen jälkeen lentänyt musta korppi. Tumma lintu siten kuvasi erityisesti pahan ihmisen sielun lentoa.¹⁵⁵ Ihmisillä oli näin jonkinlainen käsitys siitä, että demoni tai noita pystyi vaihtamaan olomuotoaan erilaisiin eläin- tai ihmishahmoihin. Kyse ei kuitenkaan ollut fyysisestä muodonmuutoksesta, vaan sielun ottamasta uudesta hahmosta. Muinaisskandinaavisten uskomusten mukaan ihmisen sielu koostui kahdesta osasta; itse-sielusta, joka sisälsi ihmisen ”voiman” ja persoonan, sekä henki-sielusta, joka pystyi ylläpitämään ruumiillisia toimintoja. Muodonmuutoksen tapahtuessa itse-sielu ottaa uuden hahmon henki-sielun pitäessä ruumiin toimintoja yllä.¹⁵⁶

Tämä kaikki siten viittaisi siihen, että ihmiset ovat uskoneet ihmisten pystyvän omaksumaan eri olomuotoja. Tätä eri olomuodon omaksumisen kykyä on myös sovellettu Saatanaan, jonka eläinhahmon omaksuminen on otettu aivan yhtä luonnollisena. Valitut eläinhahmot ovat olleet paikalliskontekstiin sopivia kotieläimiä. Muodonmuutos oli selvästi osa populaaria demonologiaa ainakin Pohjoismaissa, mutta kuka tai mikä oli muuttujana kyseisessä tarinassa ei ollut ennakkoon määriteltyä ja ihmiset yhdistelivät ja käyttivät vapaasti mielikuvitustaan uskottavan kuuluisen kertomuksen luomiseksi. Ahvenanmaalla eläinhahmot ovat keskittyneet pääasiassa suuriksi tummiksi koiriksi ja kissoiksi, jonka syynä on todennäköisesti vainojen suhteellisen lyhyt kesto, jolloin aikaisimmat noitakertomukset ovat ohjanneet enemmän ihmisten mielikuvia noituudesta, joka on johtanut hyvin samankaltaisten tarinallisten elementtien toistumiseen noitasyytettyjen kertomuksissa. Sen sijaan eläimen ja ihmisen sekoittavia hybrididemoneja ei Ahvenanmaalla esiinny samalla tavalla noitakertomuksissa kuin muualla Euroopassa.¹⁵⁷ Kuitenkin koiranhahmoisen Saatanan ilmestyminen osaksi Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntejä kertoo meille, kuinka eläinhahmojen on pitänyt jo olla valmiiksi osa paikallista populaaria demonologiaa, kun eläinhahmot esiintyvät pöytäkirjoissa osana noitasyytettyjen puheenvuoroja.

Demonien ja paholaisten esiintyminen eläinhahmon muodossa ei ollut harvinaista muualla nyky-suomen alueella. Marko Nenonen on havainnut paholaista kuvattavan mm. rupisammakkona ja löyhkäävänä vuohena. Myös erilaisia ihmishahmoja on esiintynyt muualla nykyisen Suomen alueella,

---

¹⁵⁴ Willumsen 2020, 263.

¹⁵⁵ Eilola 2003, 127–129.

¹⁵⁶ *ibid.*

¹⁵⁷ Roper 2004, 92.

kuten paholaisen esittäminen pienenä vihreänä miehenä ja suurena, mustana ja parrakkaana hahmona.¹⁵⁸ Näin Saatanan esiintymismuodot Ahvenanmaan tapauksissa eivät niinkään eroa mannermaasta paljoa ja eläinhahmona esiintymistä voidaan pitää mahdollisesti myös laajemmin eurooppalaista paholaiskäsitystä yhdistävänä tekijänä.

Saatana Saatanana

Saatana saattoi ilmestyä henkilön luo ilman mitään valeasua. Näin väitti tapahtuneen Ebba Finnbystä, kertoen, kuinka kaksi vuotta ennen Blåkullassa käyntiä Saatana oli ilmestynyt hänen kotiinsa, luvaten tälle voionnea ja pyytäen Ebbaa ottamaan tämän merkin kehoonsa.¹⁵⁹ Samalla tavalla Anna Bengzdotter, Joseph Olssonin vaimo Hobbolstadhista kertoi kohdanneensa Saatanan metsässä kaksi vuotta sitten ollessaan paimentamassa lampaita ja etsinyt polttopuita ilman mitään muuta valeasua tai hahmon olomuotoa.¹⁶⁰ Kun Saatana ilmestyi ihmisille omana itsenään ilman valeasua, ei tämän ulkonäköä ole kuvailtu kovin tarkasti. Saatanan tai demonin ulkoasu on pitänyt olla ihmisille varsin tuttu, jos sitä ei ole katsottu tarpeelliseksi tarkemmin kirjata ylös oikeuspöytäkirjoihin.

Saatanan ilmestyminen ilman minkäänlaista valeasua ulkomuotonsa peittämiseksi on havaittavissa myös Finnmarkissa, Norjassa. Anne Lauritsdatter kertoi oikeudenkäynnissä, kuinka Saatana oli ilmestynyt hänen luokseen ja pyrki taivuttelemaan häntä tulemaan tämän mukaan Annen ollessa työskentelemässä turvekuopilla. Saatanaa hän kuvasi sarvipäiseksi ja karvaiseksi.¹⁶¹ Tässä tapauksessa Saatanan hahmolle on kuitenkin annettu joitakin tyyppillisiä demonisen kuvauksen piirteitä, kun Ahvenanmaalla demonista ulkomuotoa on kuvattu hyvin niukasti. Saatanan ulkomuoto on kiinnostanut oikeudessa kaikista vähiten silloin, kun se on näyttäytynyt kaikkein selkeinten demonina. Saatanaa on voitu pitää kaikkein vaarallisimpana silloin, kun sitä ei voi päältä päin tunnistaa demoniksi.

Saatanan kanssa tehdyt sopimukset ja liitot

Tulen seuraavassa luvussa käsittelemään Saatanan kanssa muodostettuja liittoja Ulla Koskisen esittämän vastavuoroisuusteorian kautta, joka perustuu Marcel Maussin kehittämään lahjateoriaan. Teorian perusajatuksena on, että jokaisesta hyvästä teosta seuraa palveluksen vastaanottajalle sosiaalinen velvollisuus vastata hyvään tekoon samalla tavalla, palauttaen hyvän teon ja mahdollisesti jatkavan hyvän tekemisen ketjua, jota voidaan pitää yhtenä keskeisenä sosiaalisena voimana varhaismodernin ajan sosiaalisten suhteiden muodostumisen kannalta.¹⁶² Noitaoikeudenkäyntien

---

¹⁵⁸ Nenonen 1992, 88.

¹⁵⁹ Hausen 1894, 294–295.

¹⁶⁰ Hausen 1894, 299.

¹⁶¹ Willumsen 2020, 263.

¹⁶² Koskinen 2021, 24–27.

voidaan katsoa olevan neuvottelua uskonnon kysymyksistä oikeudenkäynnin oppineen tuomarin edustaman teoreettisen linjan ja paikallisväestön edustaman arkisen kokemuksen välillä. Samalla kun tuomari asettaa ylhäältä ihmisille korkean tason uskonnollisia konsepteja, jotka ovat mahdollisesti paikallisille vieraita, he selittävät niitä arkisen kokemuksensa kautta.

Karin Persdotter tunnusti kuulusteluissaan tehneensä liiton paholaisen kanssa. Tämän hän kertoi tapahtuneen Blåkullassa vierailunsa jälkeen, jolloin eräänä päivänä hänen ovelleensa Emkarbyhyn oli ilmestynyt suuri tumma mies. Tämä hahmo oli moittinut Karinia tämän huonosta onnesta karjan kanssa ja köyhyydestä. Mies kuitenkin lupasi Karin huonon onnen jatkuvan, ellei tämä antaisi hänelle kolmea lammasta ja palvelisi tätä. Karin lopulta suostui miehen ehdotukseen, jonka seurauksena mies oli purrut Karinia tämän molempiin rintoihin, josta jäi näkymään ruskeita pilkkuja ja arpia. Karin kuvasi oloaan tämän jälkeen ”murtuneeksi ja veriseksi” ja hänet jouduttiin viemään Anders Nilssonin taloon toipumaan haavoistaan. Karinilta myös kysyttiin tämän jälkeen, oliko hän oppinut jotain mieheltä, jonka tämä kiisti. Myöhemmin Karin myös kiisti kokonaan tehneensä sopimusta Saatanan kanssa, josta oikeus ei kuitenkaan ollut vakuuttunut.¹⁶³

Myös Ebballa Finnbystä oli vastaava kokemus liitosta Saatanan kanssa. Saatana oli ilmestynyt kaksi vuotta ennen oikeudenkäyntiä hänen kotiinsa, luvaten Ebballe voionnea. Vastineeksi Saatana oli pyytänyt, että Ebba seuraisi tätä Blåkullaan, jossa Saatana oli siten antanut Ebballe merkin tämän olkapäähän sanoen, että Ebban tulisi kehossaan ja sielussaan kuunnella tätä ja antaa Saatanalle leiviskän verran voita vuosittain. Ebba kuitenkin väitti, ettei ollut suostunut antamaan koko määrää, vaan vain pienen kimpaleen, tai muuten Saatana olisi vienyt hänet mukanaan.¹⁶⁴

Maria Nilsson kertoi, että tavattuun Saatanan metsässä tumman rakkulaisen merimiehen muodossa, tämä oli ehdottanut Marialle sopimusta. Sopimuksen mukaan Saatana tarjosi Marialle kalastusonnea ja kykyä selvittää ihmisten sairauksien syitä, jota vastaan Marian olisi tullut ottaa tämän sinetti, eli muodostaa sopimus Saatanan kanssa.¹⁶⁵ Maria kertoi myös toisen tarinan liiton muodostamisesta. Hän kertoi matkustaneensa Blåkullaan ensimmäistä kertaa äitinsä kanssa vuosia aikaisemmin, jolloin hänen äitinsä väitti hänen muodostaneen liiton saatanan kanssa, minkä hänen äitinsä paljasti hänelle vasta vuosi tapahtuneen jälkeen. Hänen äitinsä kertoi Saatanan luvanneen hänelle onnea kylvössä, kalastamisessa ja karjan kanssa, sekä ”kykyä puhua ihmisille”.

---

¹⁶³ Hausen 1894, 261–262.

¹⁶⁴ Hausen 1894, 294–295.

¹⁶⁵ Hausen 1894, 276.

Vastapalveluksena Saatana halusi Marialta verta ja punaisen lehmän. Liiton solmimisen jälkeen Mariaa oli isketty selkään, joka oli pitkään kipeä ja mainittu lehmä oli lähtenyt karkuun.¹⁶⁶

Saatana oli ilmestynyt samalla tavalla laiduntamassa metsässä olleelle Anna Bengzdotterille, jolta tämä oli pyytännyt palvelusta ja lupaa seurata Annaa hänen kotitalolleen, jonne saavuttuaan Saatana oli ehdottanut sopimuksen muodostamista. Sopimuksessa Saatana lupasi Annalle onnea karjan, voin ja viljan kanssa ja pyysi vastapalveluksena vuosittain kaksi litraa voita ja yhden häränvasikan. Anna suostui tähän, jonka jälkeen Saatana vei Annan suoraan kanssaan pohjoiseen Bläkullaan voidellulla pässillä. Noitasapattiin päästyään paholainen potkaisi Annaa selkään, josta jäi pieni, pyöreä, kuparinvärinen arpi merkiksi, joka oli kipeä kahden tai kolmen päivän ajan ja näkyvissä aina pääsiäiseen asti. Tämän jälkeen paholainen sanoi, että nyt Annan tuli seurata tätä ruumiissa ja sielussa. Tämän jälkeen Anna oli toimittanut voita Saatanalle kahdella eri kerralla ja viime syksynä paholainen vei häneltä härän vasikan, joka löytyi myöhemmin kuolleen haasta.¹⁶⁷

Myös Lisbeta Persnäsistä kertoi kohdanneensa Saatanan koiran hahmossa unessa, jolloin tämän oli pyydetty muodostavan liitto koiran kanssa. Koira lupasi tälle ”hyötyä yhdeksän muun karjasta kuin omastaan”, jonka vastineeksi Lisbetan tuli antaa leiviskän¹⁶⁸ verran voita ja ottaa tämän merkki olkapäähänsä. Herätessään Lisbeta tunsi olkapäätänsä kipeäksi ja siihen oli ilmestynyt merkki. Samainen koira oli ilmestynyt Lisbetalle myös uudelleen, vaatien sille luvattua voita, jonka Lisbeta myönsi sille antaneensa.¹⁶⁹

Ingebrugh Olsdotter kertoi myös noitakuulusteluissa hiukan erikoisesta tapauksesta, jossa häntä oli tartuttu Stettinin kadulla. Tarttumiskohtaan oli jäänyt tunnoton tahra, jota oikeudessa epäiltiin noitamerkiksi ja siten todisteeksi liitosta Saatanan kanssa.¹⁷⁰

Saatanan tai demonien kanssa muodostetut liitot olivat yksi keskeinen noitavainojen piirre, joten vastaavanlaisia noitakertomuksia on löytynyt myös muualta Euroopasta. 1645 Favershamissa, Kentissä, Englannissa Elizabeth Harris kertoi, kuinka demoni oli pyytännyt häntä hylkäämään Kristuksen ja ”nojautumaan häneen”. Muodostuneen liiton merkiksi tämä ”impe” oli raapaissut naista rinnasta ja käyttänyt vuotanutta verta sopimuksen allekirjoittamiseen.¹⁷¹

---

¹⁶⁶ Hausen 1894, 277–278.

¹⁶⁷ Hausen 1894, 299.

¹⁶⁸ Vanha Itämeren alueella käytetty painomitta, massa n. 8,5 kg.

[https://fi.wikipedia.org/wiki/Leivisk%C3%A4_\(mittayksikk%C3%B6\)](https://fi.wikipedia.org/wiki/Leivisk%C3%A4_(mittayksikk%C3%B6)) (luettu 10.12.2023).

¹⁶⁹ Hausen 1894, 287–288.

¹⁷⁰ Hausen 1894, 315.

¹⁷¹ Sharpe 2020, 132.

Nykylukijalle Saatanan kanssa tehdyt liitot herättävät ison kysymyksen; miksi nämä ihmiset olivat valmiita muodostamaan liiton kristinuskon suurimman pahan kanssa erityisesti aikana, jolloin uskonnon merkitys tavallisten ihmisten elämässä oli keskiarvoisesti nykyistä suurempi? Vaikuttaa absurdilta, että ihmiset olisivat valmiita solmimaan sopimuksia ja liittoja, jotka eivät voi päättyä kuin onnettomuuteen. Vaikka Saatana pyrki peittämään olomuotonsa monissa Ahvenanmaan noitakertomuksissa liittojen muodostamisesta, ei tämä riitä yksin selitykseksi. Meidän tuleekin pyrkiä tarkastelemaan asiaa 1600-luvun lopun ihmisen näkökulmasta; Ulla Koskinen on tarkastellut artikkelissaan *Hyvää tahtoa ja hyödyn tavoittelua: vastavuoroisuuden tutkiminen historiassa* (Gaudeamus, 2021) vastavuoroisuusperiaatetta 1500-luvun ihmisten elämässä, jonka etäisyys Ahvenanmaan 1660-luvun tapahtumiin ei muodosta ongelmaa, sillä samanlainen ilmiö on ollut havaittavissa vielä 1800-luvulla Ruotsalaisen porvariston keskuudessa.¹⁷² Koskinen kertoo, että juuri vastavuoroisuudella, jolla tarkoitetaan kanssakäymistä, jossa palvelusta seuraa vastavuoroisesti vastapalvelus, on yksi keskeinen yhteiskunnallisia sosiaalisia verkostoja ylläpitänyt voima.¹⁷³ Ihmiset ajattelivat erilaisia sopimuksen kaltaisia pyyntöjä kuin hyvinä tekoina, jotka tuli korvata vastaavalla palveluksella, joka saattoi olla joko aineeton tai aineellinen vastapalvelus. Vaikka tämänkaltaiseen sopimukseen liittyminen oli vapaaehtoista, niin oletuksena oli palveluksesta seuraava vastapalvelus, kuin moraalinen velvoite hyvittää aikaisemman ihmisen osoittama ystävällisyys kiitollisuudenvelan korvaamiseksi.¹⁷⁴ Jos siten katsomme Saatanan kanssa tehtyjä liittoja ei niinkään huijatuksi tulemisena, vaan vastavuoroisuusperiaatteen kautta, tekee se sopimusten solmimisesta ymmärrettävämpää: palveluksen kautta tuleva hyvittämisen velvollisuus oli heille tuttu yhteiskunnallinen voima, joten he katsoivat siten oikeutetuksi olettaa, että myös Saatanalla oli velvollisuus hyvittää heidän hyvät tekonsa heille. Koska vastavuoroisuusperiaatteen mukaisia sopimuksia tehtiin myös yhteiskunnallisessa asemassa heikompien ja vahvempien välillä,¹⁷⁵ ja esitettyyn pyyntöön suostuminen oli lähtökohtainen oletus, josta poikkeamista tuli perustella tarkasti,¹⁷⁶ on ymmärrettävää, miten näennäisesti heikommassa asemassa oleva tavallinen ihminen olisi valmis tekemään sopimuksen paholaisen kanssa. Saatanan oletettiin myös noudattavan yhteiskunnallisia normeja ja toteuttavan lupauksensa.

Vaikka moni aikakauden ihminen todella uskoi noitiin ja paholaiseen, on nykypäivänä vaikea saada varmoja todisteita demonien olemassaolosta tai liittojen muodostamisen mahdollisuudesta. Se on

---

¹⁷² Koskinen 2021, 33.

¹⁷³ Koskinen 2021, 24–25.

¹⁷⁴ Koskinen 2021, 26–27.

¹⁷⁵ Koskinen 2021, 25.

¹⁷⁶ Koskinen 2021, 38.

kuitenkin varmaa, että liittojen uskottiin olevan mahdollisia ja tämä usko vaikutti ihmisten toimintaan. Selityksellä liittojen muodostamisen rationaalisuudesta ja takana vaikuttavista voimista on kuitenkin hyötyä myös noitaoikeudenkäynnissä puolustautumisen kannalta. Koska tavallisten ihmisten noituuskäsitykseen ei kuulunut Saatanan tai pirujen kanssa muodostettuja liittoja, vaan se keskittyi enemmän juuri *maleficum*-tyyliseen vahingoittavaan taikuuteen. Vahingoittava taikuus näkyi paremmin tavallisten ihmisten elämässä eläinten ja ihmisten sairauksina ja epäonnistuneena satona,¹⁷⁷ jolloin se tarjosi noitadoktriinin vahvasti nojautuvassa oikeudenkäynnissä tavallisille ihmisille selitystavan toimilleen, yhteiskunnallisten normien noudattamisen. Erityisesti kun käsitys syytetyn syyllisyydestä oli todettu ketjumaisesti aikaisempien syytettyjen tunnustuksista ennen heidän oman oikeudenkäyntinsä alkua. Samalla he pystyivät korostamaan omaa uhrin asemaansa, kun Saatanana oli kaikkia yhteiskunnallisia normeja vastaan huiputtanut heitä ja jättänyt toteuttamatta lupauksensa.

Vaikka vastavuoroisuusperiaatteen hyödyntäminen tekee meille ymmärrettäväksi väitettyjen liittojen muodostamisen perusteita, ei se selitä meille vielä kaikkea liittojen muodostamisesta. Moni ihmisille liitoista luvatuista eduista oli erialaisia taikakeinoja, oli kyseessä siten ennustamistaito tai sairauksien syiden selvittäminen. Kuitenkin kirkon mukaisesti kaikki taikuus oli lähtöisin Saatanasta ja siten tuomittavaa, oli siitä hyötyä tai haittaa käyttäjälle.¹⁷⁸ Kertomusten mukaan ihmiset tiesivät etukäteen saavansa liitossa erilaisia taikavoimia, joten eikö tämän olisi siten pitänyt entisestään saada ihmiset kauhistumaan ja vastahakoisemmiksi muodostamaan liittoja? Todellisuudessa kuitenkin tavallisten ihmisten ja kirkon taikuuskäsitykset erosivat varsin vahvasti toisistaan. Ihmiset oppivat taikuudesta jo lapsuudessaan, jolloin heidän vanhempansa kertoivat heille tarinoita, joissa käsiteltiin taikuuden kaltaisia elementtejä, kuten muodonmuutosta ja rohdoilla parantamista. Myös kirkonmenoihin osallistuminen monine rituaaleineen saattoi tavallisen ihmisen silmissä muistuttaa taikuutta. Ihmiset katsoivat taikuuden ympäröivän heidän maailmaansa. Yleisesti Euroopassa ihmiset ymmärsivät, että heitä ympäröivä maailma koostui erilaisista hengistä ja voimista, joihin ihminen pystyi vaikuttamaan erilaisten toimien kautta,¹⁷⁹ kuten kylvämällä pellot tai pesemällä pyykkiä tietyinä päivinä, joka tulkittiin taikuudeksi. Vaikka kristinusko teki selvän eron kristillisten, tavallisille ihmisille taikuutta muistuttavien ihmeitten ja haitallisena pidetyn taikauskon välille, ei tämä ero ollut tavallisille ihmisille mitenkään selkeä ja he sekoittivatkin kristillisiä elementtejä paikallisen taikauskon harjoittamisen rituaaleissa. Kansalle keskeisempää oli, saatiinko taikuuden kautta jonkinlaista hyötyä. Suurinta osaa taikuudesta pidettiin harmittomana, kuten sairauksien parantamista, onnen tuomista ja

---

¹⁷⁷ Bever 2020, 245.

¹⁷⁸ Bever 2020, 245.

¹⁷⁹ Edwards 2020, 259–260.

ennustamista. Mikä erotti tämän tavallisen taikuuden noituudesta, oli se, että noituudessa pyrittiin vahingoittamaan toisia. Ihmiset kuitenkin myös katsoivat, että vahingoittavaa taikuutta voitiin käyttää myös vihan vallassa ja siten yksittäinen noituminen ei vielä välttämättä johtanut noitasyytöksiin, vaan se edellytti säännöllisyyttä.¹⁸⁰ Ei ollut ennenkuulumatonta, että kylässä tiedettiin olevan ennustaja tai parantaja, joka pystyi eri kasvien ja rituaalien kautta auttamaan ihmisten sairauksissa tai löytämään kadonneita tavaroita. Taikuus oli siten jokapäiväinen osa ihmisten elämää, joka saattoi olla vaarallista, mutta mistä voitiin saada myös paljon hyötyä.¹⁸¹

Taikuus ei siten tavallisten ihmisten silmissä ollut suoraan vahingoittavaa tai haitallista, saati mitään, jota tuli aktiivisesti pelätä. Näin siten on ymmärrettävää, miksi ihmiset olivat valmiita koettamaan erilaisia taikakeinoja parantaakseen toimeentuloaan, joka oli toistuva teema Ahvenanmaan noitasyytettyjen kertomuksissa Saatanan kanssa muodostetusta liitosta.

Ebban Finnbystä kertomus Saatanan kanssa muodostetusta liitosta herättää myös kysymyksiä koskien vastavuoroisuusperiaatetta: hän kiistää suostuneensa Saatanan liittoon kuin pakon edessä, väittäen että tämä olisi muuten vienyt Ebban mukanaan ja siksi hänen täytyi antaa Saatanalle edes pieni voikimpale. Kuitenkin vastavuoroisuusperiaatteen mukaisesti lähtöoletuksena oli, että osapuolet suostuisivat ehdotukseen ja kieltäytyminen edellytti perusteluja,¹⁸² jotka Ebba on tarjonnut henkensä puolustamisen muodossa. Ihmiset eivät siten sokeasti vain seuranneet yhteiskunnallisia normeja, vaan käyttivät omaa harkintaansa ehdotusten kohdalla. Jos ihmiset käyttivät omaa harkintaansa Saatanan kanssa muodostettujen liittojen kohdalla ja pystyivät myös kieltäytymään niistä, niin tarkoittaa tämä, että Saatanan tekemät ehdotusten on täytynyt vaikuttaa ihmisille houkuttelevalta ja kannattavalta. Liiton muodostaja uskoi saavuttavansa jonkinlaista hyötyä liiton muodostamisesta. Saavutetun hyödyn lisäksi tulee sopimukset ymmärtää syytetyn kannalta positiivisena tarinankerronnallisena elementtinä. Ahvenanmaalla, kuten myös muualla Euroopassa, syytetyt lähtivät usein oikeudenkäyntiin altavastajaan asemasta, jolloin aikaisemmissa oikeudenkäynneissä toisten noitasyytettyjen tarinoita käytettiin todisteena heidän omasta noituudestaan. Kertomalla siten Saatanan kanssa muodostetun liiton syiksi enemmän maallisia, materiaalisia tekijöitä diabolisen noituuden sijaan siirtyvät syytökset enemmän maalliselle, vähemmän vakavalle tasolle suoran jumalanpilkan sijaan, jolloin tuomionkin voisi ajatella olevan lievempi. Liiton selittäminen materiaalisilla tekijöillä ja hyödyllä voi kuitenkin myös olla syytettyjen tapa tehdä tilanne heille itselleen ymmärrettäväksi; koska demonologian syvät vivahteet eivät välttämättä olleet paikallisille

---

¹⁸⁰ Beever 2020, 246–247.

¹⁸¹ Edwards 2020, 260–261, 296.

¹⁸² Koskinen 2021, 38.

niin tuttuja, keskittymällä arkisiin kysymyksiin, kuten hyötyyn, he tekevät asian myös heille itselleen paremmin ymmärrettäväksi.

Varhaismodernin ajan vastavuoroisuuteen kuuluu myös negatiivinen puoli: sopimukset toteuttamatta jättäminen tai positiiviseen tekoon vastaaminen pahalla, rikkoi sopimusta ja oikeutti loukatun osapuolen kostamaan tapahtunut vääräys.¹⁸³ Tätä elementtiä ei kuitenkaan näy Ebban kertomuksessa, jossa ei noussut minkäänlaista pelkoa Saatanan toteuttamasta kostosta, kun sopimusta voin luovuttamisesta ei noudatettu kokonaisuudessaan. Myöskään kukaan noitasyytetyistä ei mainitse haluavansa kostaa Saatanalle sitä, että tämä jätti toteuttamatta heille luvatut lupauksensa, kuten Lisbetan Persnäsistä tapauksessa kävi. Koko noitaoikeudenkäyntiä voidaan pitää eräänlaisena vastavuoroisuuden kautta tapahtuvana neuvotteluna, jossa noitasyytetyt tekevät myönnytyksiä oikeudenkäynnin aikana esitettyihin syytöksiin, kuten selittävät tarinoita Blåkullassa vierailustaan oikeudelle. Näin he toivovat saavansa vastavuoroisesti myönnytyksiä tuomioistuimelta, mitä luultavammin lievemmän tuomion toivossa. Tämä selittää, miksi noitasyytetyt ovat suostuneet myöntämään osuutensa osana noituutta; myöntämällä syyllisyytensä he ovat mahdollisesti uskoneet osoittavan katumusta teoistaan. Mielenkiintoista kuitenkin on, että tässä esittelemissäni tapauksissa varsinkin vuonna 1666 tapahtuneissa oikeudenkäynneissä syytetyt tuomittiin yksinomaan kuolemaan. Näin siten näyttäisi, että syytetyt ovat voineet tunnustamisellaan pyrkiä vastavuoroisuuden mukaiseen toimintaan, mutta tuomioistuin ei ole vastannut heidän esittämäänsä tarjoukseen vaan tuominnut heidät noitina kuolemaan. Olisiko kyseessä siten vastavuoroisuutta, johon tuomioistuin on jättänyt vastaamatta?

Saatanan hyväksikäyttö

Noitasyytetyjen tarinoissa tavoiteltu hyöty voidaan jakaa kahteen eri luokkaan. Ensimmäinen näistä on positiiviseen hyödyn tavoittelu, jossa Saatanan kanssa muodostettu liitto tavoiteltiin ainoastaan siitä saatavien etujen vuoksi. Näin taikuuden käyttämisessä ja Saatanan kanssa muodostetussa liitossa oli kyse eräänlaisesta Saatanan huiputtamisesta tai oman köyhyyden korostamisesta. Toinen luokka on negatiivinen hyödyn tavoittelu, jossa pyritään korostamaan omaa kurjuutta esittämällä, että minkäänlaista hyötyä ei todellisuudessa ollut saavutettu liiton kautta. Näin henkilö näyttäytyy vuorostaan Saatanan huiputtamaksi tulleelta ja olosuhteidensa uhrilta. Molemmissa tapauksissa voidaan havaita oletus vastavuoroisuudesta ja vastapalveluksesta, sekä taloudellisten toimeentuloon liittyvien tekijöitten korostaminen. Tarkastelen seuraavaksi näitä luokkia tarkemmin.

Positiivinen hyödyn tavoittelu

---

¹⁸³ Koskinen 2021, 43.

Vaikka noituus ja Saatanan kanssa vuorovaikutuksessa oleminen oli oikeuden mielestä paheksuttavaa, pyrkivät noitaoikeudenkäynnin syytetyt myös oikeuttamaan taikuuden käyttöä ja liiton Saatanan kanssa muodostamista. Ensimmäisessä Karin Persdotterin kuulustelussa mainittiin ohimennen, että Karin oli pyrkinyt puolustelemaan ennustustaitojaan sillä, että oli pyrkinyt siten käyttämään Saatanaa hyväkseen. Mahdollisesti tuomioistuin oli itse tuonut hyväksikäytön mahdollisuuden esille, kuitenkin kumoten tämän vaihtoehdon todisteiden valossa.¹⁸⁴ Toi asian esille tuomioistuin tai Karin itse, ei ole ratkaisevaa, vaan se, että taikuuden käyttämistä ja liiton muodostamista paholaisen tai saatanan kanssa voitiin oikeuttaa hyödyn tavoittelun avulla.

Konkreettisesti hyödyn tavoittelu näkyy Lisbetan, Per Skarpin vaimon Persnääsistä kuulusteluissa. Hän kertoo, kuinka kolme vuotta sitten hän oli kerran toivonut tapaa parantaa omaa asemaansa. Kun Lisbeta oli siten nukahtanut, oli tumma koira ilmestynyt hänelle ja luvannut hänelle hyötyä yhdeksän muun karjasta.¹⁸⁵ Vaikka kertomuksessa on otettu henkilön oma aktiivinen rooli pois ja pyritty kuvaamaan tapahtunut passiivisena mukana olemisena, on Lisbeta pyrkinyt kuvaamaan tapahtuneen itselleen mahdollisimman otollisella tavalla, kertoen, että taloudellisen hyödyn ja toimeentulon takaaminen on ollut hyväksyttävämpi tapa lähestyä Saatanaa.

Hyödyn tavoittelu saattoi kuitenkin kääntyä myös pääläelleen. Lisbeta kertoo, kuinka alun hyödyn tavoittelu oli epäonnistunut, kun hän oli tullut Saatanan huijaamaksi, joka ”...oli ottanut enemmän kuin oli antanut...”.¹⁸⁶ Saatana pystyi siten myös huijaamaan avun pyytäjää, jolla toisaalta pystyttiin narratiivisesti kääntämään aktiivinen toiminta hyödyn tavoittelussa Saatanan uhriksi joutumiseksi. Huijaamisnarratiivia esiintyi myös muualla Euroopassa: Exeterissä, Englannissa 1683 Temperance Floyd niminen nainen kertoi, kuinka hän oli tullut Saatanan huijaamaksi; Saatana oli hienopuheisuudellaan ja oveluudellaan saanut naisen muodostamaan liiton kanssaan.¹⁸⁷

Negatiivinen hyödyn tavoittelu

Positiivisen hyödyn tavoittelu ei kuitenkaan ollut ainoa tapa, jolla hyötyminen näkyi noitaoikeudenkäynneissä. Karin Persdotterin oikeudenkäynnissä näkyi hyödyn tavoittelu negatiivisessa muodossa. Hänen syytettiin tiputtaneen läheiseen järveen Saatanalta saamansa kuivatun hauen ja hylkeenlihaa Rbackan tilan pelloille. Tämän seurauksena kyseisestä järvestä ei tullut enää kalaa samaan tapaan kuin aikaisemmin. Vaikka Karin myönsi tehneensä näin, hän puolustautui sillä, ettei ollut tarkoittanut mitään pahaa ja kiisti muodostaneensa sopimusta lihanpalat

---

¹⁸⁴ Hausen 1894, 258.

¹⁸⁵ Hausen 1894, 287–288.

¹⁸⁶ Hausen 1894, 292.

¹⁸⁷ Sharpe 2020, 132.

hänelle antaneen tumman miehen kanssa, tai saaneensa mitään muuta hyötyä tältä.¹⁸⁸ Kun aikaisemmin Karin oli yrittänyt puolustautua vetoamalla kuin paholaisen hyväksikäyttöön ja huiputtamiseen, nyt hän pyrki osoittamaan, ettei ollut muodostaa liittoa Saatanan kanssa, koska ei ollut saanut mitään hyötyä liitosta. Hyötyminen vaikuttaisi näin olleen olennainen osa Saatanan tai muun paholaisen kanssa tehtyä liittoa.

Hyödyn saaminen osana Saatanan kanssa muodostettua liittoa toistui todisteena muodostetusta liitosta myös muissa oikeudenkäynneissä; oikeuden perusteluissa tuomiosta hyödyn saaminen näkyi suoraan myös Maria Nilsdotterin tapauksessa.¹⁸⁹ Samoin Lisbeta Persnääsistä tuomittiin perusteluina naapurien lehmistä saatu hyöty.¹⁹⁰ Vähemmän selkeästi sama hyödyn saaminen osana syytteitä voidaan havaita Ingebrugh Olddotterin kohdalla, jolloin tuomioistuin mainitsee noituustuomion perusteiksi Ingebrughin Saatanasta lähtöisin olevat kyvyt, viitaten noituuteen, eli hän oli oppinut Saatanalta eri taikakeinoja ja siten hyötynyt tämän kanssa muodostamastaan liitosta.¹⁹¹

Miksi noituudella saavutettu hyöty oli niin keskeinen teema osana noituussyytöksiä, sekä pyrkimyksissä selittää noituutta hyväksyttävämmin? Englannissa Temperance Floyd niminen nainen kuvasi itseään köyhäksi ja korosti tätä kertomalla, kuinka hankki elantonsa otsa hiessä. Hän myös väitti, että hänen köyhyytensä oli juuri se syy, miksi paholainen lähestyi häntä.¹⁹² Samoin köyhyys toistuu Ahvenanmaan noitatarinoissa: Karin Persdotter Emkarbyystä kertoi Saatanan uhanneen tätä ”ikuisella köyhyydellä ja onnettomuudella”. Myös Maria Nilsdotter kertoi Saatanan luvanneen hänelle karja- ja kalaonnea, joka liittyy vahvasti toimeen tulemiseen ja siten hyötyyn. Köyhyyteen vetoaminen ei ole myöskään Ahvenanmaalle uniikki ilmiö. Matthias Widmann of Kemnat kirjoittaa 1400-luvun lopulla syytetyistä noidista Saatanan huijaamina kurjina.¹⁹³ Hyödyn kautta syytetyt pystyvät näyttäytymään kurjina ja köyhinä, jotka eivät olleet halunneet mitään pahaa kenellekään, vain ruokaa pöytänsä ja apua kurjuuteensa, jotka tulivat siten Saatanan huijaamiksi. Ahvenanmaalla tämä kurjuus näkyy juuri taloudellisena. Muualla Euroopassa esiintyi myös omaa heikkouden korostamista; taloudellisten hyötyjen lisäksi syytetyt naiset saattoivat vedota onnettomaan avioliittoon ja puolison alkoholisoitumiseen. Heidän yleinen epäonnensa teki heistä alttiita paholaisen houkutuksille.¹⁹⁴

---

¹⁸⁸ Hausen 1894, 261–262.

¹⁸⁹ Hausen 1894, 279.

¹⁹⁰ Hausen 1894, 289.

¹⁹¹ Hausen 1894, 316.

¹⁹² Sharpe 2020, 132.

¹⁹³ Modestin 2020, 58.

¹⁹⁴ Roper 2004, 76, 92.

Negatiivisessa ja positiivisessa höydyn tavoittelussa oli useimmiten kyse menestyksestä jossakin elinkeinon tai maatilan työhön liittyvässä työssä. Noitasyytetyiden kertomuksissa ilmenee heidän toiveensa lypsää paljon maitoa, saada suuri viljasato tai suuri kalasaalis. He toivoivat onnea heidän arkisiin askareisiinsa. Jari Eilola on tarkastellut onnen käsitettä 1600-luvun ihmisten elämässä ja mitä onni merkisi tämän ajan ihmisille. Onnen on katsottu johtavan hyvään elämään, joka tarkoitti ihmisille hyvää toimeentuloa, eli hyvää satoa, runsaita kalasaaliita taikka terveitä ja lisääntyviä kotieläimiä. Onni liittyi siten vahvasti maatilan töihin ja toimeentuloon. Onnen ei kuitenkaan katsottu samalla tavalla kuin nykypäivänä olevan jotain ylimääräistä tavallisen lisäksi, joka mahdollistaa menestymisen, vaan enemmänkin vakio, jota jokainen ihminen sai Jumalalta syntyessään. Onnea tuli ylläpitää tekemällä asiat samalla tavalla kuin aina ennenkin ja vastavuoroisesti vanhoista tavoista poikkeaminen katsottiin uhkaavan onnea. Kun jokin oli toiminut aina ennenkin, oltiin siitä heikosti valmiita luopumaan. Onnea tuli siis kuin ylläpitää tai suojella. Jos jonkinlainen epäonni uhkasi ihmistä, niin ajateltiin onnen kuin hävinneen jonnekin, joka herätti helposti syytökset taikuuden käytöstä, sillä onneen ajateltiin pystyvän vaikuttamaan taikuuden avulla. Onni ei koskenut pelkästään yksittäistä ihmistä, vaan se oli myös kollektiivista. Jos yksittäinen ihminen jätti tekemättä jotakin, sen katsottiin vaikuttavan mahdollisesti koko yhteisön onneen ja siten menestykseen. Taikuus ja noituus siten vaaransivat koko yhteisön menestyksen.¹⁹⁵

Taikuudella uskottiin pystyttävänä parantamaan myös onnea, mutta vain tilanteessa, jossa jokin oli sitä aikaisemmin vienyt.¹⁹⁶ Ahvenanmaan noitasyytetyjen kertomuksissa ei kuitenkaan tule selkeästi ilmi, että he syyttäisivät jotakuta muuta heidän onnensa viemisestä. Tästä huolimatta kuitenkin syytetyt kertovat Saatanan tarjonnan heille hyötyä maatalouden elinkeinojoen kohdalla. Syytetyjen tunnustuksissa ei kuitenkaan ole viitteitä onnen vajeesta, vaikka noitaoikeudenkäyntiin joutuminen itsessään voisi olla merkki onnen vajeesta. Miksi he halusivat ylimääräistä hyötyä, eli onnea? Kyse on voinut olla, että syytetyt ovat näin pyrkineet antamaan itsestään kuvan houkutuksille alttiista ihmisestä, joka pyrki vain palauttamaan onnen tasapainon. Saatanan hahmo on siten voinut toimia taikarituaalin korvikkeena, jota muissa tapauksissa olisi voitu käyttää onnen palauttamiseen. Saatanalla on myös voitu katsoa olevan ylimääräisiä kykyjä, joiden avulla se pystyi kasvattamaan onnea yli kuvitellun vakiomäärän. On myös mahdollista, että Ahvenanmaalla onni on ymmärretty eri tavalla kuin tietynä vakiona. Saatanalla vaikuttaa noitasyytetyjen tarinoitten valossa uskottu olevan kykyjä vaikuttaa ihmisten onneen.

Yhteenveto

---

¹⁹⁵ Eilola 2003, 64–68.

¹⁹⁶ Eilola 2003, 68.

Tässä luvussa olen tarkastellut ja analysoinut noitasyytettyjen kertomuksia Saatanan kohtaamisesta. Pyrin tarkastelemaan, millaisena hahmona Saatana näyttäytyi syytettyjen kertomuksissa: Millaisena Saatanan hahmoa kuvataan syytettyjen kertomuksissa? Missä Saatanan kohtaaminen tapahtuu? Millaisessa vuorovaikutuksessa syytetyt ovat Saatanan kanssa? Ja mitä syytetyt toivovat tällä vuorovaikutuksella saavuttavansa.

Ulkomuodoltaan Saatanalle kuvataan kolmessa erilaisessa muodossa: ihmishahmona, eläimenä tai demonisena hahmona omassa muodossaan. Ihmishahmon muodossa Saatana kuvataan tummana suurena hahmona. Toinen ihmishahmon tyyppi, jona Saatanaa kuvataan, on matkalainen. Matkalaisen arkkityyppi vertaa Saatanaa yhteisön ulkopuoliseen ja vieraaseen hahmoon, joka on tullut yhteisön ulkopuolelta uhkaamaan sen rauhaa. Ihmishahmon muodossa Saatanalla oli yleensä jokin merkki, joka paljasti sen, kuten sen kehoa peittävät rakkulat. Nämä piirteet vastaavat pitkälti muualla Euroopassa esitettyjä demonien kuvauksia. Saatanan hahmon kuvaaminen kuitenkin jää pitkälti visuaaliseen havaintoon sen olemassaolosta, eikä siihen liitetä muita aistihavaintoja, kuten kylmyys, tai tarkemmin kuvata sen piirteitä. Poikkeuksena tästä on Lisbetan Persnääsistä tarina noitasapatissa vierailusta, jossa häneltä oli tullut hakemaan voita tumma hahmo, joka oli saanut hänet pelkäämään kauheasti.¹⁹⁷ Kyseinenkin tapaus tapahtui noitasapatissa, eikä ihmisten kotona kuin muut kohtaamiset paholaisen kanssa, joihin ei samalla tavalla yhdistetty tunteita.

Toinen Saatanan tyypillinen olomuoto oli erilaiset eläinhahmot. Nämä muodot oli Ahvenanmaalla omaksuttu pääasiassa tilan kotieläinten joukosta, tyypillisimpinä ollen kissat ja koirat. Muualla Euroopassa esiintyviä eläinhahmojen yhdistelmiä ei Ahvenanmaan noitatarinoissa esiinny.

Kolmas Saatanan kuvaustapa on demoninen, Saatanan kuvaaminen paholaisena. Näitä kuvauksia oli kaikkein vähiten. Näissä tapauksissa myös Saatanan fyysistä olomuotoa kuvattiin kaikista vähiten, eikä sille annettu tiettyjä fyysisiä piirteitä tai muita ominaisuuksia. Mahdollisesti Saatanan kuvaus on ollut ihmisille niin tuttu, ettei tarkempaa kuvausta ole esitetty tai katsottu tarpeeksi kirjoittaa ylös tuomiokirjoihin.

Saatana kuvataan noitien tunnustuksissa selkeästi fyysisenä hahmona, jolla on keho ja joka pystyy toimimaan ihmisten keskuudessa. Kuitenkin tämän kehon ja sen fyysisten ominaisuuksien kuvaaminen jää varsin vähäiseksi. Muualla Euroopassa oltiin varsin kiinnostuneita kuvaamaan kohdattujen demonien ulkomuotoa ja fyysisiä ominaisuuksia, joten on mielenkiintoista miksi Ahvenanmaalla ei tähän ole kiinnitetty huomiota.

---

¹⁹⁷ Hausen 1894, 291.

Tyypillinen vuorovaikutustilanne kertomuksissa Saatanan ja noitasyytettyjen välisistä kohtaamisista oli pyrkimys liiton muodostamiseen. Ahvenanmaan noitakertomuksissa kuvatuissa liiton muodostamiseen pyrkivissä tilanteissa voidaan havaita vastavuoroisuusperiaatteen piirteitä. Paholainen lupasi noitasyytettyjen tunnustuksissa syytetylle jonkinlaista hyötyä ja halusi vastapalveluksena liiton muodostamista ja mahdollisesti jotain maatalouden tuotteita, kuten voita. Saatanan lupaukset ihmisille koskivat pääasiassa toimeentuloon liittyviä tekijöitä, kuten kala-, karja-, tai voionnea. Näiden lisäksi luvattiin myös taikakeinoja, kuten ennustamiskykyä tai sairauden selvittämistä. Kokonaisuudessaan liitot pyörivät paljolti eri taloudellisten tekijöitten ympärillä. Vaikka noituutta on nykytutkimuksessa pyritty erottamaan pelkistä sosioekonomisista selityksistä tai yleisestä aikakauden köyhyydestä,¹⁹⁸ viittaisivat Ahvenanmaan tunnustuksissa ilmenneet liitot taloudellisten tekijöitten olleen ihmisille tärkeitä.

Vastavuoroisuusperiaatteen kautta tarkasteltuna Saatanan kanssa tehdyt liitot tulevat paremmin ymmärrettäviksi. Vastavuoroisuus voi tarjota ihmisille tavan ymmärtää muuten heille mahdollisesti vieraita Saatanan kanssa muodostettuja liittoja. Abstraktien uskonnollisten elementtien sijaan ihmiset ovat hahmottaneet liittoja taloudellisen hyödyn kautta. Ihmisten valmius muodostaa liitto noudattaa myös yhteiskunnallisia normeja vastapalveluksen täyttämistä, johonka katsottiin sitovan myös Saatanaa. Kolmantena Saatanan kanssa muodostuneista liitoista nousee esille kansan ja eliitin erot suhtautumisessa taikuuteen. Syytetyt ovat olleet valmiita muodostamaan liiton sen taikuusyhteyksistä huolimatta.

Toistuva teema noitasyytettyjen tarinoissa liittojen muodostamisen taustalla oli jonkinlaisen hyödyn tavoittelu. Saatanan hyväksikäytön kautta saavutettava hyöty oli tapa, jolla noitasyytetyt pyrkivät puolustautumaan noituussyytöksiltä. Oikeutusta noituuden käyttämiselle pyrittiin saamaan sillä, että sillä pyrittiin saamaan vain jonkinlaista hyötyä, eikä pyritty minkäänlaiseen satanistiseen toimintaan. Näin oli esim. Lisbetan Persnääsistä tapauksessa, jossa tämä väitti taikuuden avulla pyrkineensä vain parantamaan lehmiensä maidontuotantoa. Hyödyn tavoitteluun yhdistyy usein myös paholaisen huijaamaksi tuleminen, jolla on mahdollisesti pyritty korostamaan syytetyn kurjaa asemaa. Hyödyn kumoamisen kautta voitiin myös puolustautua syytöksiltä. Kieltämällä minkäänlaisen hyödyn saaminen oli tapa puolustautua taikasyytöksiltä. Kaikki tämä korostaa sitä, miten jonkinlaisen hyödyn tavoittelu oli keskeistä tavallisen kansan taikuuden käyttämisessä. Tässä näkyy kansan ja eliitin välinen ero taikuuskäsityksessä; tavalliset ihmiset olivat kiinnostuneempia taikuuden tuloksista, kun eliitti katsoi kaiken taikuuden olevan Saatanasta.

---

¹⁹⁸ Nenonen 2013, 19–23.

Hyödyn kanssa rinnan esiintyy käsitys onnesta ja sen lisäämisestä. Onnella tarkoitettiin pitkälti hyvää toimeentuloa, eli mm. eri maataloustuotteiden onnistunutta tuotantoa. Onni nähtiin vakiona, jota jokaisella oli vain tietty määrä ja jota pystyi saamaan lisää vain toiselta viemällä. Noitasyytetyt kuvasivat itsensä epäonnistuneina, jotka pyrkivät korjaamaan asemansa taikakeinojen avulla. Noitia sen sijaan syytettiin siitä, että he olivat taikakeinoillaan vaarantaneet muitten ihmisten toimeentulon, kuten Karin Persdotterin väitettiin tehneen heitettyään kuivatun hauen järveen ja lihanpalan pellolle. Kokonaisuudessaan taikuuden käyttäminen liittyi selkeästi taloudellisiin tekijöihin ja ihmisten toimeentuloon. Taikuuden käyttämistä perusteltiin toimeentuloon liittyvillä tekijöillä. Samoin toimeentulon heikkeneminen johti nopeasti taikuussyytöksiin.

5. Taikominen osana paholaiskäsitystä

Tässä luvussa tarkastelen taikuutta osana noitaoikeudenkäyntejä. Pohdin, mitä eri taikakeinoja noitasyytettyjen kertomuksissa esiintyy. Näin pyrin selvittämään, millaisena taikuus on Ahvenanmaan noitasyytetyille näyttäytynyt ja miten tämä suhtautumien taikuuteen ilmentää uskonnon jokapäiväisyyttä ja arkikokemusta. Käyn läpi kolme eri taikuuden käytön kategoriaa: ennustaminen, karjataiat ja suora vahingoittava taikuus. Lopuksi vertailen Ahvenanmaan taikakeinoja muualla nykyisen Suomen alueella esiintyneeseen taikuuden käyttämiseen.

Taikuutta tarkastellessamme meidän tulee ymmärtää, että ns. virallinen kirkon näkemys taikuudesta erosi valtaväestön näkemyksestä asian suhteen. Ihmiset katsoivat taikuuden jakautuvan karkeasti kahteen eri luokkaan: hyvään ja harmittomaan valkoiseen taikuuteen ja pahaan, vahingoittavaan, mustaan taikuuteen.¹⁹⁹ Esimerkiksi Englannissa esiintyi niin sanottuja *good witch*, hyviä noitioita, jotka auttoivat ihmisiä heidän ongelmissaan, kuten kadonneiden esineitten löytämisessä ja tekivät ennustuksia.²⁰⁰ Mielenkiintoista onkin, miten Ahvenanmaan noitasyytettyjen teot muistuttavat osittain myös näiden hyvinä pidettyjen noitien tekoja erityisesti ennustamisen osalta. Teologien puolella tämänkaltaiseen jakoon ei uskottu, vaan kaiken taikuuden katsottiin olevan lähtöisin paholaisesta,²⁰¹ ja siten houkuttelevan ihmisiä paholaisen luokse.²⁰² Jotkut teologit katsoivat, että kaiken taikuuden harjoittaminen edellytti liiton muodostamista Saatanan kanssa.²⁰³ Tavallinen kansa harjoitti taikuutta ja piti sitä täysin harmittomana, eikä ollut niin kiinnostunut mistä se oli lähtöisin. Kiinnostuneempia he olivat enemmän siitä, saavutettiinkö sillä tuloksia.²⁰⁴ Julkisivallalle kuitenkin kaikki taikuuden harjoittaminen oli haitallista, mahdollisesti vahingoittaen valtakunnan hengellistä elämää, ja siten tuomittavaa. Tämän eron ymmärtäminen selittää, miksi ihmiset olivat valmiita harjoittamaan taikuutta, josta kiinni jäädessään saattoi saada ankarankin rangaistuksen.

Ennustaminen ja tiedonhankinta

Noitaoikeudenkäyntipöytäkirjat ovat myös täynnä eri esimerkkejä epäiltyjen suorittamista taioista ja rituaaleista. Oikeudenkäyntisarjan aloitti tapaus, jossa Karin Persdotterin epäiltiin harjoittaneen ennustamistaikuutta selvittääkseen, kuka oli vienyt Måts Pålssonin ruislyhteet. Ennustamisen kerrotaan tapahtuneen siten, että Karinin jalkoihin oli ilmestynyt joukko vikiseviä kissanpentuja, jotka pakottivat hänet istumaan. Karin oli alkanut luettelemaan tiellä ohi kulkeneiden, kirkkoon

---

¹⁹⁹ Bever 2020, 245–246.

²⁰⁰ Sharpe 2020, 151.

²⁰¹ Nenonen 1992, 98; Bever 2020, 245.

²⁰² Valk 2022, 132.

²⁰³ Nenonen 1992, 98.

²⁰⁴ Bever 2020, 246.

menossa olevien ihmisten nimiä. Kissanpennut lähteneet hänen jaloistansa vasta sen jälkeen, kun hän oli sanonut syyllisen nimen. Karin kertoi myös muista ennustamistapauksista; kun Karin oli luetellut epäiltyjen nimiä, oikean nimen kohdalla musta koira antoi hänen nähdä syyllisen, hän nousi korkealle ilmaan ja näki sieltä kauas. Sama musta koira oli ilmestynyt Karinille useamman kerran ja auttanut häntä näkemään vastauksen häneltä kysytyyn kysymykseen, kuten kun Brita-vaimo oli kysynyt häneltä kadonneiden kappelaverkkojen sijaintia.²⁰⁵

Maria Nilssonin noitaoikeudenkäyntiin liittyi myös epäilyt ennustustaikojen käytöstä. Marialta kuulusteltiin, miten hän oli saanut selville, että Grelsbyn kuninkaallisella tilalla oli poika sairastunut järvestä otetusta kylpyvedestä. Aluksi Maria väitti vain arvanneen, mitä oli tapahtunut, mutta tuomioistuimien epäilyt häntä ennustamistaikeudesta ja uhkasi Mariaa käsiraudoilla. Tämän jälkeen Maria kertoi kysyneensä sairastuneelta pojalta, mistä tämän käyttämä kylpyvesi oli otettu, jonka seurauksena poika oli alkanut värisemään kuin palellen. Tästä nousi siten epäily siitä, että Maria oli saanut Saatanalta kyvyn saada ihmiset paljastamaan salaisuutensa, joka ilmeni juuri tärinän kautta.²⁰⁶ Maria kertoi myös kehottaneensa pojan äitiä laittamaan pojan kylpytynnyriin hunajaa ja hopeaa, joka oli Marian oman äidin tälle opettama parannuskeino järvestä tulleisiin sairauksiin.²⁰⁷ Tämä tuskin lievensi häneen kohdistuneita noituusepäilyjä, sillä Maria kertoi matkustaneensa äitinsä kanssa Bläkullaan,²⁰⁸ joten hänen äitiänsäkin voitiin epäillä noituudesta.

Ennustamistapaukset Ahvenanmaalla eivät olleet mitenkään ainutkertaisia, vaan vastaavanlaisia tapauksia on esiintynyt myös muualla Ruotsissa ja Euroopassa, kuten Englannissa, Tanskassa ja Virossa. Ennustamis- tai seulonntataikuutta voitiin käyttää kaikenlaiseen ennustamiseen ja neuvonantoon. Kyse on alkujaan ollut juuri seulan hyödyntämisestä taikomisriitissä, jolloin sen sisään on sijoitettu eri esineitä, joiden katsottiin liittyvän joko asiaa kysyneeseen henkilöön tai muuten omavan taikavoimia. Esineitten lisäksi rituaaliin saattoi kuulua sanallinen osuus. Myöskään esineitten, kuten seulan käyttäminen ei ollut välttämätöntä, vaan myös pelkkä luettelu riitti, kuten Ahvenanmaan tapauksissa oli tyypillisempää. Seulonnan yleisyydestä voi kertoa se, että vastaavanlaisia rituaaleja on havaittu vielä 1900-luvun puolellakin.²⁰⁹

Seulomisrituaalia tarkastelemalla voidaan huomata laajemmin varhaismodernin ajan taikuudelle asetettuja uskomuksia. Seulonmassa käytettiin usein erilaisia taikavoimaa omaavia esineitä, raamattuja ja vihkisormuksia. Kristinuskolle tärkeiden esineiden uskottiin sisältävän itsessään

---

²⁰⁵ Hausen 1894, 157–258.

²⁰⁶ Hausen 1894, 276.

²⁰⁷ *ibid.*

²⁰⁸ Hausen 1984, 277.

²⁰⁹ Eilola 2003, 61–62.

voimaa, jota voitiin taikarituaalissa valjastaa taikojan käyttöön. Sanoissa uskottiin myös olevan samalla tavalla voimaa ja rituaaleissa usein toistettiin kristillisiä rukouksia tai sanastoa, jolla samoin kuin esineillä uskottiin itsessään olevan voimaa. Voimaa rituaaleissa saatiin käyttämällä tietynlaista mystisyyttä korostavaa sanastoa, kuten lukumäärää, väriä, metallisuutta ja tulisuutta kuvaavia adjektiiveja. Kun oppineiston silmissä esineitten ja rukousten uudelleen käyttäminen rituaaleissa näyttäytyi pahalta, niin oli tavallinen kansa paljon sallivampi elementtien uusiokäytön suhteen.²¹⁰ Sanoilla ja esineillä oli siten itsessään mahdollisesti voimaa. Onkin harmi, ettei Ahvenanmaan pöytäkirjoihin ole tarkemmin kirjattu ylös itse rituaaleja ja niissä sanottuja loitsuja.

Vastavuoroisuus näkyy myös osana taikuuden käyttämistä. Edellä esitetyissä tapauksissa noitasyytettyä on pyydetty usein suorittamaan jonkinlainen palvelus pyytäjälle: Karin Persdotter oli paikallisyhteisössä tunnettu ennustustaioistaan ja hänen luoksensa hakeuduttiin usein, kun jokin esine oli kadonnut.²¹¹ Kyseessä on ollut kuin jonkinlainen palvelu, josta Karin on saanut todennäköisesti jonkinlaista korvausta. Vuorovaikutus on ollut kokonaisuudessaan positiivista. Sen sijaan Maria Nilssonin tapauksessa vastavuoroisuus näyttäytyy käänteisesti negatiivisena; häntä syytetään sairauden aiheuttamisesta ja vastavuoroisesti vaaditaan, että hän hyvittää tekonsa ja parantaa sairauden.

Karjataiat

Ennustamistaikuus ei lopulta kuitenkaan ollut ainoa taikuuden harjoittamisen keino, josta Karinia syytettiin. Karin kertoi, kuinka suuri tumma mies oli ilmestynyt hänen luokseen ja antanut tälle kuivatun hauen ja palan hylkeenlihaa, käskien Karinia heittämään kalan ensimmäiseen vastaantulevaan järveen. Karin siten kertoikin heittäneensä kalan järveen ja lihanpalan pellolle, lähellä Rbackan tilaa, jonka seurauksena sen asukkaat väittivät, että kyseisestä järvestä ei tullut enää kalaa samalla tavalla kuin aikaisemmin. Tätä pidettiin siten todisteena siitä, että Saatana oli antanut Karinille taikavälineitä, joiden avulla Karin oli yrittänyt vahingoittaa Emkarbyn asukkaita.²¹²

Lisbeta Persnäsistä oli kuulusteluissa paljastanut harjoittaneensa karjataikoja; hän oli eräänä talvena tavannut matkustaneen suomalaismiehen, joka todennäköisesti oli saamelainen, joka oli kehottanut Lisbetaa laskemaan lehmien kellot kiirastorstaina juoksevaan puroon siten, että puroon vahto kerääntyy kellojen sisään, jolloin kelloista lähtee parempi ääni ja lehmät tuottavat paremmin maitoa, eivätkä karkaile.²¹³

---

²¹⁰ *ibid.*

²¹¹ Virtanen 2013, 20–21.

²¹² Hausen 1894, 261–262.

²¹³ Hausen 1894, 290–291.

Lisbeta kertoi myös toisesta, Saatanalta Blåkullassa oppimastaan karjarituaalista, jossa Lisbetan tuli ensin lausua messinkisepältä oppimansa sanat: ”Minun lehmäni on alakuloinen, siltä on viety veri, elämä ja sillä on sairaat keuhkot, mutta kaikki joka siltä on viety on paremmin, lempeä herra Jumala.”²¹⁴ Tämän jälkeen tuli Lisbetan ruokkia lehmänsä maltailla ja suolalla, toistaen tämän niin kauan kuin hän epäili lehmänsä olevan sairaita ja vartioida niitä, jolloin hän tulisi saamaan hyötyä yhdeksän muun tilan lehmistä.²¹⁵

Suora vahingoittaminen

Margreta Mårtensdotteria kohtaan oli myös useita noituussyytöksiä, jotka liittyivät erityisesti sairauden aiheuttamiseen. Köyhä Agnes-niminen nainen, joka kärsi verenvuototaudista (bloodsooth) viidentoista vuoden ajan oli käynyt Margretan luona ja riidellyt tämän kanssa sairaudestaan; pastori kertoi Agneksen väittäneen Margretan taikoneen hänet täitä ja kirppuja, johonka Margreta oli vastannut toivoen, että syyllisen kehosta voisi vuotaa verta. Margreta kuitenkin kiisti tämän, väittäen että ei ollut edes paikalla Agneksen vieraillessa ja eikä katsonut Agneksella olleen riittäviä todisteita syyttääkseen häntä sairaudesta. Tämän lisäksi Jacob Simonsson kertoi, kuinka Tukholmasta peräisin oleva Majuri oli kertonut sopineensa Margretan kanssa Majurin vaimon kuljettamisesta Haddenääsistä mannerruotsiin, jonka Margreta oli sanonut miehensä voivan tehdä maksua vastaan. He olivat kuitenkin kiistelleet teosta saatavasta maksusta, sillä majuri väitti antaneensa sen Margretalle, joka kuitenkin kiisti tämän, väittäen että oli kieltäytynyt maksusta, sillä majurin sairastumisesta tultaisiin silloin syyttämään häntä. Margretan väitettiin myös puhuneen majurin vaimolle sanoen, että ”Jos saan rahani, hän saa terveytensä takaisin”, kiistäen kuitenkin sanoneensa, että ”jos en saa maksuani, Jumala ei kuulisi häntä”^{216, 217}

Taikominen Ahvenanmaalla ja muualla Suomessa

Marko Nenonen on tutkimuksessaan *Noituus, taikuus ja noitavainot Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla 1620-1700* (Suomen Historiallinen Seura, 1992) tutkinut nimensä mukaisesti noituutta, taikuutta ja noitavainoja näillä maaseutualueilla laaja-alaisesti eri aineistoja hyödyntäen, kuten tuomiokirjoja ja tuomikirjakortistoja, Suomen asutuksen yleisluetteloa, sekä alueilla liikkuneitten piispojen ja rovastien kirjoituksia.²¹⁸ Nenonen on havainnut,

---

²¹⁴ ”Mijn koo är modstulen, min koo är blodstulen, lefwerstulen, lungestulen, men alt dhet som stulit är bättre milde herre Gudh”.

²¹⁵ Hausen 1894, 291–292.

²¹⁶ ”Finge man jagh mina penningar, nogh får hon sijn hälsa igen; men inthet hafwer jagh förgiordt henne, uthan hwadh mijna bönor Gudh hafwa kunnat uthräta”.

²¹⁷ Hausen 1894, 326–328.

²¹⁸ Nenonen 1992, 23–29.

että tapauksissa, joissa taikuuden käyttäminen on lopulta johtanut oikeudenkäyntiin, taikuus on kohdistunut aina hyvin tiettyihin asioihin. Vaikka taikuus ilmiönä voidaan katsoa olevan hyvin laaja-alainen, niin oikeudenkäyntiin taikuuden käyttö johti siten vain tietyissä tapauksissa.²¹⁹ Näin siten asiat, joita näissä taikuutta koskevissa oikeudenkäynneissä käsiteltiin, olivat varmasti ihmisille tärkeitä.

Nenosen tutkimuksissa paljastui, että suurimmassa osassa oikeudenkäyntiin johtaneista oikeustapauksista näillä alueilla taikuuden kohteena oli ihminen, luvun ollessa Ala-Satakunnassa noin seitsemänkymmentä prosenttia, kun Pohjois-Pohjanmaalla ja Viipurin karjalassa luku oli noin yli puolet tapauksista. Samalla kuitenkin vain yksi kolmesta taikuuden uhrista oli kuollut taikuuden seurauksena.²²⁰ Terveys oli selkeästi ihmisille tärkeä asia, varsinkin kun huomioimme sairaudesta parantumisen vaikeuden ja sen vaikutuksen ihmisen toimeentuloon,²²¹ ei tämä ole kovin yllättävää. Näin siten taikuutta saatettiin käyttää sekä ihmisten kiroamiseen ja sairauden aiheuttamiseen, että näistä parantamiseen.²²²

Toinen keskeinen tekijä noitaoikeudenkäyntien takana oli karjataiat. Nenosen tutkimuksissa näiden osuus noitaoikeudenkäynneistä oli vähäisempi; Ala-Satakunnassa ja Pohjois-Pohjanmaalla noin neljäsosa oikeudenkäynneistä koski karjaan tehtyjä taikoja, ja Viipurin Karjalassa luku nousi noin kahteen viidestä tapauksesta. Kuitenkin Karjataiat olivat erityisesti naisten harjoittamaa taikuutta, vaikkakin miesten muodostaessa lukumääräisesti suuremman osuuden noidista on heidän harjoittamiensa karjataikasyytösten kokonaismäärä suurempi. Huomattavaa on myös, että eläimiin kohdistunut taikuus ei jakautunut tasaisesti eri kotieläimiin, vaan kohdistui erityisesti lehmiin ja hevosiin. Tämän takana on luultavammin näiden eläinten keskeinen rooli maatalouden töissä. Merkittävää myös on, että taikuutta ei kohdistettu muita maaseudun taloudenpidolle tärkeitä asioita kohtaan, kuten veneitä, verkkoja tai muita työvälineitä. Taikuus kohdistui elollisia asioita kohtaan. Poikkeuksena tästä voidaan mainita olut ja sen tuotantoon tarvittavat esineet, joilla oli merkitystä maaseudun juhlinnassa ja kaupankäynnissä. Mielenkiintoista on myös, että taikuuden ei katsottu olevan yleisesti huonon sadon takana, vaan kyse oli enemmänkin Jumalan vaikutuksesta.²²³ Nenosen tutkimuksissa selvisi myös muita taikuuden kohteita, kuten rakkaus, vilja ja varkauden selvittäminen.²²⁴

---

²¹⁹ Nenonen 1992, 72.

²²⁰ Nenonen 1992, 72–73.

²²¹ Nenonen 1992, 79–81.

²²² Nenonen 1992, 78.

²²³ Nenonen 1992, 73, 76.

²²⁴ Nenonen 1992, 76–77.

Pohjois-Pohjanmaa, Ala-Satakunta ja Viipurin Karjala vastaavat taikuuden lajeiltaan muuta Eurooppaa, jossa ihmisiin ja karjaan kohdistunut taikuus oli kaikkein yleisintä,²²⁵ vaikkakin on huomioitava, että on vaikea puhua yleisistä säännöistä noituuden ja taikuuden kohdalla niiden paikallisten erityispiirteiden vuoksi.

Kokonaisuudessaan Ahvenanmaalla käytetyt taikakeinot vaikuttaisivat vastaavan pitkälti muualla Suomessa esiintynyttä taikuuden harjoittamista. Oikeuden eteen jouduttiin tilanteissa, joissa ihmisen terveyteen epäiltiin vaikutettaneen taikuuden avulla. Toinen yleinen luokka oli karjataiat, joiden käytöstä syytettiin suurinta osaa Ahvenanmaan noitasyytetyistä. Näissä molemmissa taikuuden luokissa on selkeästi kaksi osapuolta ja selkeä vaikutus ihmisten hyvinvointiin, joka selittää miksi ne johtivat usein oikeudenkäynteihin. Ahvenanmaan noitaprosessi kuitenkin alkoi ennustamistaikuudella. Ennustaminen johtaa harvemmin käräjille, koska siinä ei samalla tavalla kuin karja- ja terveyteen vaikuttavassa taikuudessa ole kahta vastakkaista osapuolta, vaan enemmänkin pyritään saamaan jotain tuntematonta selville. Näin ennustamistaikuus esiintyy todennäköisesti harvemmin tuomiokirjoissa. Kuitenkin Ahvenanmaalla ennustaminen oli johtanut paikalliseen konfliktiin ruislyhteiden varkaasta. Tämä johti mainehaittaan, jonka syytetty osapuoli halusi korjata käräjien kautta. Näin ennustustilanteen kautta oli syntynyt tarvittava konflikti ja osapuolet asian oikeuden ratkaistavaksi tuomiseen.

Yhteenveto

Tässä luvussa tarkastelin noitaoikeudenkäynnin pöytäkirjoista esiintyneitä erilaisia taikuuden harjoittamisen keinoja. Tämän taikakeinojen tarkastelun tavoitteena oli selvittää taikuuden harjoittamista uskonnon ilmentämisen muotona ja miten se näkyi ihmisten arkielämässä. Ahvenanmaan noituustapauksissa on kaksi keskeistä taikuuden kategoriaa: ennustamistaikuus, tai seulonta, ja karjataikuus. Ennustamistaikuudessa pyrittiin taikakeinojen avulla saamaan vastauksia eri kysymyksiin ja selvittää tuntemattomia asioita. Seulomistaikuuden nimi tulee juuri tavasta käyttää ennustamisessa seulaa. Kuitenkin Ahvenanmaalla seulaa ei mainittu, vaan ennustaminen tapahtui yleensä kotieläinten avulla, jotka salaperäisesti ilmestyivät ennustajan esittäessä kysymystä, tai luetellen nimiä. Sanallinen osuus taikuudessa oli näin tärkeämpi. Eläinten ilmestyminen yhtäkkisesti tai niiden muu oikean vastauksen osoittaminen luo vahvasti mielikuvan siitä, että ennustamistapauksissa ollaan yhteydessä demoniseen. Huomattavaa on myös, kuinka ennustaminen ei tapahtunut yleensä noitasyytetyn tarinoissa tämän itsensä eduksi, vaan ulkoisen toimijan

---

²²⁵ Nenonen 1992, 75.

pyynnöstä. Tämä viittaisi vahvasti ennustajan olleen jonkinlaisen tietäjän asemassa paikallisyhteisössä.

Karjataikuudessa keskeistä oli karjaonnan lisääminen, yleensä elintarvikkeiden tuotannon lisääntymisenä, kuten tuotetun voion määrän lisääntymisenä. Yleensä taikuudella tavoiteltiin jotain positiivista taikojalle itselleen, mutta taialla havaittiin lopulta negatiivisia vaikutuksia taikojan lähipiirissä, yleensä heikentyneenä kalasaaliina tai vointuotantona, joka siten herätti epäilyn taikuudesta. Tässä näkyy aikakauden ajattelu onnesta vakiona, jonka lisääntyminen toiselle voi tapahtua vain toiselta ottamalla. Toisin kuin ennustamisessa, jossa tekijät vaikuttavat olevan enemmän vakiintuneita tekijöitä, karjataikuus oli selkeästi vasta opittua. Tyypillisesti tarinoissa tuntematon matkalainen saapuu onnettomassa asemassa olevan ihmisen luo ja opettaa tälle taikakeinoja, joilla tämän tulisi pystyä parantamaan asemaansa. Tämä taikuus tulee siten yhteisön ulkopuolelta, kun ennustaminen oli enemmän sen sisäistä. Karjataikuudessa oli myös selkeästi sanallinen ja esineellinen osuus, kun noitasyytetyt kertoivat käyttäneensä mm. paholaiselta saatua kuivattua kalaa taikaesineenä.

Ahvenanmaalla kerrottiin käytettäneen myös vahingoittavaa taikuutta. Kuitenkin tämä jää kolmesta taikuuden lajista epäselvimmäksi, sillä miten sitä käytettiin tai mitä se sisälsi jäi epäselväksi. Kuitenkin nämä tapaukset liittyivät pitkälti erilaisiin riitatilanteisiin eri ihmisten välillä, joita puitiin siten osana noitaoikeudenkäyntejä.

Marko Nenosen tutkimuksessa on noussut esille, kuinka noituudesta oikeuden eteen jouduttiin vain asioista, jotka olivat ihmisille tärkeitä. On täysin ymmärrettävää, että karja- ja kalaonni oli keskeistä ihmisille heidän toimeentulonsa kautta. Vahingoittava taikuus oli ihmisille keskeistä myös sen terveysvaikutusten kautta. Ennustamistaikuus ei kuitenkaan itsessään tuskin ole ollut ihmisille keskeistä, vaan se on toiminut enemmän välinearvon asemassa. Koko Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntien sarja alkoi siitä, kuinka ennustamisen kautta Johan Anderssonia epäiltiin ruislyhteiden varkaudesta. Tässä tapauksessa oli keskeistä pojan nimen puhdistaminen.

Kokonaisuudessaan Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynneissä esille nousseet eri taikakeinot käsittelivät ihmisille hyvin arkisia asioita. Taikuudella pyrittiin saamaan joko vastauksia arkisiin ongelmiin, kuten kadonneitten esineitten sijainteihin tai turvaamaan talon toimeentulo takaamalla menestystä karjan, kalastuksen tai viljelyn kanssa. Taikuudella ja uskonnolla pyrittiin vaikuttamaan varsin tavallisiin ongelmiin, joka korostaa uskonnon arkista ulottuvuutta ihmisten elämässä. Vastakohtaisesti taikuutta ei pyritty käyttämään erikoisempiin tai arkikokemuksesta etäisiin asioihin, kuten kuolleitten kansa vaikuttamiseen tai demonien kutsumiseen. Vaikka demonit olivat osana

noitien kertomuksia, ei taikuutta koskaan käytetty Ahvenanmaalla erityisesti niiden kutsumiseen. Näin uskonnon ja taikuuden yhteys jokapäiväiseen kokemukseen korostuu.

6. Tarinoita Blåkullasta

Tässä luvussa käyn läpi Ahvenanmaan noitasyytettyjen kuvauksia Blåkullasta, noitien väitetystä kokoontumispaikasta, jossa noitien ajateltiin kokoontuvan hurjiin sapatteihinsa. Millainen paikka Blåkulla oli? Mitä noitasapatissa oikein tehtiin? Missä ja miten sinne oikein päästiin? Selvitettyäni millaisena sapatiti näyttäytyi Ahvenanmaalaisille, pyrin vertaamaan sen piirteitä noitasapatikäsityksiin muualla Euroopassa.

Ahvenanmaalla noitaoikeudenkäynnissä ei syytettyjä syytetty vain taikuuden harjoittamisesta, vaan erityisesti myös noitasapatitiin osallistumisesta ja Saatanan kanssa muodostetusta liitosta. 1400-luvulta alkaen katsottiin, että kasvavissa määrin noitasyytettyjä oli muodostanut erityisen liiton Saatanan kanssa, oli siitä siten merkinä jokin fyysinen piirre, tai joko kirjallinen taikka suullinen sopimus. Nämä liiton muodostaneet noidat siten kokoontuivat yhteen yöllisiin juhliinsa erityiseen noitasapatitiin²²⁶, jossa heidän kerrottiin mm. syövän, juovan, tanssivan hullunomaisesti ja harjoittavan sukupuoliyhteyttä keskenään perhesiteistä ja seksuaalisuudesta huolimatta.²²⁷ Sapatissa pilkattiin Jumalan asettamaa yhteiskunnan järjestystä tekemällä kaikki nurinkurisesti pilkaten kristillistä oppia. Nurinkurisuus on kuitenkin piirre, joka usein on eri kansantaruissa yhdistetty kuolemanjälkeiseen elämään. Ruokaa oli juhlissa paljon, kun arkielämässä sitä saattoi olla niukasti, vaikkakin ruoan siten vastakkaisesti kerrottiin olevan joko pahaa tai kylmää. Pitojen kerrottiin olevan myös iloiset ja sisältävän paljon seksuaalisuutta, vastakohtana ihanteelliseen maltilliseen kristilliseen elämään. Saatanaa myös palvottiin sapatissa kirkolliseen tapaan esim. syömällä lapsi ehtoollislevän tapaan. Yleensä syytetty myös tunnisti paikallaolleita noitia, jotka kuuluivat jotenkin hänen lähipiiriinsä. Keskeiset sapatitunnustuksissa ilmenevät piirteet olivat sapatitiin lento jollain konstilla, kuten eläimellä tai apuvälineellä, paholaisen palvonta, Saatanan kanssa muodostetun liiton vahvistaminen, juhla-ateria ja orgiat.²²⁸

Noitasapatissa tapahtuu

Karin Persdotter, ensimmäisenä noitasyytettynä oikeuden edessä olleelta naiselta, kuulusteltiin myös Blåkullassa noitasapatissa vierailusta. Karinin kuulustelu alkoi ensin haastattelemalla häneltä tapoja, miten hän oli saanut tietoonsa usean kyläläisen häneltä kuulustelemansa esineen kohtalon, kuten varastetut ruislyhteet.²²⁹ Kun Karin oli kertonut, että tieto oli saatu luettelemalla nimiä kissanpennuille tai kun suuri musta koira ilmestyi hänen luokseen ja antoi hänen nähdä syyllisen kuin

---

²²⁶ Termi käyttöön 1400-luvulla, tätä ennen käytettiin juutalaista synagoga -ilmaisua, joka kertoo myös tuon ajan antisemitismistä. (Nenonen 1992, 88).

²²⁷ Nenonen 1992, 86–88.

²²⁸ Nenonen 1992, 86, 88–89.

²²⁹ Hausen 1894, 257–258.

matkustaen ilmassa tämän koiran kanssa. Tätä pidettiin oikeudessa osoituksena siitä, että kyse ei voinut olla vain paholaisen hyväksikäytöstä, josta Karinia oli kielletty aikaisemminkin, vaan jostain pahaenteisemmästä. Tästä seuraa kuulusteluissa hyvin johdatteleva kysymys, jossa Karinilta kysyttiin, että oliko hänelle käynyt joskus niin, että hän oli siirtynyt joskus odottamattomasti toiseen paikkaan tai lentänyt jollekin vuorelle, jossa oli kokenut pahaa.²³⁰ Tähän Karin vastasi, että hän oli tuntenut käyneensä kaukana suurella vuorella, jossa ihmiset tappelivat keskenään ja jossa tehtiin ruokaa ja muita kotitöitä pyhäpäivänä. Lauantai-iltaisina päivällisen jälkeen tehtiin kudonta- ja kehrutöitä ja lauantai- ja sunnuntai-iltaisina oltiin heinänteossa, jolloin vuorelta kuuluu heinävaunujen kolina. Töitä ei kuitenkaan tehty jouluna. Karinilta kysyttiin myös, oliko hän saanut näillä vierailuillaan jotain hyötyä, kuten karja- tai voi- tai muuta onnea, jota naisväen oli ollut tapana kaupata. Tämän hän kielsi ehdottomasti, kuitenkin kertoen, että hänen ainoan lehmänsä olleena sairaana viime kesänä, oli alueella liikkunut messinkiseppä kehottanut häntä antamaan sille maltaita ja suolaa, mutta ei ollut käyttänyt mitään tietoa tai taikuutta lehmänsä parantamiseksi.²³¹

Karinin noitakertomuksessa voidaan havaita ensinnäkin, että kysymykset, joita syytetyille olivat hyvin ohjailevia. Todisteita demonologisista tekijöistä ei ole yritetty hakea kauaa, vaan heti epäilyn herätessä oikeus on pyrkinyt selvittämään, olisiko syytetty käynyt noitasapatissa. Kysymys on muotoiltu siten, että se sisältää sapattiin matkustamisen keskeiset elementit, tapahtumapaikkana kaukaisen vuoren ja sinne lentämisen. Kun huomioidaan, millainen vallankäytön epätasapaino oikeudenkäynnissä on ollut syytetyn ja oikeusistuimen välillä, on ymmärrettävää, että heikompi syytetty on tarttunut mahdollisesti itselleen tuntemattoman ilmiön selittämisessä sosiaalisen, sekä mahdollisesti fyysisen ja uskonnollisen, painostuksen alla niihin elementteihin, mitä hänelle jo kysymyksen kautta on syötetty.

Tämä samainen kysymys ja siihen esitetty vastaus viittaavat myös epätasapainoiseen asemaan demonologisen tiedon osalta. Oikeuden esittämä kysymys on selkeästi demonologisesti latautunut ja pyrkii yhdistämään Karinin vahvemmin Saatanaan. Karin kuitenkin vain myöntää käyneensä vuorella, mutta vuoren tapahtumat ovat hyvin arkisia, jolloin noitien pahin rikos näyttää olevan vain tappeleminen ja töiden tekeminen pyhäpäivänä. Demonologia ei ollut Karinille täysin vierasta, sillä kuvaili tapahtumat vuorella jonkinlaisena kokoontumisena. Karin saattoi siten olla tietoinen noitien kokoontumisesta ja sen vähintään epäilyttävästä luonteesta, mutta hän ei ollut tietoinen siitä, mitä noitakokouksissa todellisuudessa tehtiin. Vastauksessa ei ole edes viittausta Saatanaan tai muihin demoneihin. Tämän tiedon puutteen hän paikkasi käyttämällä itselleen tuttuja rikoksen muotoja,

---

²³⁰ Hausen 1894, 258.

²³¹ Hausen 1894, 258–259.

kuten tappelemista. Paikalliset vaikuttavat siten tunteneen demonologian hyvin pinnallisesti, eikä sen yksityiskohdat olleet kulkeutuneet paikallisten tietoon kovin vahvasti.

Karinin vastaukseen ei kuitenkaan oltu ilmeisesti täysin tyytyväisiä ja oikeus siten kysyi vakavammin ja huolestuneemmin tarkennusta suurella vuorella tapahtuneeseen vierailuun, jota selvästi epäiltiin noitasapatiksi. Karinilta kysyttiin suoraan, oliko hän ollut milloin ja missä yhteydessä Saatanan kanssa. Tähän hän ensin vastasi, että hänen setänsä oli sairas, jonka seurauksena tämä näki harhanäkyjä. Karin kertoi myös perineensä tämän saman sairauden. Näin hän kertoi kohdanneensa Saatanan ensimmäistä kertaa jo lapsena, mutta tästä hänellä ei ollut mitään todisteita ja josta hän ei ollut kertonut kenellekään aikaisemmin.²³²

Vastaus ei kuitenkaan edelleen ollut oikeudelle riittävä ja Karinilta tivattiin tarkempaa vastausta. Oikeus ei pitänyt uskottavana, että tapahtunut vierailu olisi ollut selitettävissä vain sairaudella. Karin siten jatkoi kertomustaan: hän oli muutama vuosi sitten viety vuorelle, jossa hän oli nähnyt paljon ruokaa ja ihmisiä. Karin kertoi nähneensä siellä myös isoäitinsä kuolleen siskon, joka piti hänelle siellä seuraa. Vuorella Karin oli nähnyt suuren kattilan ruoanlaittoa varten, sekä suuren, tumman talon, joka oli pimeänä, jolloin vain kattilan alta tullut valo valaisi vuorta. Isotäti oli pyytännyt Karinia juomaan niin kauhealta haisevaa juomaa, että sitä ei tarkemmin pöytäkirjassa edes kuvattu. Isotäti pyysi Karina myös jäämään tekemään vuorelle töitä pyhäksi, niin kuin muut siellä olleet naiset ja miehet tekivät. Vuorella kuului kärryjen vinkumista, koska noitien pyhäpäivinä keräämä heinä ei annettu karjalle, vaan se kerättiin vuoren hyödyksi. Isotäti myös varoitti Karinia, että jos joku haaveili heinien varastamisesta, niin Saatanana tulisi hyökkäämään heidän kimppuunsa. Isotäti kertoi myös, kuinka vuorella olleet aikoivat tuhota toisensa, jotta kukaan ei tietäisi minne he olivat menossa.²³³

Karinin uusi tarina ei eroa paljolti ensimmäisestä, vaan sen sisältö on nyt aikaisempaa tarkempi. Vuorella olleet tekivät edelleen maatilan töitä ja ruokailivat. Tarkennusta tuli kuitenkin siihen, miksi töitä tehtiin: pyhäpäivinä kerätyt heinät tuotiin vuorelle. Epäselväksi kuitenkin jäi, kenen hyödyksi heinä tuotiin: vuoren, vai vuorella olleen yhteisön, vai kenties heinää puolustaneen Saatanan hyödyksi? Tarinasta voidaan kuitenkin kokonaisuudessaan päätellä, että kyse voisi olla jonkinlaisesta Saatananpalvonnallisesta elementistä. Demonologiaan kuului ajatus, että noidat maksoivat ja keräsivät jonkinlaista hyvitystä Saatanalle.²³⁴ Kuitenkin samalla kaikki tyypilliset saatananpalvonnan ja noitasapatien erityispiirteet puuttuvat: tunnelma vuorella ei ole juhlallinen, siellä ei tanssita tai juhlita. Jumalanpilkkakin tapahtuu varsin vähäpätöisesti tekemällä töitä pyhäpäivänä. Kaikki

---

²³² Hausen 1894, 259.

²³³ Hausen 1894, 260.

²³⁴ Valk 2022, 149.

keskittyy töiden tekemisen ympärille. Saatana kuvataan painostavana tuomitsijana, joka rankaisee niitä, jotka yrittävät viedä hänen omaisuuttaan. Ympäristönä vuori vaikuttaa kansanomaiselta kuvaukselta helvetistä: siellä on suuri, tumma ja pimeä talo ja siellä voi tavata kuolleita. Helvettikuvaelmien samankaltaisuus huomattiin myös oikeudenkäynnin aikana, jolloin Karinin tarinaa pidettiin uskomattomana ja kuolleitten tapaamista Jumalan opetusten vastaisena. Karinin ajateltiin siten käyneen suoraan helvetissä.²³⁵ Tässä kohdassa näkyy varsin selkeästi, kuinka Karin yritti muodostaa tunnustustaan sapatissa käymisestä hyödyntäen tuttua kristillistä symbolista kuvastoa.

Vuorella vierailun todisteiden hävittäminen on myös tarinallisesti sopiva elementti, jolla pystyttiin selittämään miksi kukaan ei muistanut vuorella vierailuaan ja miksi muita todistajia tai todistusaineistoa ei ollut. Noitaoikeudenkäyntien kehittämisessä vainoiksi oli myös keskeistä, että syytetty noita pystyi tunnistamaan muita vuorella käyneitä paikallisia noitia, joten todisteiden hävittäminen on myös tämän kannalta varsin käytännöllistä.

Karin kuitenkin kertoi myöhemmässä tunnustuksessaan, että oli valehdellut aikaisempien tunnustustensa kohdalla. Uudessa tarinassa hän kertoi menneensä ei vain suurelle kaukaiselle vuorelle, vaan juuri Blåkullaan. Karin ei tiedä miten hän oli sinne päätenyt; hän vain tunsi olleensa vuorella suuren väkijoukon keskuudessa. Hän tiesi kuitenkin matkustaneensa tänne Staffan Nilssonin äidin kanssa, joka oli opettanut aikaisemmin Karinille taikakeinoja. Karin kertoi jääneensä vain ovelle, mitä luultavammin viitaten suureen tummaan taloon, mutta hänen kanssaan matkustanut Staffan Nilssonin äiti eksyi peremmälle taloon. Staffan Nilssonin äiti oli kuitenkin kuollut kesällä, jolloin hänen varjonsa pystyi näkemään tämän kotitalossa. Karin myös toisti kertomuksensa isoäitinsä tädistä, mutta painotti, ettei tiennyt miten oli päätenyt vuorelle.²³⁶

Persnäsäläisen Lisbetan tarinassa noitasapatissa tapahtuneita asioita käsiteltiin tarkasti. Saavuttuaan Blåkullaan voidellulla pässillään Lisbetaa purtiin olkapäähän, jonka sanottiin olevan merkki siitä, että Lisbeta seuraisi tätä sielussaan ja ruumissaan. Tämän jälkeen Lisbeta pääsi takaisin siihen huoneeseen, jossa oli aikaisemmin voidellut pässinsä ja aloittanut matkansa. Nyt hän kuitenkin näki huoneesta Blåkullaan, jossa Lisbeta näki suuren kartanon. Kartanossa Lisbeta näki olevan paljon ihmisiä: virkamiehiä, metalli- ja puuseppiä, joka kaikki näyttivät tummilta ja pahansuopeilta. Lisbetaa ei kuitenkaan itse päästetty suuren kartanon sisään kuin vasta viime vuonna, jolloin Maria Markusbölestä oli nähnyt hänen vievän sinne voita. Tätä aikaisemmin oli mies hakenut voin

---

²³⁵ Hausen 1894, 260.

²³⁶ Hausen 1894, 261.

Lisbetalta kartanon portilta, ja miehen tapaaminen oli saanut Lisbetan aina pelkäämään ja tuntemaan epätoivoa. Kuitenkin viimein astuttuaan itse taloon Lisbeta kertoi nähneensä siellä suuren pöydän, jonka päällä oli liina ja paljon kynttilöitä, mutta sen yllä oli silti kuin pimeys. Pöydän ääressä Lisbeta kertoi nähneensä muita noitia; Karinin Emkarbystä, Ebban Finnnystä, Annan Tranwijkistä ja Karinin Hindersbölestä. Pöydän päässä myös istui talon isäntä, Boram. Myös Maria Markusbölestä seiso i huoneessa. Lisbeta laski tuomansa voin huoneessa olleeseen kirstuun ja kertoi Saatanalle viestin Marialta Markusbölestä. Sitten syttyi huoneeseen julma, sinen tuli, jota Lisbeta kertoi säikähtäneensä. Samalla pöydän ääressä olleet ihmiset alkoivat liikuttamaan käsiään kuin laskien rahoja, mutta kukaan ei kertonut Lisbetalle mitä he laskivat.²³⁷ Noitasapatista ei kuitenkaan kysytty Lisbetalta tämän enempää, vaan oikeus oli kiinnostuneempi kuulemaan lisää hänen Saatanan kanssa muodostamastaan sopimuksesta.

Oikeuden noitasyytetyille esittämät kysymykset jonkinlaiseen salamyhkäiseen kokoukseen osallistumisesta näyttävät lähtökohtaisesti keskustelua ohjailevilta. Jotkin teologit kuitenkin ajattelivat, että kaiken taikuuden takana oli oltavat paholaisen kanssa muodostettu liitto.²³⁸ Tuomioistuin siten halusi selkeästi muodostaa yhteyden noitasyytetyin ja paholaisen välille, joka onnistui parhaiten yhdistämällä tämä noitasapattiin.

Blåkullaan matkustaminen

Blåkullaan matkustamisessa ei ollut kyse vain mistä tahansa vierailusta. Jari Eilola katsoo noitasapattiin matkustamisessa olleen kyse järjestäytyneen yhteiskunnan ja maailman ulkopuolelle matkustamisesta johonkin tuntemattomaan ja pelottavaan, yhteiskunnan ulkopuoliselle raja-alueelle. Ihmiset hahmottivat maailmaa kahtena eri kokonaisuutena. Sisempi osa ihmisten elinympäristöä sijaitsi keskuksessa, johon kristillinen maailma ja järjestäytynyt yhteiskunta kuuluivat. Tämän ulkopuolella sijaitsi kaottinen, hirviöitten ja outojen ihmisten asuttama epäjärjestyksen maailma. Noitien ajateltiin pystyvän liikkumaan näiden kahden eri maailman välillä ja siten horjuttamaan järjestäytyntä yhteiskuntaa. Kahtiajako kahteen erilaiseen, järjestäytyneeseen ja kaottiseen maailmaan oli mahdollisesti periytynyt jo esikristilliseltä ajalta. Siirtyminen kahden elämän kehän välillä saattoi näkyä noitakertomuksissa hyvin konkreettisina elementteinä, kuten suurten merien ylittämisenä. Matkustus sapattiin saattoi tapahtua niin sanottuna henkimatkustamisena, jolloin noita otti toisen hahmon matkustaessaan järjestyksen ja kaaoksen rajan yli noitasapattiin ja palatessaan omaksui taas alkuperäisen muotonsa.²³⁹ Kuitenkin ihmisten kertomuksissa Blåkulla näyttäytyy aina

---

²³⁷ Hausen 1894, 291.

²³⁸ Nenonen 1992, 98–99.

²³⁹ Eilola 2003, 133–134.

fyysisenä paikkana, kuten vaikka tupana tai vuorenhuippuna, jolloin ei voida puhua vain jonkinlaisesta henkien kokoontumisesta.

Järjestyksen ja kaaoksen välillä kulkemisen lisäksi noitasapatin katsottiin olevan paikka, jossa noidat pystyivät kulkemaan ja vaikuttamaan tuonpuoleiseen. Tämä piirre on yhdistetty myös Blåkullaan: Jöns Andersson kertoi 1580, kuinka hänet oli viety Blåkullaan, josta tämä oli sitten kävellyt helvettiin.²⁴⁰ Näin sapattipaikka sijaitsi mahdollisesti hautausmailla, tai muinaisilla hautapaikoilla, joissa katsottiin yhteyden kuoleman ja elämän välillä olevan normaalia tiiviimpi.²⁴¹

Tarkemmin Blåkulla, ”kaukaisuudessa sinisenä siintävä vuori tai kukkula”, ei sijainnut vain jossain tietyssä paikassa, vaan se saattoi sijaita millä tahansa mäellä tai kukkulalla. Yhteistä näillä paikoilla oli yleensä jollain tavalla reuna-alueella oleminen. Tämä voi tarkoittaa joko ihmisen oman toiminnan raja-alueetta, joka oli arkisen toiminnan reuna-alueella. Mahdollisesti paikka saattoi olla myös fyysisen elämän ja kuoleman raja-alueetta, jolloin sapattipaikka saattoi sijaita hautausmaalla tai perimätiedon mukaisella muinaisella hautapaikalla. Sapatti oli siten näin aina sopivan etäällä, elämän reunassa, mutta silti saavutettavissa ja kaikkien lähellä. Blåkullaa pidettiin joissain manauksissa sekä noitien asuinpaikkana, että niiden karkotuksen kohteena.²⁴² Se saattoi olla myös noitien ja kuolleitten asuinpaikka.²⁴³ Blåkullaan matkustamisella oli näin kaksi eri ulottuvuutta. Kyseessä oli matkustaminen järjestäytyneen yhteiskunnan ja kaoottisen reuna-alueen välillä. Toiseksi matkassa oli kyse elämän ja kuoleman välillä liikkumisesta.

Lisbetan, Per Skarpin vaimon Persnääsistä tunnustuksessa esiintyi kertomus Blåkullaan matkustamisesta. Tapahtumaketju alkoi Lisbetan oman arvion mukaan noin yhdeksän vuotta aikaisemmin, kun Lisbeta oli tavannut Talvella matkustaneen Saamelaismiehen, joka oli opettanut Lisbetalle keinoja, joilla hänen lehmistänsä tulisi tuottavampia. Saamelaismies oli kuitenkin palannut myöhemmin Lisbetan luo mustan tumman miehen hahmossa ja käskenyt Lisbetaa tulemaan tämän luokse, jos hän halusi oppia enemmän. Mitään ei kuitenkaan tapahtunut ennen seuraavaa syksyä, jolloin Lisbeta tapasi neuvoa antaneen miehen uudelleen, joka kysyi Lisbetalta, miksi tämä ei ollut tullut hänen luokseen, vaikka Lisbeta käytti miehen opettamia neuvoja. Tähän Lisbeta oli vastannut, että hän ei tiennyt missä mies oli ja miten hänen luokseen voisi päästä. Tämän seurauksena siten mies oli antanut Lisbetalle pienen liinan, johon hän oli käärinyt rasvaa. Siten hän käski Lisbetaa voitelemaan rasvalla sen, jolla hän siten matkustaisi miehen luokse. Lisbeta siten teki mitä mies oli

---

²⁴⁰ Eilola 2003, 136.

²⁴¹ Eilola 2003, 136–137.

²⁴² Eilola 2003, 135–137.

²⁴³ Eilola 203, 139.

hänelle kertonut ja voiteli pässin rasvalla, joka sitten heti vei hänet ja hänen lehmänsä pohjoiseen. Saavuttuaan Blåkullaan Lisbetaa purtiin olkapäähän, johon jääneen merkin kerrottiin merkitsevän sitä, kuinka tämä seuraisi Saatanaa sielussaan ja ruumiissaan.²⁴⁴

Lisbetan matkustamisesta voidaan nähdä mielenkiintoisia demonologisia elementtejä: hän on saanut Saatanalta rasvaa, jolla hän voiteli pässin, jonka avulla matkusti siten noitasapattiin. Rasvan hyödyntäminen matkustamisessa on demonologiassa yleinen elementti, vaikkakin Ahvenanmaalla ei rasvasta tehty kokonaan uutta eläintä. Kuitenkin rasvalla matkustaminen esiintyy ja kuvaa siten fyysistä matkustamista sapattiin. Kuitenkin samalla mielenkiintoisesti tarinassa on yhdistetty vastakkainen elementti; Lisbeta lähetettiin noitamerkin saamisen jälkeen nopeasti pois vuorelta takaisin lähtöpisteeseen, josta hän kuitenkin pystyi seuraamaan sapatin tapahtumia. Näin kokoontuminen näyttäytyy kuin henkisenä tapahtumana, jonne noidan henki tai tietoisuus matkustivat, jolloin noidan ruumis jäi paikalleen kuin nukkumaan. Kysymys, matkustivatko noidat todella lentäen noitasapattiin, vai tapahtuiko kokoontuminen vain noitien sielujen välityksellä, oli jo 1600-luvun noitavainojen aikaan yksi kiistellyimmistä demonologisista yksityiskohdista. Näin siten onkin mielenkiintoista, miten Lisbetan tarinassa kokoontumiseen on yhdistetty sekä fyysinen lentäminen, että henkinen etäkokoontuminen.

Blåkullaan matkustamiseen esiintyi monia eri tapoja. Matkustamisen tapahtui lentämällä, mutta lentoväline vaihteli. Anna Begtzdotter kertoi kuulusteluissaan, kuinka Saatana oli aina kertonut hänelle, milloin hän sai tulla noitasapattiin. Matkustusvälineen Anna kertoi voidelleensa itse; viime vuonna Anna matkusti vasikalla ja tänä vuonna rikkinäisellä seipäällä tai aidanpylväällä. Valkoisella pässillä oli erityisrooli, sillä tuli matkustaa erityisesti Saatanan palvelukseen.²⁴⁵ Matkustaminen siis tapahtui Annan mukaan lentämällä, eikä siinä esiintynyt henkimatkustamisen elementtejä. Kuitenkin eri esineille oli annettu eri rooli, valkoisen pässin ollessa kaikkein tärkein, johtuen pässille annetusta kristillisestä merkityksestä.

Hiukan noitatunnustuksille epätyypillisesti, mutta ei poikkeuksellisesti, Ahvenanmaalla Blåkulla sijoitetaan jonnekin kauas epämääräiseen paikkaan, kuten pohjoiseen, kun tyypillisesti noitien kokoontumispaikka saattoi olla hyvinkin lähellä syytetyn elinympäristöä, kuten paikallisella syrjäisellä mäellä tai muualla piilossa uteliaitten katseilta.²⁴⁶ Ahvenanmaan noitasyytettyjen Blåkulla-matkoissa tulevat esille sekä järjestyksen ja järjestäytymättömän välillä liikkuminen, sekä vähemmin

---

²⁴⁴ Hausen 1894, 290–291.

²⁴⁵ Hausen 1894, 300.

²⁴⁶ Roper 2004, 109.

elämän ja kuoleman välinen liikkuminen. Selkeämpää on liike järjestyksen ja järjestäytymättömän välillä: Blåkullassa tapahtuva yhteiskunnan normien rikkominen ja nurinkuruisuus kuvaavat epäjärjestäytyneisyyttä. Kuoleman ja elämän välinen raja on vähemmän osana kertomuksia, mutta näkyy mm. Karinin kertomuksina kuolleitten sukulaisten tapaamisesta.²⁴⁷

Myös sillä, milloin Blåkullassa oli vierailtu, oli merkitystä. Maria Nilsson Markusbölestä tunnusti vierailleensa kesällä Blåkullassa, mutta kiisti, että vierailu olisi tapahtunut ennen pääsiäistä.²⁴⁸ Maria Nilssonin tarina Blåkullassa vierailusta on myös mielenkiintoinen. Hän oli tavannut tumman, rakkalaisen ja merimiehen vaatteisiin pukeutuneen hahmon ollessaan paimentamassa lampaita metsässä. Hahmo oli siten pyytänyt Marialta hänen sieluaan ja lupasi vastineeksi tälle onnea karjan ja kalastuksen kanssa ja kykyä parantaa sairauksia. Maria Nilsson jatkoi kertoen, kuinka hänet oli viety kesäaikaan, mutta ei lähellä pääsiäistä, vuorelle. Maria kertoi, kuinka hänen kuollut äitinsä oli ilmestynyt hänen luokseen ja vienyt tämän mukanaan Blåkullaan. Maria oli matkustanut äitinsä kanssa Blåkullaan kahdesti jo aikaisemmin lapsena, mutta kiisti vierailleensa vuorella lähiaikoina, niin kuin häntä syytettiin. Maria ei osannut kuitenkaan sanoa, miten hän oli päätynyt vuorelle tai missä se sijaitisi; hän tunnisti vasta sijaintinsa palattuaan sieltä ja päädyttyään lähelle Markusbölen kylää. Kuitenkin hänen äitinsä oli vakuutellut häntä siitä, että hän oli käynyt sapatissa ja muodostanut liiton Saatanan kanssa.²⁴⁹

Ahvenanmaan sapatin vertailu muuhun Eurooppaan

Tässä kappaleessa vertaan Ahvenanmaan noitasapateista oikeudenkäyntien aikana esiin tulleita piirteitä muualla Euroopassa esiin nousseihin noitasapattitarinoihin ja niissä esiintyneisiin stereotyyppioihin. Pyrin tuomaan esille, miten Ahvenanmaan ja muun Euroopan sapatikertomukset muistuttivat toisiaan ja mitä mahdollisia erityispiirteitä ja eroja Ahvenanmaan Blåkulla-kertomuksista voidaan havaita.

Noitasapatissa vierailu oli yksi keskeisistä todisteista, jonka avulla noitasyytettyjä tuomittiin noituudesta. Kokonaisuudessaan Ahvenanmaan noitasyytettyjen sapatikertomukset eivät poikenneet tyyppillisestä noitasapattien kaavasta. Vaikka pahimmillansa sapateissa saatettiin tehdä kaikenlaista kauhistuttavaa lasten syönnistä ja seksistä paholaisen ja sukulaisten kanssa, suurimmassa osassa noitien tunnustuksista ei mitään vastaavanlaista tapahtunut, vaan se muistutti enemmän kuin kyläjuhlia.²⁵⁰ Sapatissa pääasiassa syötiin, juotiin ja tanssittiin, mahdollisesti myös tapeltiin.

---

²⁴⁷ Hausen 1894, 260.

²⁴⁸ Hausen 1894, 276.

²⁴⁹ Hausen 1894, 276–278.

²⁵⁰ Roper 2004, 109

Ahvenanmaan noitasyytettyjen sapattikertomuksissa tehtiin myös kotitöitä, sekä peltotöitä. Tämän toiminnan kerrottiin tapahtuvan paholaisen hyväksi.

Blåkullan kerrottiin sijaitsevan Ahvenanmaalaisten tarinoissa pääasiassa kaukaisella vuorella. Vuorella saattoi olla tarinoissa myös suuri tumma kartano, jossa käsityöläisiä ja virkamiehiä oli työn touhussa. Tätä kartanoa kuvataan tummana ja pimeänä paikkana, joka herätti kertojissa pelon tunteita. Noitasapattipaikan kuvaaminen kaukaisena vuorena oli varsin tyypillistä, eikä siten Ahvenanmaan noitasyytettyjen kertomukset eroa tapahtumapaikaltaan sapattikertomuksen arkkityypeistä.

Matkustamiskeinoina sapattiin Blåkullaan toimivat noitasalvalla voidellut eläimet, kuten vuohi, tai esineet, kuten aidanseipäät. Tarinoissa matkustaminen kuvataan pääasiassa fyysisenä matkustamisena; syytetyt kertovat mitä he ovat sapatissa nähneet ja kokeneet, sekä heihin jätetyistä noitamerkeistä. Kuitenkin on havaittavissa myös henkimatkustamisen merkkejä joissain tapauksissa, kuten Lisbetan Persnääsistä tarinassa, jossa noitasapatista poistuminen tapahtuu hyvin nopeasti. Ahvenanmaan noitasyytettyjen todistuksissa voidaan havaita myös matkustaminen jumalallisen järjestyksen ulkopuolelle. Matkustaminen tapahtuu kaukaiselle vuorelle, jossa juhlittiin kaiken aikaa ja tehtiin töitä pyhäpäivinä. Myös ajatus kuoleman ja elämän rajalla olemisesta ja tuonpuoleisesta nousee esille, kun Karin Persdotter kertoi nähneensä sapatissa kuolleita sukulaisiaan.

Tuomioistuimen esittämien kysymykset oli kuitenkin esitetty varsin ohjailevasti, yleensä sisältäen jo itsessään sen vastauksen, jonka syytetyn annettiin haluavan esittää. Tällä on voinut olla vaikutusta varsinkin ensimmäisen oikeudenkäynnin kohdalla noitakertomusten rakenteen muodostumiseen. Kuitenkin samalla syytetyt ovat pystyneet tuomaan tunnustuksiinsa omaa käsitystään tapahtuneista, hyödyntäen heille tutumpaa raamatullista kuvastoa. Tämä näkyy mm. kuolleitten sukulaisten tapaamisena, joka vastasi paremmin helvettikuvaelmia kuin tyypillistä noitasapattia.

Seksuaalisuus oli yksi noitaoikeudenkäyntien piirteistä ja tyypillisesti noitaoikeudenkäynnit sisälsivät kertomuksia siitä, kuinka noidat harrastivat villedä orgioita noitasapateissa ja paholaisen kanssa muodostettu liitto vahvistettiin yhdynnällä tai ”suutelemalla paholaisen takamusta”. Englannin noitavainoja tutkinut James Sharpe on katsonut seksuaalisuuden tulleen osaksi populaaria demonologiaa Englannissa vasta 1650-luvulla ja tällöinkin jäänyt varsin vähäiseen rooliin oikeudenkäynneissä. 1682 Exeterissä Mary Trembles kertoi, kuinka hänet oli ensin houkuteltu toisen noidan puolesta lupaamalla hänelle tarpeeksi täyttämään hänen tarpeensa ja kuinka hän ei tulisi enää tämän jälkeen tarvitsemaan mitään. Maryn luokse oli ilmestynyt siten demoni leijonan muodossa, jonka Mary kertoo käyttäneen häntä hyväkseen (”had the carnal knowledge of her body” ja ”he did

suck her in the secret parts”) ja näin vahvistaneen demonin kanssa muodostetun liiton.²⁵¹ Myös Tanskassa 1631 Anne Friiskonen kertoi noitasapatissa vierailustaan ja kuinka noitaryhmän johtaja harjoitti haureutta ryhmän rikkaiden naisten kanssa.²⁵² Näihin verrattuna Ahvenanmaan kertomus rintoihin puremisesta on varsin siveellinen.

Johansen on havainnut Tanskassa, että demonien ei koskaan kerrota koskeneen noitia heidän intiimialueilleen. Eräässä tapauksessa syytetty oli tunnustanut, että demoni oli koskettanut häntä vatsaan jättäen noitamerkin, jota pidettiin niin sopimattomana, että tarinaa muutettiin oikeudessa ja merkki siirtyikin siten naisen nenään.²⁵³ Tämä herättää siten kysymyksen, että olisiko myös Ahvenanmaalla voitu pyrkiä peittelemään yliseksuaalisina pidettyjä noituuden merkkejä, kuten juuri rintoihin puremista. Ero Ahvenanmaan ja muun Euroopan seksuaalisissa noitatarinoissa on kuitenkin varsin selkeä; niissä seksuaalisuus on varsin selkeää ja niissä suoraan kerrotaan, kuinka noidat olivat sukupuoliyhteydessä paholaisen kanssa, kuvaten varsin selkeästi miten fyysinen akti tapahtui. Ahvenanmaan paholaiskuvauksista puuttuvat fyysiset paholaiselle annetut ominaispiirteet, joita esiintyi väitetyksi seksuaalisessa kanssakäymisessä paholaisen kanssa olleiden noitasyytettyjen kertomuksissa, kuten kosketukselle kylmä iho ja kovat jalat.²⁵⁴ Seksuaaliseen kanssakäymiseen johtaneissa tarinoissa paholaiselle annettiin myös positiivisia, visuaalisesti miellyttäviä ominaisuuksia, kuten komeus tai henkilölle jo tutun, mahdollisesti romanttisen kumppanin ulkonäkö.²⁵⁵ Vietteleviä piirteitä ei sen sijaan esiinny Ahvenanmaan noitakertomuksissa. On kuitenkin mahdollista, että tarkemmat seksuaaliset kuvaukset oli jätetty pois oikeuden pöytäkirjoista sopimattomina, vaikka muualla Euroopassa niitä kirjattiin ylös selkeästi, viittaa selkeitten seksuaalisten kuvausten puute siihen, että seksuaalisuus on ollut vähäisessä roolissa Ahvenanmaan populaarissa demonologisessa käsityksessä.

Tanssimista pidettiin varhaismodernina aikana paheksuttavana ja seksuaalisena aktina kirjallisten auktoriteettien keskuudessa. Tanssi tapahtui erilaisten perheen sisäisten juhlien ja kylän festivaalien yhteydessä ja siihen liittyi vastakkaista sukupuolta olevan tanssiparin etsiminen. Demonologisen käsityksen mukaan noitasapatissa tapahtunutta tanssia pidettiin normaalia tanssia enemmän villinä ja yliseksuaalisena, jolloin noidat tanssivat joko keskenään tai demonisten olentojen kanssa ja se päättyi mahdollisesti näiden väliseen sukupuoliyhteyteen. Noitien omissa tunnustuksissa ja kertomuksissa

---

²⁵¹ Sharpe 2020, 132.

²⁵² Johansen 2020, 235.

²⁵³ Johansen 2020, 236.

²⁵⁴ Roper 2004, 82.

²⁵⁵ Roper 2004, 86.

tanssi ei näyttänyt tämän kaltaisena, vaan noitien tanssi muistuttaakin enemmän tyypillistä kyläjuhlaa julkisella paikalla, eksoottisen sapattiympäristön vuoren päällä tai syrjäisessä metsässä sijaan.²⁵⁶ Näin Ahvenanmaan noitasyytettyjen kertomukset vastaavat laajempaa yleiseurooppalaista käsitystä noitien tanssista: noitasyytetyt kertovat tanssista hyvin vähäisesti, mainiten vain, että se oli jotain jota tapahtui, mahdollisesti lisäten, että tanssi oli hullua. Tanssin tapahtuminen kokonaan saatettiin myös kieltää. Näin syytetyillä oli selkeästi käsitys joko tanssin demonologisesta merkityksestä tai he ymmärsivät sen paheksuttavan luonteen. Tanssikuvausten kuitenkin jäädessä varsin vähäisiksi, sekä demonisten olentojen ja seksuaalisten elementtien puute viittaa siihen, että kyse on enemmänkin syytettyjen ymmärryksestä tanssin paheksuttavuudesta. Näin siten Ahvenanmaan noitasyytettyjen kertomukset ovat yhteneväisiä muun Euroopan kanssa.

Lapset saattoivat myös olla eri noitaoikeudenkäynneissä eri alueilla varsin keskeisessä asemassa. Tyypillisiä elementtejä noitasapateissa liittyen lapsiin ovat mm. lasten tai näiden eri ruumiinosien syöminen tai perheen pienimpien vieminen noitien mukana sapattiin, jossa heidät kastettiin uudelleen paholaisen nimeen.²⁵⁷ Pelko lapsiin kohdistuvasta uhasta oli erityisen keskeinen samaan aikaan Pohjois-Ruotsissa.²⁵⁸ Ahvenanmaalla pelko lasten sieluista ja kohtalosta ei ollut keskeisessä roolissa, sillä ainoastaan Maria Nilssonin kohdalla käsiteltiin lapsen sairastumista, eikä tällöinkään syytettyä epäilty lapsen sairastuttamisesta, vaan ennustamistaikkuuden käyttämisestä tiedon saamiseksi pojalta.²⁵⁹ Näin pelko lapsista ei noussut Ahvenanmaalla keskeiseksi osaksi noitaoikeudenkäyntejä. Mahdollisesti päällekkäisyys Ruotsin suurten vainojen kanssa on voinut vaikuttaa siihen, miksei lasten rooli ei ennättänyt nousemaan keskeisemmäksi myös Ahvenanmaalla. Kuitenkin jo 1674 pelko noitien uhasta lapsille levisi Inkerinmaalle Nevalinnan varuskuntaan sotilaitten mukana, jolloin linnoituksessa käynnistyivät omat noitavainonsa.²⁶⁰ Hyvin nopeakin ajatusten leviäminen oli mahdollista ja lapset olisivat voineet nousta myös merkittävämmäksi osaksi Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntejä.

Mielenkiintoinen vähäiseen rooliin on jäänyt myös noitien ikä. Vaikka demonologit korostivat, kuinka kaikki olivat alttiita paholaisen houkutuksille, niin stereotyyppinen noita oli vanha nainen. Vanhat noidat olivat yliedustettuina noitasyytettyjen joukossa melkein joka puolella. Kyse oli vanhan ja nuoren, lisääntymiskykyisen ajattelusta vastakkainasettelusta. Vanhojen naisten ajateltiin olevan

---

²⁵⁶ Roper 2004, 111–112.

²⁵⁷ Roper 2004, 113, 116.

²⁵⁸ Roper 2004, 113; Eilola 2009, 27–28.

²⁵⁹ Hausen 1894, 276.

²⁶⁰ Lappalainen 2018, 87–90.

kateellisia perheellisille heidän oman toimeentulonsa ja yhteiskunnallisten siteittensä heikennyttyä perhe-elämän päätyttyä, jolloin he purkivat vihaansa yhteiskunnallista jatkuvuutta, eli lapsia kohtaan. Keskeistä ei ollut välttämättä niinkään ikä, vaan vaihdevuodet ja lisääntymiskyvyttömyys.²⁶¹ Ahvenanmaalla kuitenkin stereotyyppisen noidan elementit eivät olleet kovinkaan keskeisiä. Ainoastaan Margreta Mårtinsdotterin tapauksessa syytetyn korkea ikä nostettiin esille, muiden syytettyjen ollessa nuorempia.²⁶² Margretan tapauksessakin ikä nostettiin enemmän esille hänen fyysisen heikon kuntonsa vuoksi, eikä niinkään stereotyyppisen noidan kuvan muodostamiseksi. Ikään vetoamiseen ei myöskään ollut niinkään tarvetta, sillä vanhan noidan tyypillinen uhri, lapset ja seksuaalisuus, olivat niin vähäisessä roolissa Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntien aikana. Vanhan naisen stereotypia jäi myös vähitellen pois demonologisesta ajattelusta 1600-luvun puolenvälin jälkeen, joka voi myös selittää vähemmän keskittymisen syytettyjen ikään.²⁶³

Kun näitä kolmea elementtiä tarkastellaan kokonaisuutena, ei seksuaalisuus ja lisääntymiskyky näyttäydä merkittävältä elementiltä Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynneissä. Vaikka on mahdollista, että oikeuspöytäkirjoihin ei ole kirjattu syytettyjen lausuntojen kaikkein seksuaalisimpia elementtejä, pidän todennäköisempänä, että ne eivät ole olleet keskeinen osa noitaoikeudenkäyntiä. Seksuaalissävytteiset kuvaukset puuttuvat syytettyjen kertomuksista, eivätkä noitakeinot kohdistu seksuaalisiin elementteihin, kuten hedelmällisyyteen tai lemmentaikoihin. Saatana ei pyri huijaamaan syytettyjä ottamalla heidän rakastajansa olomuodon tai muun kauniin ulkoasun. Kokonaisuudessaan todistuksista puuttuvat paholaiseen kohdistuva seksuaalissävytteinen kuvailu kokonaan. Vaikka tanssimista esiintyy, ei siihenkään ole yhdistetty seksuaalisia elementtejä. Tämä vastaa pitkälti muun Euroopan kuvauksia noitien tanssista, joka vastaa enemmän kyläjuhlia kuin räikeimpiä demonologisia kirjoituksia. Lapset eivät myöskään olleet Ahvenanmaalla näkyvillä oikeudenkäynneissä yksittäistä tapausta huolimatta, vaikka miltei samaan aikaan pohjanlahden toisella puolella oltiin hyvin huolissaan siitä, että noidat veisivät lapsia mukanaan sapattiin. Vanhan noidan stereotypia ei näytä myöskään olleen kovin merkittävä Ahvenanmaalla, kun vain Margreta Mårtinsdotterin kohdalla.

Yhteenveto

Peruspiirteiltään Ahvenanmaan noitasapatti muistutti pitkälti muualla Euroopassa noitien tarinoissa esiintyneitä sapatteja. Vaikka teologien kirjoituksissa noitasapatti kuvattiin kauhistuttavana paikkana, jossa noidat söivät lapsia ja ottivat osaa villeihin orgioihin, esittivät noitasyytetyt sitä harvoin tällä

---

²⁶¹ Roper 2004, 161.

²⁶² Hausen 1894, 328.

²⁶³ Roper 2004, 181.

tavalla. Samoin kuin muualla Euroopassa, Ahvenanmaallakin Blåkullan tapahtumia voidaan verrata enemmänkin kyläjuhliin, jossa syötiin ja juotiin, sekä mahdollisesti tanssittiin. Juhlinnan lisäksi sapatissa tehtiin tyypillisiä tilan töitä, kuten koti- ja peltotöitä. Tämä väitetyksi tehtiin Saatanan kunniaksi ja hyödyksi. Sijainniltaan Blåkulla oli myös varsin tyypillinen, useimmiten sijaiten kaukaisella vuorella jonne noitien tuli lentää joko vuohipukilla tai aidanseipäällä.

Selkeimpiä erottavia tekijöitä Ahvenanmaan noitasapatikertomuksissa oli seksuaalissävytteisen tai avoimen seksuaalisen kuvauksen puute. Noidat eivät olleet sukupuoliyhteydessä keskenään tai demonien kanssa. Paholaista ei kuvattu visuaalisesti miellyttävänä viettelijänä, eikä sille annettu ulkonäön lisäksi muita fyysisiä ominaisuuksia, kuten miltä sen koskettaminen tuntui. Vaikka on mahdollista, että seksuaalisia kuvauksia on jätetty pois oikeuden pöytäkirjoista, on tämä epätodennäköistä epäsuorienkin fyysisyyttä kuvaavien piirteiden puuttuessa.

Lasten rooli osana Ahvenanmaan noitasapatikuvauksia on olematon. Noitasyytetty saattoi kertoa itse käyneensä ensimmäisen kerran lapsena noitasapatissa. Kuitenkin syytetyille vieraita lapsia tai lapsijoukkoja eri tarinoissa esiinny. Ahvenanmaalla ei ollut havaittavissa samanlaista paniikkia lasten viemisestä noitien kokouksiin samalla tavalla kuin Pohjois-Ruotsissa samoihin aikoihin.

7. Noitadoktriinin vaikutus paikalliseen noituuskäsitykseen

Kuinka suuri vaikutus noitadoktriinilla on ollut lopulta ihmisten noituuskäsityksen kehityksen kannalta? Esimerkit Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynneistä viittaisivat siihen, että tavallisten ihmisten keskuudessa keskeistä olisi enemmänkin paikallinen taikuuskäsitys kuin noitadoktriini. Edward Bever on tutkinut myös kyseistä tematiikkaa ja todennut vastaavasti demonologian muodostavan vain rajoitetun osan tavallisten ihmisten noituuskäsityksestä. Sen keskeinen ongelma on, että se yhdistää ominaisuuksia eri puolilta Eurooppaa ja siten ei edusta mitään aluetta kunnolla ja on kaikille vieras. Bever on kuitenkin myös katsonut, että demonologia vähitellen tuli keskeisemmäksi osaksi myös paikallista noitakäsitystä. Keskeisempää tavallisille ihmisille oli *maleficium*-taikuus, joka keskittyi lähiyhteisölle aiheutettuun vahinkoon. Tämä näkyy mm. noitavainojen alussa; syytökset lähtivät käyntiin yleensä naapurien syytöksistä noituudesta, jotka keskittyivät juuri ihmisille tai eläimille aiheutettuun vahinkoon.²⁶⁴ Tämä vastaa Ahvenanmaan tapahtumaketjua, joka lähti käyntiin Karin Persdotterin ennustamissyytöksistä liittyen varastettuihin ruislyhteisiin. Syy, miksi aikaisemmin jopa hyödyllisenä pidettyä ennustustaikuutta pidettiin epäilyttävänä, kertoo yleisestä käsitysten tiukentumisesta noituutta kohtaan, kun ihmiset vähitellen tulivat tietoisemmiksi demonologiasta ja sen näkemyksistä noituuteen, jolloin Saatana sai myös keskeisemmän roolin tavallisten ihmisten noitasyytöksissä.²⁶⁵ Ahvenanmaalla kuitenkin noitasyytöksiin ei ole päässyt sekoittumaan epäilyksiä saatanasta, vaan ne olivat perinteisen *maleficium*-käsityksen mukaisia. Tämä entisestään viittaa siihen, että demonologian vaikutus Ahvenanmaan tapauksessa rajoittuu oikeudenkäyntiin itseensä, eikä ole osa tavallisten ihmisten noitakäsitystä, varsinkaan noitaoikeudenkäyntien sarjan alussa.

Samoja elementtejä kuin Ahvenanmaan noitavainoissa voidaan havaita noitakertomuksissa eri puolilta Eurooppaa: Hans Fründ kirjoitti 1428 Valaisissa, Saksassa tapahtuneista noitavainoista, joissa hän kertoo paikantaneensa paikallisen noitien lahkoon, jonka jäsenet osasivat lentää ja muuttua sudeksi, sekä käyttää yrtejä taikuuteen, jolla he vahingoittivat ihmisiä. Heidän kerrotaan myös muodostaneen liittoja, jossa he hylkäävät Jumalan ja liittyvät pahaan henkeen, jonka vastineeksi heille luvattiin voimaa ja valtaa.²⁶⁶ Ajatus Saatanan tai muun demonin kanssa muodostetusta liitosta ei siten ole Ahvenanmaalle uniikki ilmiö, vaan osa laajempaa eurooppalaista noitakäsitystä ja muodostunut osaksi noitakäsitystä hyvin varhaisessa vaiheessa.

---

²⁶⁴ Bever 2020, 244–245.

²⁶⁵ Bever 2020, 253.

²⁶⁶ Ostero 2020, 63.

Errores Gazariorum saksankielisessä käännöksessä Matthias of Kemnat kuvaa tapahtuneita noitaoikeudenkäyntejä Heidenbergissä ja muualla Saksassa. Kirjoituksissa noitien kerrotaan lentäneen öisin, sairastuttaneen ihmisiä, sekä aiheuttaneen päänsärkyä sitomalla uhrin hiuksen puun oksaan.²⁶⁷ Näitä samoja piirteitä voidaan nähdä Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynneissä; noitien teot ovat hyvin lähellä tavallisten ihmisten elämää, liittyen terveyteen. Samalla kuitenkin Matthias jatkaa kuvaamaan myös muita noitien tekoja: noidat tekivät miehistä lisääntymiskyvyttömiä ja aiheuttivat erialaisia sääilmiöitä, sekä saivat ihmisistä irtoamaan erilaisia esineitä, kuten hiuksia, harjaksia liitua, kiviä ja hiiltä.²⁶⁸ Nämä piirteet ovat sen sijaan täysin vieraita Ahvenanmaalla. Paikalliset erityispiirteet vaikuttivat myös suoraan ihmisten paholaiskuvauksiin. Alueilla, joissa noitien kerrottiin harrastaneen seksuaalista kanssakäymistä paholaisten kanssa, kuvattiin demoneja myös fyysisin ominaisuuksin, kuten kuinka ne olivat kylmiä kosketukselle tai niillä oli kovat jalat, jolla saatettiin viitata jalkojen sijasta sorkkiin.²⁶⁹ Toisaalta tämä kuvaa noitakäsitysten monipuolisuutta ja sitä kuinka kaikki piirteet eivät levinneet joka alueelle. Koska kaikki piirteet eivät esiinny joka puolella, tarkoittaa se, että niillä tietyillä paikallisilla piirteillä on merkitystä juuri sen alueen ja väestön kannalta. Näin siten paikallisten noitakäsitysten tarkastelu kertoo meille juuri sen alueen ymmärtämisestä noituudesta ja sen takana vaikuttavasta uskonnollisuudesta.

Georg Modestin on myös tutkinut 1430-luvulla esiintyneen demonologisen oppaan *Errores Gazariorum* vaikutusta noitaoikeudenkäyntien kulkuun. Kyseinen opas julkaistiin jo puoli vuosisataa ennen *Malleus Maleficarumia*, jota on pidetty yhtenä keskeisimmistä noitaoppaista ja noitavainojen yhtenä aloittavana tekijänä. Modestin on huomannut tutkimuksissaan, että monet oppaassa esitetyt yksityiskohdat toistuvat useiden noitaoikeudenkäyntien asiakirjoissa, jolloin sitä on käytetty kuin oppaana tai kaavana oikeudenkäyntien kululle Sveitsissä. Noitaoikeudenkäynnit olivat siten syklisessä suhteessa; noitaoppaita käytettiin ohjeina oikeudenkäyntien kululle ja niissä saatuja todisteita noituudesta kirjattiin ylös oppaisiin todisteina noituuden olemassaolosta.²⁷⁰ Demonologisella kirjallisuudella on siten ollut tosimaailmallisia vaikutuksia, eikä ole ollut vian tieteellisen eliitin pohdintaa noituudesta. Näin siten on myös mahdollista, että Ahvenanmaalla noitaoikeudenkäynneissä on käytetty samalla tavalla demonologista kirjallisuutta ohjaamaan oikeudenkäynnin kulkua. Tästä antaisi viitteitä Ahvenanmaan aineiston kaksijakoisuus: Noitasyytetyiltä pyydetään selitystä hyvin keskeisiin demonologisiin syytteisiin, kuten Blåkullaan noitasapattiin matkustamiseen ja saatanan kanssa muodostettuun liittoon. Samalla kuitenkin ihmisten

---

²⁶⁷ Modestin 2020, 57.

²⁶⁸ *ibid.*

²⁶⁹ Roper 2004, 82.

²⁷⁰ Modestin 2020, 49–51.

antamat selitykset ovat hyvin arkisia ja lähtevät arkisista lähtökohdista. Tästä esimerkkinä näkyvät ihmisten Blåkulla-matkat: jotain tietoa vaikuttaa ihmisillä olevan sapatin tapahtumista, kun he ovat osanneet kuvata siellä tapahtunutta yleistä juhlintaa ja ruokailua. Kuitenkin samalla demonologian erikoisempia piirteitä ei syytettyjen puheenvuoroissa esiinny, kuten tanssia, paholaisen suutelemista, kannibalismia tai seksuaalista kanssakäymistä paholaisen tai toisien noitien kanssa. Noitasapatin konsepti on voinut olla ihmisille tuttu, mutta mitä noidat siellä tekivät yleisen juhlinnan lisäksi ei ollut heille selvää. Näin siten syytettyjen demonologinen ymmärtäminen on ollut rajattua, joten keskeisten konseptien, kuten Saatanan kanssa muodostettu liitto, on täytynyt tulla jostain muualta.

Miten erilaiset käsitykset noituudesta, jotka vastaavat keski-Euroopassa esitettyjä käsityksiä noituudesta, levisivät myös Ahvenanmaalle? Katsoisin, että selitys palaa tässä tilanteessa takaisin Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntien tuomariin, Nils Psilanderiin ja oppineen tuomarin keskeiseen asemaan osana noitaoikeudenkäyntejä. Noitaoikeudenkäynnit olivat luonteeltaan inkvisitorisia ja ylhäältä päin rakennettuja, joissa oikeus ohjaili syytettyjen tunnustuksia ja pyrki saamaan ne sopimaan tiettyyn, ennakkokäsitystä vastaavaan kaavaan. Näin myös Ahvenanmaalla Tuomari Psilander, joka oli opiskellut Tarton yliopistossa ja ollut siellä kosketuksessa keskieuropalaisen demonologian kanssa,²⁷¹ ja jonka uskotaan käyttäneen Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynnin aikana Michael Freuden kirjoituksia ohjeena noitaoikeudenkäyntien aikana.²⁷² Erityisesti laajempaan noitadoktriinin tuntemiseen ja sen osuuteen osana noitaoikeudenkäyntiä viittaa erityisesti muualla Suomessa esiintymättä jääneet ilmiöt, kuten noitasapattiin lentäminen ja muodonmuutos. Ahvenanmaalla ei siten keskitytty vain maleficium-tyyppiseen, vahingoittavaan taikuuteen, vaan keskeistä oli noitasapattiin lentäminen ja sen kautta muitten noitien tunnistaminen, joka on myös keskeinen piirre laajan noitaoikeudenkäynnin sarjan muodostumiseksi.²⁷³ Noitadoktriini oli siten tuttu Ahvenanmaalla ja vaikutti siten oikeudenkäynnin kulkuun.

Kun oikeusistuimien ja sen tuomari ovat ylhäältä päin asettaneet tietyt kehykset, joissa syytettyjen on tullut antaa tunnustuksensa, ovat syytettynä olleet noidat tulkinneet näitä ylhäältä päin asetettuja reunaehtoja ja kertoneet tarinansa niiden lomassa. Vaikka oikeudenkäynnissä syytettyjen tunnustuksia on ohjailtu ja heitä on uhkailtu fyysisellä ja psyykkisellä väkivallalla, ei se pysty täysin selittämään oikeudenkäynneissä esiintyneiden tunnustuksen sisältöä. Ihmisten kertomukset eivät vain toista näitä demonologisia käsityksiä, vaan sovittavat ne heidän omaan käsitykseensä ja arkiseen kokemukseen. Saatana kohdataan pelloilla ja metsissä työn keskellä. Vaikkakin monissa

---

²⁷¹ Heikkinen 1969, 211–215.

²⁷² Voltmer 2020, 36–37.

²⁷³ Voltmer 2020, 24–25.

kertomuksissa esiintyy Saatanan kanssa muodostettu liitto, on tämä mitä luultavammin ylhäältä päin annettu elementti, onhan monta syytettyä kohtaan epäillyt nousseet jo aikaisemmista tunnustuksista Blåkullassa noitasapatissa vierailusta. Sen sijaan asiat, mitä noidille luvataan Saatanan kanssa muodostetusta liitosta ovat hyvin arkisia: enemmän voita tai hyvä viljasato ja mahdollisesti suuri kalasaalis. Taikuuteen viittaavat elementit tunnustuksissa ovat hyvin vähäisiä, rajoittuen ennustamistaitoon tai kykyyn sairauksien tunnistamiseen, jota voidaan pitää hyvin perinteisenä taikuutena, miltei harmittomana tavallisen kansan näkökulmasta. Kun oikeudenkäynnissä esiintyneiden todistajien syytökset olivat aivan yhtä arkisia kuin syytettyjen omat tunnustukset, liittyen varastamiseen ja sairauden aiheuttamiseen, perinteiseen vahingoittavaan taikuuteen, hahmottuu kokonaiskäsitystä populaarista demonologisesta käsityksestä Ahvenanmaalla. Saatana, jota voidaan pitää ehkä hyvin korkean tason kristillisenä symbolisena elementtinä, oli Ahvenanmaan ihmisille n. 1660-luvulla hyvin arkinen asia. Saatana oli jotakin, johon saattoi törmätä sattumalta vaikkapa metsässä ja joka saattoi hakeutua ihmisen luokse tämän epätoivon hetkellä. Myös Saatanan teot olivat hyvin arkisia kotitilan töitä helpottavia lupauksia, johon hän vaati aina maatalon töihin liittyvän palkinnon, kuten voita tai karjaa. Kokonaisuudessaan Saatanasta annetaan kuva kuin hyödyllisenä huiputtajana, jonka kanssa tulee olla tarkkana.

Mitä tämä kaikki tarkoittaa siten 1600-luvun ihmisten uskonnon harjoittamisen kannalta? Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynnin kautta tehdyt havainnot Saatanasta antavat ymmärtää, että uskonto ei koskenut läheisemmin ihmisten elämää vain siksi, että ihmiset osallistuivat enemmän uskonnon harjoittamiseen, vaan myös siten, että uskonto itsessään oli arkisempaa ja se ymmärrettiin enemmän arkisen kokemuksen kautta.

Onko arkinen kokemus kuitenkin ainoa tapa, jonka kautta tavallinen kansa on pystynyt ymmärtämään vaikeita demonologisia konsepteja? Ahvenanmaan noitavainot tapahtuivat 1600-luvun jälkipuoliskolla, keski-Euroopan suurten vainojen jälkeen. Saksan alueella tapahtuneita vainoja tutkinut Lyndal Roper katsoo, että yleiskäsitys noituudesta oli jo varsin vakiintunut ja laajalle levinnyt oikeudenkäyntien, kirkonmenojen, mestaamisen ja levinneitten painotuotteiden kautta, että oikeudenkäynneissä haettiin jo tiettyjä tarinankerronnallisia piirteitä. Näitä olivat sapattiin lentäminen, sapattimenoihin osallistuminen ja siellä seksuaalinen kanssakäyminen demonien kanssa.²⁷⁴ Näitten yleisten piirteiden esittäminen ei kuitenkaan riittänyt oikeudessa, sillä paholaisesta haluttiin aina saada lisää uutta tietoa selville ja kuulustelu jatkui niin kauan, kunnes kaikki mitä noitasyytetyn katsottiin tietävän oli saatu selville.²⁷⁵ Jos noitasyytetty kertoi vain yleisesti tiedossa

---

²⁷⁴ Roper 2004, 107.

²⁷⁵ Roper 2004, 51.

olleita piirteitä, ei voitu oikeudessa olla varmoja siitä että noitasyytetty oli todella tavannut paholaisen ja hänen tunnustuksessaan oli mitään perää. Oikeudessa siten haluttiinkin saada selville juuri se uniikki tieto ja kokemus, joka kyseisellä syytetyllä oli tiedossaan. Näin noitasyytetty pystyi luomaan tunnustuksestansa uskottavan oikeuden silmissä sijoittamalla sen osaksi arkikokemusta, jokapäiväisiä paikallisyhteisön tapahtumia.²⁷⁶ Ei siis ole kyse siitä, että tavalliset ihmiset eivät olisi osanneet kuvata paholaisia ja noitien tekoja abstraktimmin ja mielikuvituksellisemmin, vaan oikeudenkäynnissä kuin haettiin arkikokemukseen sijoittamista uskottavuuden saamiseksi.

Tiettyjen ominaisuuksien hakeminen ja arkisen kokemuksen korostaminen näkyy myös Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynneissä. Noitasyytetyiltä haettiin tunnustuksia sapatista osallistumisesta ja liiton muodostamisesta. Ja kun syytetyn kertomus poikkesi oletetusta, kuten ensimmäisen noitasyytetyn Karin Persdotterin kohdalla kävi, kun tämä kertoi tavanneensa sapatissa kuolleita sukulaisiaan, pyrki oikeus tulkitsemaan tämän tunnustuksen asetettuihin ehtoihin sopivasti ja väitti Karinin käyneen noitasapatista sijaan Helvetissä. Myöhemmissä noitasyytettyjen tunnustuksissa ei kuolleitten tapaamista tai helvettiä enää esiintynyt. Oikeudenkäynneissä on selkeää vastakkainasettelu tuomioistuimen demonologisen noituuskäsityksen ja noitasyytettyjen arkisen taikuus- ja noituuskokemuksen välillä.

Yhteenveto

Kuten muuallakin Euroopassa, Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynneissä voidaan havaita kahden eri noituuskäsityksen kohtaaminen. Eliitin doktriini, joka oli muodostunut oppineiden ja tuomareitten kirjoituksista ympäri mannerta ja yhdisti eri piirteitä eri oikeudenkäynneistä, näkyi parhaiten tuomioistuimen esittämissä kysymyksissä, joissa usein oli sisäänrakennettuna ne vastaukset, jotka se halusi kuulla syytetyn vastaavan. Tätä vastaan asetui paikallisten käsitys noituudesta, joka oli keskittynyt enemmän taikuudella saavutettuihin vaikutuksiin. Tämä näkyy mm. noitasyytettyjä vastaan nousseista tuomioista, joissa paikalliset olivat enemmän huolissaan taikuuden vaikutuksista heidän toimeentulolleen tai terveydelleen, kuin sen saatanallisista yhteyksistä. Useasti epäilyt Saatanan kanssa muodostetusta liitosta nousivat vasta oikeudenkäynnin aikana, eliittiä edustavan tuomioistuimen epäilyjen kautta. Noitasyytetyt vastasivat myös noituussyttöksiin hyvin arkisista lähtökohdista, sijoittaen kohtaamisensa paholaisen kanssa hyvin arkiseen ympäristöön ja kertoen sapatitarinoita hyödyntäen muuta kristillistä kuvastoa, kuten helvetin kuvauksia, joka ei jäänyt oikeusistuimeltaan huomaamatta. Näin uskonto tulee sijoitetuksi syytettyjen arkiseen kokemukseen.

---

²⁷⁶ Roper 2004, 52.

8. Loppupäätelmät ja tulokset

Olen tässä tutkimuksessa tutkinut, miten Saatana on näyttäytynyt osana jokapäiväistä uskonnonharjoittamista Ahvenanmaalla 1660-luvulla: Millaisena hahmona Saatana kuvataan? Miten sen kanssa oltiin vuorovaikutuksessa? Ja miten tämä ilmensi ihmisten jokapäiväistä uskonnon harjoittamista? Tarkastelin myös noitasyytettyjen taikuuden käyttämistä ja noitasapattikertomuksia pyrkimyksenäni selvittää, miten ne ilmentävät elettyä uskoa. Olen pyrkinyt vastaamaan tähän kysymykseen tarkastelemalla Ahvenanmaan 1666–1678 noitaoikeudenkäyntejä ja niissä esiintyneitä noitasyytettyjen puheenvuoroja taikuudesta ja Saatan kohtaamisesta. Tutkimusmetodinani olen käyttänyt elettyä uskoa, eli miten uskonto on keskeinen osa jokapäiväistä elämää ja ilmenee ihmisten jokapäiväisessä toiminnassa. Tämän lisäksi olen tarkastellut noituutta ja Saatanan kohtaamista Ulla Koskisen vastavuoroisuusperiaatteen kautta, jonka mukaan jokainen teko sisältää olettamuksen ja sosiaalisen velvollisuuden vastapalveluksen suorittamiseen. Tutkimusmateriaalinani olen käyttänyt Ahvenanmaan kihlakunnanoikeuden renovoituja tuomiokirjoja. Kun tästä oikeuspöytäkirjamateriaalista on haettu Saatanan liittyviä kohtia, on siitä noussut esiin seuraavanlaisia teemoja.

Kohtaaminen

Ahvenanmaan noitakertomuksissa esiintynyt Sathan-hahmo, jolla viitataan tummaan ja suureen ihmismäiseen hahmoon, viittaisi vahvasti siihen, että kertomuksissa on kyse Saatanan kohtaamisesta. Saatanan hahmon kohtaaminen on erityispiirre, joka erottaa Ahvenanmaan tapahtumat muusta Euroopasta ja lähialueista. Kuitenkin Saatanalle annetut ominaisuudet vastaavat pitkälti muualla Euroopassa demoneille annettuja ulkoisia piirteitä. Saatana vastaa näin toimiltaan pitkälti muun Euroopan demonisia hahmoja, joka viittaa vahvasti jaettuun ymmärrykseen ja tiedonvaihtoon demoneista ja niiden toimista.

Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynnissä Saatanan kohtaaminen tapahtui hyvin arkisissa tilanteissa, yleensä töiden teon keskellä. Ihmismuodossa Saatanan kuvaus vastasi pitkälti yleiseurooppalaista käsitystä; se oli joko epämääräinen, tumma ihmishahmo tai matkalaiseksi pukeutunut muukalainen, korostaen Saatanan hahmon ulkopuolisuutta ja vierautta. Saatanalla saattoi olla myös erilaisia inhottavia ominaisuuksia, kuten rakkuloita. Tarinoitten mukaan Ahvenanmaalla Saatana kohdattiin myös yleensä yksin. Saatana on siten kuvattu vieraaksi ja epämiellyttäväksi hahmoksi. Ahvenanmaalla ei siten esiintynyt viettelevää paholaisen hahmoa samalla tavalla kuin muualla Euroopassa.

Ihmismäisen hahmon lisäksi Saatana ilmestyi ihmisille usein myös eläimen muodossa. Tyypillisiä yleisin esiintymismuoto oli tumman koiran hahmo. Näin Ahvenanmaan kertomuksen vastaavat pitkälti muista pohjoismaita, joissa tavalliset kotieläimet ovat olleet demonien yleisiä esiintymismuotoja. Myös erityisesti länsi-Euroopassa koira on ollut demonien tyypillinen esiintymismuoto, kun taas idässä koira on pidetty enemmän ihmisten suojelijana. Näin siten koirahahmon keskeisyys viittaisi noitakäsitysten kulkeutumiseen läntisestä Euroopasta myös Ahvenanmaalle. Saatanan ulkomuoto ei myöskään ollut pysyvä, vaan se saattoi vaihtaa olomuotoaan saman henkilön kohdalla eri tarinoissa, korostaen Saatanalle annettua muodonmuutoksen kykyä.

Tarinoissa Saatanan kohtaamisesta voidaan huomata, miten ihmiset yhdistävät kertomuksia yliluonnollisesta hyvin arkisiin tilanteisiin ja ympäristöihin. Yliluonnollista on pyritty selittämään hyvin arkisista lähtökohdista.

Sopimukset ja liitot

Ahvenanmaan noitatarinoissa esiintyi myös keskeisessä roolissa Saatanan kanssa tehdyt liitot. Liitto muodostettiin sanallisesti ja siitä jäi merkiksi noitamerkki noidan kehoon, eikä esim. nimien kirjaamista ylös verellä pieneen kirjaan esiintynyt Ahvenanmaalla. Liittoon kuului vastavuoroisuuden periaate; Saatana lupasi noidalle yleensä toimeentuloon tai terveyteen liittyviä asioita; kuten kalastus-, kylvö- tai voionnea, jonka vastineeksi noidan tuli noudattaa Saatanan käskyjä tai antaa jotain maatalouden tuotteita, kuten voita tai karjaa. Joskus syytetyt myös pyrkivät kuvaamaan itseään ”kurjana köyhänä”, joka suostui pahalaisen kanssa liittoon vain taloudellisten tekijöitten vuoksi. Noitaoikeudenkäynneissä syytettyjen oli tapana kuvatakin itseään heikossa asemassa ja herkässä tilassa olevina, jotka Saatana oli saanut houkuteltua puolelleen. Ahvenanmaalla heikko asema liittyi kuitenkin selkeästi juuri taloudellisiin oloihin ja toimeentuloon. jotka olivatkin siten noitien keskeisiä motivaatiotekijöitä liiton muodostamisessa.

Ymmärrettäväksi Saatanan kanssa muodostetut liitot tekee myös niiden tarkasteleminen vastavuoroisuusperiaatteen kautta, jonka mukaan palveluksesta seurasi vastavuoroisesti vastapalvelus jossain muodossa, vaikka sitä ei suoraan mainittukaan, mutta oli silti muodostunut sosiaalisesti käytännöksi. Saatanan siten odotettiin sosiaalisia normeja samoin kuin yhteisön jäsenten. Ovatko noitasyytetyt siten liittoa muodostaessaan noudattaneet sosiaalisia käytäntöjä sokeasti, vai onko vastavuoroisuudella pyritty korostamaan heidän asemaansa Saatanan huijaamina uhreina? Oikeudenkäynneissä kuitenkin esiintyi myös tilanteita, joissa syytetty kertoi kieltäytyneensä ainakin täysin noudattamasta solmittua sopimusta, joten on mahdollista, että syytetyt ovat voineet pyrkiä tilanteesta ja henkilöstä riippuen kuvaamaan tilanteen eri tavoin. Kuitenkin, jos omaa harkintaa

on voitu tilanteessa käyttää ja sopimukseen on suostuttu, niin on siten tarjottujen hyötyjen pitänyt näyttää varsin houkuttelevilta.

Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynneissä ei esiintynyt noitateorioille tyypillistä yliseksuaalisutta; ainoa löydetty maininta kertoo, kuinka Saatana puri noitaa rintaan, jättäen siihen merkin, joka on verraten muuhun Eurooppaan varsin maltillisen seksuaalinen kuvaus. Kuitenkin on mahdollista, että seksuaalisuuden merkkejä on voitu pöytäkirjoissa peitellä. Kuitenkin noitien omissa kertomuksissa seksuaalisuus on varsin vähäisessä roolissa.

Hyödyn tavoittelu

Hyöty oli keskeinen teema, jonka kautta ihmiset pyrkivät oikeuttamaan ja perustelemaan toimintaansa ja liittoa Saatanan kanssa. Ajatus, että Saatanaa voitiin pyrkiä käyttämään hyväkseen, esiintyi Ahvenanmaan noitaoikeudenkäynnissä. Myös noituuteen ajava tekijä oli usein oman taloudellisen aseman ja toimeentulon parantaminen. Saavutetun höydyn keskeisyys Saatanan kanssa solmitussa liitossa näkyi myös vastakkaisesti siten, että koko liiton olemassaolo saatettiin kiistää sillä, ettei minkäänlaista hyötyä ollut saavutettu liiton myötä. Oikeuden syytöksissä saavutettu hyöty oli myös keskeinen, sillä todisteena liiton solmimisesta osoitettiin, miten syytetty oli hyötynyt Saatanasta. Hyötyyn liittyi myös uhriutumisen puoli, kun omaa uhrin asemaa saatettiin korostaa sillä, ettei Saatana ollut toteuttanut noidalle esittämänsä lupauksia. Saavutetun hyödyn korostaminen edelleen nostaa esille taloudellisten tekijöitten keskeisyyden Ahvenanmaan noituustapauksissa.

Taikuus ja teot

Ahvenanmaan noitaoikeudenkäyntipöytäkirjoista voidaan havaita monia eri taikuuden harjoittamisen muotoja. Tyypillisiä noitien omissa kertomuksissa olivat vähemmän haitalliset taidot, kuten ennustamistaikuus, parantamisrituaalit ja karjataiat. Vain harvoin kertoivat noidat itse, että he olivat pyrkineet harjoittamaan vahingoittavaa taikuutta. Sen sijaan muitten todistajien kertomuksissa kerrottiin enemmän juuri pyrkimyksistä vahingoittamaan; kuten eri sairaudet tai sairaudella uhkaaminen. Kuitenkin oikeudenkäynnin aikana tuomioistuimissa oli taikomisen sijaan kiinnostuneempi paljastamaan yhteyttä noitasyytetyn ja Saatanan välillä noitasapatissa vierailun ja paholaisen kanssa muodostetun liiton kautta.

Eletty usko

Kokonaisuudessaan Ahvenanmaan noitasyytettyjen kertomukset muodostavat Saatanasta kuvaa arkisena hahmona. Se yleensä kohdattiin hyvin tavanomaisten tilan töiden teon keskellä, jolloin tämä lupasi jonkinlaista palvelusta muodostettua liittoa vastaan. Saatanan hahmoa kuvataan samalla

hyödyntäen raamatullista kuvastoa: tumma väri kuvaa samalla kristillistä pahaa, että viranomaisen valta-asemaa. Samalla kuitenkin noitasyytetyt eivät itse pitäneet taikuuden harjoittamistaan yhtä vaarallisena kuin tuomioistuin, jolloin he eivät katsoneet taikuudessa olevan samalla tavalla uskonnollista yhteyttä. Arjen ja uskonnon elementit yhdistyvät myös noitasapattikertomuksissa, joissa helvettikuvastoa muistuttavassa sapattipaikassa Saatanan asuinpaikka on suuri tumma kartano, jossa suuri määrä ihmisiä teki töitä, täten muistuttaen kruunun virkamiesten asumuksia. Tämä kaikki osoittaa, kuinka ihmiset kykenivät yhdistämään arkista kokemusta ja uskonnollista kuvastoa keskenään, tehden kristinuskoa ymmärrettäväksi arkisen kokemuksen kautta. Uskonto ei ole jäykkä ja muuttumaton, vaan luonteva osa ihmisten jokapäiväistä elämää.

Tematiikan jatkamisesta

Noituus ja noitaoikeudenkäynnit ovat kiinnostaneet tutkijoita jo vuosikymmenien ajan. Näin siten niiden tematiikkaa on tutkittu jo monesta eri perspektiivistä. Kuitenkin oman tutkimukseni aikana en kohdannut montaa tutkimusta, joissa olisi keskitytty tarkemmin siihen, miten noitasyytetyt ja muut oikeudenkäyntien aikana esille nousseet henkilöt ovat kuvanneet demoneita ja pohtineet sen merkitystä uskonnon harjoittamisen kannalta. Erityisen harmillisena pidän englanninkielisen tutkimuksen tapaa olla erottelematta tarkemmin, onko puheessa esiintynyt paholainen Saatanana vai jokin muu pienempi demoni. Tarkempi noituustarinoiden elementtien tarkastelu voi paljastaa mielenkiintoisiakin yksityiskohtia aikakauden ihmisten uskonnon harjoittamisesta.

Kirjallisuus

I Lähteet:

Hausen, Reinhold, 'Ransakningar och domar rörande Trolldomsväsendet i Åland'. Teoksessa Hausen, Reinhold. *Bidrag Till Finlands Historia: Andra Delen*. Helsingfors: Finlands statsarkiv, 1894.

II Kirjallisuus:

Bever, Edward, 'Witchcraft in everyday life'. Teoksessa Dillinger, Johannes (toim.), *The Routledge History of Witchcraft*. Routledge: Abington, Oxon, 2020, 244-256.

Bever, Edward, 'Popular Witch Beliefs and Magical Practices'. Teoksessa Levack, Brian, *The Oxford Handbook of Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America*. Oxford University Press: Oxford, 2013, 50-68.

Duni, Matteo, 'Witchcraft and witch-hunt in medieval and early modern Italy'. Teoksessa Dillinger, Johannes, *The Routledge History of Witchcraft*. Routledge: Lontoo, 2020.

Edwards, Kathryn, 'The Interrelationship of magic and witchcraft'. Teoksessa Dillinger, Johannes (toim.), *The Routledge History of Witchcraft*. Routledge: Abington, Oxon, 2020, 257-278.

Eilola, Jari, 'Interpreting Children's Blåkulla Stories in Sweden (1675)'. Teoksessa Goodare, Julian, Voltmer, Rita, and Willumsen, Liv Helene (toim.), *Demonology and Witch-Hunting in Early Modern Europe*. Taylor & Francis Group: Milton, 2020, 327-344.

Eilola, Jari, "Lapsitodistajien kertomukset Ruotsin noitatapauksissa 1668-1676". *Kasvatus & Aika* 3 (3), 2009, 27-45.

Eilola, Jari, *Rajapinnoilla: Sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 2003.

Heikkinen, Antero, *Paholaisen liittolaiset: Noita- ja magiakäsityksiä ja -oikeudenkäyntejä Suomessa 1600-luvun jälkipuoliskolla (n. 1640-1712)*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1969.

Kielitoimiston sanakirja, itsellinen.

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/itsellinen?searchMode=all>. (luettu 28.1.2024).

Lived Religion. HEX: Research Council of Finland's Centre of Excellence in the History of Experiences. <https://research.tuni.fi/hex/lived-religion/>. (luettu 16.5.2023).

Johansen, Jens Chr. V., 'To Beat a Glass Drum: The Transmission of Popular Notions of Demonology in Denmark and Germany'. Teoksessa Goodare, Julian, Voltmer, Rita, and Willumsen, Liv Helene (toim.), *Demonology and Witch-Hunting in Early Modern Europe*. Taylor & Francis Group: Milton, 2020, 233-242.

Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa, *Noitavaimo ja neitsytäiti: naisten arki keskiajalta uudelle ajalle*. Atena: Jyväskylä, 2009.

- Koskinen, Ulla, 'Hyvää tahtoa ja hyödyn tavoittelua: vastavuoroisuuden tutkiminen historiassa'. Teoksessa Toivo, Raisa Maria & Riikka Miettinen (toim.), *Varhaismodernin yhteiskunnan historia: lähestymistapoja yksilöihin ja rakenteisiin*. Gaudeamus: Helsinki, 2021, 24–46.
- Lappalainen, Mirka, *Pohjoisen noidat: Oikeus ja totuus 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa*. Otava: Helsinki, 2018.
- Levack, Brian P., *The Witch-hunt in Early Modern Europe*. Pearson Education Limited: Harlow, 2006.
- Modestin, Georg, 'The metamorphoses of the anti-witchcraft treatise errores gazarioru, (15th century)'. Teoksessa Goodare, Julian, Voltmer, Rita, and Willumsen, Liv Helene (toim.), *Demonology and Witch-Hunting in Early Modern Europe*. Taylor & Francis Group: Milton, 2020, 49-64.
- Nenonen, Marko, 'The Dubious History of the Witch-hunts'. Teoksessa Nenonen, Marko & Toivo, Raisa Maria, *Writing Witch-Hunt Histories: Challenging the Paradigm*. Brill: Boston, 2014, 1–18.
- Nenonen, Marko, *Noituus, taikuus ja noitavainot Ala-Satankunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla 1620–1700*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1992.
- Nuorteva, Jussi & Happonen, Päivi, *Suomen Arkistolaitos 200 vuotta*. Bookwell: Porvoo, 2016.
- Ostero, Martine, 'The Rise of the witchcraft doctrine'. Teoksessa Dillinger, Johannes (toim.), *The Routledge History of Witchcraft*. Routledge: Abington, Oxon, 2020, 61–78.
- Roper, Lyndal, *Witch Craze: Terror and Fantasy in Baroque Germany*. Yale University Press: New Haven, 2004.
- Sharpe, James, 'English Witchcraft Pamphlets and the Popular demonic'. Teoksessa Goodare, Julian, Voltmer, Rita, and Willumsen, Liv Helene (toim.), *Demonology and Witch-Hunting in Early Modern Europe*. Taylor & Francis Group: Milton, 2020, 127–146.
- Suoninen, Diskurssianalyysi. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>>. (Viitattu 16.5.2023.)
- Svenska Acemiens Ordbok: , 'Sathan'. <https://svenska.se/saob/?sok=Satan&pz=6> (luettu 17.5.2023)
- Sörlin, Per, 'Witchcraft in Scandinavia'. Teoksessa Dillinger, Johannes, *The Routledge History of Witchcraft*. Routledge: Lontoo, 2019, 160-170.
- Trevor-Roper, H. R., *The European Witch-craze of the 16th and 17th centuries*. Penguin: Harmondsworth, 1978.
- Toivo, Raisa, *Faith and magic in early modern Finland*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2016.
- Toivo, Raisa, *Witchcraft and Gender in Early Modern Society: Finland and the Wider European Experience*. Routledge: Lontoo, 2008.
- Toivo, Raisa, 'Gender, Sex, and Cultures of Trouble in Witchcraft Studies: European Historiography with Special Reference to Finland'. Teoksessa Nenonen, Marko & Toivo, Raisa Maria, *Writing witch-hunt histories: challenging the paradigm*. Brill: Boston, 2014, 87–108.

Tieteen termipankki 9.12.2023: Oikeustiede:akkusatorinen menetelmä. (Tarkka osoite: [https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:akkusatorinen menetelmä.](https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:akkusatorinen_menetelmä))

Valk, Ülo, *Perkele: Johdatus Demonologiaan*. Vastapaino: Tampere, 2022. Kääntänyt Tapani Hietaniemi.

Virtanen, Leena, *Noitanaisen älä anna elää: tosikertomukset noitavainoista Suomessa 1666–1671*. WSOY: Helsinki, 2013.

Voltmer, Rita, 'Demonology and the Relevance of the Witches' Confessions. Teoksessa Goodare, Julian, Voltmer, Rita, and Willumsen, Liv Helene (toim.), *Demonology and Witch-Hunting in Early Modern Europe*. Taylor & Francis Group: Milton, 2020, 19–48.

Voltmer, Rita & Willumsen, Helene, 'Introduction'. Teoksessa Goodare, Julian, Voltmer, Rita & Willumsen, Helene (toim.), *Demonology and Witch-Hunting in Early Modern Europe*. Routledge: Oxon, 2020, 1–18.

Waite, Gary, *Heresy, Magic, and Witchcraft in Early Modern Europe*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2003.

Wikipedia, leiviskä. [https://fi.wikipedia.org/wiki/Leivisk%C3%A4_\(mittayksikk%C3%B6\)](https://fi.wikipedia.org/wiki/Leivisk%C3%A4_(mittayksikk%C3%B6)). (luettu 28.1.2024).

Willumsen, Liv Helene, 'Board Games, Dancing, and Lost Shoes: Ideas about Witches' Gatherings in the Finnmark Witchcraft Trials'. Teoksessa Goodare, Julian, Voltmer, Rita & Willumsen, Liv Helene (toim.), *Demonology and Witch-Hunting in Early Modern Europe*. Routledge: Oxon, 2020, 261–281.